

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

આર/વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૮૬૬૯/૨૦૨૦

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વિક્રમ નાથ સહી/ -

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા સહી/ -

=====

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે?	હા
---	--	----

૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહીં ?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશના અર્થઘટને સંબંધિત કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે ?	ના
	આ ચુકાદોને તાબાની કોર્ટમાં પરિપત્રીત કરવો.	

=====

સુંદીપ મહેન્દ્રકુમાર સાંઘવી

વિરુદ્ધ

ભારત સંઘ

=====

ઉપસ્થિતિ :

અરજદાર તરફે શ્રી ચેતન કે. પંડ્યા, વકીલ.

પ્રતિવાદીઓ તરફે શ્રી દેવાંગ વ્યાસ, ભારતના સહાયક સોલિસિટર જનરલ

=====

કોરમ : માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વિક્રમ નાથ

તથા

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૦૪/૦૮/૨૦૨૦

મૌખિક ચુકાદો

(દ્વારા : માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે.બી. પારડીવાલા)

૧. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની આ રિટ-અરજી દ્વારા, રિટ-અરજદારએ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ રેવન્યૂ ઈન્ટેલિજન્સ નિયામકમંડળ દ્વારા તેને જારી કરાયેલા સમન્સના અનુસંધાને પોતાની ધરપકડ થવાની ભીતિ વ્યક્ત કરતાં, નીચે મુજબની રાહતો પ્રાર્થના સ્વરૂપે માંગી છે :

“(એ) કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના બિન-ગ્રહણયોગ્ય ગુના(ઓ) અંગે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૫૫ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટનો આદેશ મેળવ્યા વિના કરવામાં આવેલી તપાસો પ્રારંભથી જ રદબાતલ અને શૂન્ય છે એમ ઠરાવી, મેન્ડેમસનો રિટ અથવા પ્રતિષેધનો રિટ અથવા કોઈ અન્ય આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવો;

(બી) મેન્ડેમસનો રિટ અથવા પ્રતિબંધનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશ જારી કરવામાં આવે કે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના સંજોય ગુના(ઓ) અંગેની તપાસ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪, ૧૫૬, ૧૫૭ અને ૧૭૨નું પાલન કર્યા વિના કરવામાં આવશે નહીં અને કસ્ટમ્સ

અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના સંજોય ગુના(ઓ) માટે તેવું પાલન કર્યા વિના કરવામાં આવેલી તપાસ ગેરકાયદેસર, અસ્તિત્વહીન, રદબાતલ અને આરંભથી જ શૂન્ય તેમજ અધિકારક્ષેત્ર વિના હોવાનું જાહેર કરવામાં આવે; અને તે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૧નું ઉલ્લંઘન કરતી, અસંવિધાનિક તથા મનસ્વી હોવાનું ઠરાવવામાં આવે.

(સી) પરમાદેશનો લેખ અથવા પ્રતિષેધનો લેખ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય લેખ, આદેશ અથવા નિર્દેશો જારી કરવો અને તે દ્વારા આ માનનીય અદાલત કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (યથાસુધારિત) ની જોગવાઈઓના ક્ષેત્ર અને વ્યાપને, ખાસ કરીને અધ્યાય ૧૩ (તલાશીઓ, જપ્તી અને ધરપકડ) ખાસ કરીને કલમ ૧૦૪; અધ્યાય ૧૬ (અપરાધો અને ફરિયાદ પક્ષ) ખાસ કરીને તેની કલમ ૧૩૫ (શુલ્કચોરી અથવા પ્રતિષેધોનું ઉલ્લંઘન), કલમ ૧૩૭ (અપરાધોની સંજ્ઞાન લેવું) વગેરેને, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ સાથે સુસંગત રીતે તેમજ તેની તુલનાત્મક સ્થિતિમાં, ન્યાયસંગત પ્રક્રિયા માટેના વ્યક્તિગત અધિકાર સાથે સંતુલન સ્થાપિત કરતાં, વાંચીને મર્યાદિત અર્થ આપવો, અર્થસ્પષ્ટ કરવો, વિશદ કરવું અને તેની સીમાઓ નિર્ધારિત કરવી, તેમજ દંડાત્મક કાર્યવાહીનો આશ્રય સત્તાધિકારીઓ દ્વારા આવા કાનૂની પરિમાણોની હદમાં રહીને લેવાય તે સુનિશ્ચિત કરવું.

(ડી) મંડેમસનો રિટ અથવા પ્રતિબંધનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશ જારી કરવામાં આવે, જેમાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ ના વ્યાપ તેમજ પરિપ્રેક્ષ્ય અંગે વિચારણા અને અર્થઘટન કરવામાં આવે, કારણ કે પ્રતિસાદીઓ દ્વારા ઉક્ત પવિત્ર જોગવાઈનો દુરુપયોગ અને ગેરવપરાશ થતો વિષય બની

ગયો છે, અને તેઓ ‘પુરાવામાં ગ્રાહ્ય’ હોવાના બહાને સ્વ-અપરાધસ્વીકારક નિવેદનો બળજબરીથી મેળવી લેવા માટે દમનકારી અને ધાકધમકીભરી પદ્ધતિઓ અપનાવી રહ્યા છે; કારણ કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ નો જે રીતે આશ્રય લેવાઈ રહ્યો છે અને પ્રતિસાદીઓ દ્વારા તેને જે અર્થ આપવામાં આવી રહ્યો છે, તે “નૂર આગા વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૨૦૦૮) ૧૬ એસ.સી.સી. ૪૧૭”; “નિર્મલ સિંહ પહલવાન @ નિમ્મા વિ. ઇન્સ્પેક્ટર, કસ્ટમ્સ, કસ્ટમ્સ હાઉસ, પંજાબ; (૨૦૧૧) ૧૨ એસ.સી.સી. ૨૮૮”; “વિનોદ સોલંકી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા; (૨૦૦૮) ૧૬ એસ.સી.સી. ૫૩૭” તેમજ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતની માનનીય બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા “તોફાન સિંહ વર્સસ સ્ટેટ ઓફ તમિલનાડુ (૨૦૧૩) ૧૬ સુપ્રીમ કોર્ટ કેસિસ ૩૧” માં આપવામાં આવેલા તાજેતરના ચુકાદા સહિત, અન્ય બાબતોની સાથે, દેશના સ્થિર કાયદા અને તેમાં પ્રતિપાદિત કાનૂની સિદ્ધાંતના સંપૂર્ણ પ્રતિકૂળ છે, જેમાં એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ સંબંધિત કેસમાં (એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ) આ પ્રશ્નના નિરાકરણ માટે મામલો વિશાળ ખંડપીઠ સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યો છે કે આપું નિવેદન ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૧ હેઠળના નિવેદન તરીકે ગણવું કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૪ હેઠળના નિવેદનનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, તેમજ આવા વિશેષ અધિનિયમો હેઠળ બાબતની તપાસ કરનાર અધિકારી પોલીસ અધિકારી ગણાય કે નહીં.

(ઈ) વર્તમાન અરજિના અંતિમ નિકાલ સુધી, અંતરિમ/અંતરિમ-એડ હુકમના તબક્કે, પ્રતિવાદી નં.૨ ને કૃપા કરીને ફાઇલ નં.

ડી.આર.આઈ./એ.ઝેડ.યુ./

એસ.આર.યુ.એન.એસ.યુ./આઈ.એન.વી.-૦૨/૨૦૧૮(૧૫૧)માં
અરજદારની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતામાં હસ્તક્ષેપ કરતી કોઈપણ
બળજબરીપૂર્ણ કાર્યવાહી કરવાથી નિવારવામાં આવે;

(એફ) અંતરિમ/અંતરિમ-તાત્કાલિક તબક્કે, વર્તમાન અરજીના
અંતિમ નિકાલ બાકી હોય ત્યાં સુધી, પ્રતિવાદીઓના અધિકારીઓ
દ્વારા અરજદારની પૂછપરછ દરમિયાન, સર્વોચ્ચ અદાલતે વિજય
સજનાની વિ. યુ.ઓ.આઈ. ના મામલે, ફોજદારી વિવિધ અરજી નં.
૧૦૧૧૭/૨૦૧૨ માં, રિટ અરજી (ફોજદારી) નં. ૨૮/૨૦૧૨ માં
આપેલા સામાન્ય નિર્દેશ અનુસાર, અરજદારને દશ્યમાન પરંતુ શ્રાવ્ય
અંતરે એડવોકેટ સાથે હાજર રહેવાની પરવાનગી આપવામાં આવે.

(જી) ન્યાયના હિતમાં આ માનનીય અદાલત યોગ્ય અને ઉચિત માને
તેવા અન્ય અથવા વધારાના આદેશો પારિત કરવામાં આવે. ”

રિટ-અરજદાર દ્વારા રજૂ કરાયેલ કેસનો સાર નીચે મુજબ કરી શકાય
છે :

૨. રિટ-અરજદાર મહાવીર પોલિફિલ્મ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ નામે ચાલતી એક
કંપનીના નિયામકોમાંથી એક છે. કંપની છેલ્લા દસ વર્ષથી પ્લાસ્ટિકના
આયાતના વ્યવસાયમાં સંકળાયેલી છે. રિટ-અરજદારનો કેસ એવો છે કે તે
રમણીકલાલ એન્ડ સન્સ નામે ચાલતી એક ભાગીદારી પેઢીને હાઇ-સી વેચનાર
તરીકે કાર્ય કરે છે.

૩. પ્રતિવાદી નં.૨ – વાપી સ્થિત રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ નિર્દેશાલયની ઉપ-પ્રાદેશિક એકમના વરિષ્ઠ ગુપ્તચર અધિકારીએ, શુલ્કમુક્ત યોજનાની હેઠળ માલની આયાતમાં કથિત શુલ્કચોરીના સંબંધમાં એમ/એસ. રમણીકલાલ એન્ડ સન્સ વિરુદ્ધ તપાસ શરૂ કરી છે.

૪. રિટ-અરજદારનો એવો કેસ છે કે તે માત્ર એમ/એસ. રમણીકલાલ એન્ડ સન્સને ઉચ્ચ-સમુદ્ધી વેચનાર છે અને શુલ્કમુક્ત આયાતના વ્યવહારો વિશે અવગત નથી.

૫. નોંધપર રહેલી સામગ્રી અને રજૂઆતો પરથી એવું પ્રતીત થાય છે કે પ્રતિવાદી નં.૨ પણ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમો ૧૩૨ અને ૧૩૫ હેઠળ અનુક્રમે દંડનીય ગુનાઓ માટે ફોજદારી ફરિયાદ શરૂ કરવાની વિચારણા કરી રહ્યો છે.

૬. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ એ અહિંના રિટ અરજદારને તા. ૧૧મી એપ્રિલ ૨૦૧૮ના સમન્સ જારી કરીને રિટ અરજદારને તા. ૧૬મી એપ્રિલ ૨૦૧૮ના રોજ વાપી ખાતે આવેલ તેના કાર્યાલયમાં હાજર રહેવા જણાવ્યું.

૭. તા. ૧૧મી એપ્રિલ ૨૦૧૮ના સમન્સના અનુસંધાને, રિટ-અરજદાર પૂછપરછના હેતુસર તા. ૧૬મી એપ્રિલ ૨૦૧૮ના રોજ પ્રતિવાદી નં. ૨ સમક્ષ

હાજર થયો હતો. રિટ-અરજદારનો એવો મામલો છે કે તે તારીખે પ્રતિવાદી નં. ૨ દ્વારા તેની વિસ્તૃત પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી અને પૂછપરછ દરમિયાન તેને ઘણો હેરાનગતિ ભોગવવી પડી હતી.

૮. રિટ-અરજદારનો એવો પણ કેસ છે કે, જ્યારે તે વિદેશમાં હતો ત્યારે પ્રતિવાદી નં.૨ના અધિકારીઓએ ૧૧મી એપ્રિલ ૨૦૧૮ના રોજ તેની કંપનીના પરિસરમાં દરોડો પાડી તલાશી હાથ ધરી હતી. તલાશી દરમિયાન પ્રતિવાદી નં.૨ના અધિકારીઓએ કેટલાક દસ્તાવેજો તથા કચેરીના કમ્પ્યુટરનો એક હાર્ડ-ડ્રાઈવ કબજે કર્યો હતો.

૯. ૭મી ડિસેમ્બર ૨૦૧૮ના રોજ, રિટ-અરજદારને વાપી ખાતે પ્રતિવાદી નં. ૨ના કાર્યાલયમાંથી ટેલિફોન આવ્યો હતો, જેમાં તેને વાપી ખાતે પ્રતિવાદી નં. ૨ સમક્ષ હાજર રહેવા જણાવવામાં આવ્યું હતું. તે સમયે, રિટ-અરજદારે જાણ કરી હતી કે તેની ૧૮મી ઓક્ટોબર ૨૦૧૮ના રોજ ઓપન હાર્ટ સર્જરી થઈ હતી અને તે હમણાં જ તેમાંથી સાજો થઈ રહ્યો હતો. પ્રતિવાદી નં. ૨એ રિટ-અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતી સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો અને પરિણામે તેને વાપી ખાતેના કાર્યાલયની મુલાકાત લેવા મજબૂર થવું પડ્યું.

૧૦. રિટ-અરજદારનો કેસ એવો છે કે ડિસેમ્બર ૨૦૧૮માં, જ્યારે તે વાપી ખાતે પ્રતિવાદી નં.૨ની કચેરીએ હાજર થયો હતો, ત્યારે તેની દસ કલાકથી વધુ સમય

સુધી પૂછપરછ કર્યા બાદ તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું અને તેને તે નિવેદન પર સહી કરવા માટે બળજબરી કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, રિટ-અરજદારે બળજબરીપૂર્વક મેળવવામાં આવેલ તે નિવેદન પાછું ખેંચી લીધું.

૧૧. રિટ અરજદારનો આક્ષેપ છે કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ ની કચેરીએ તેની દરેક મુલાકાત દરમિયાન તેને ઘણાં શારીરિક તેમજ માનસિક યાતના સહન કરાવવામાં આવી હતી. આ સંદર્ભે, રિટ અરજદારે માનવ અધિકાર આયોગ સમક્ષ ફરીયાદ પણ નોંધાવી છે અને આજની તારીખે તેની તપાસ ચાલી રહી છે.

૧૨. રિટ-અરજદારનો કેસ એવો છે કે તેને ફરી એકવાર ૧૭મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૦ના તારીખનું સમન્સ મળ્યું હતું, જેમાં તેને પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ સમક્ષ ૨૫મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૦ના રોજ હાજર રહેવા કહેવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨એ ફરી ૬મી માર્ચ ૨૦૨૦ના તારીખનું સમન્સ જારી કરીને રિટ-અરજદારને ૧૭મી માર્ચ ૨૦૨૦ના રોજ તેની કચેરીમાં હાજર રહેવા જણાવ્યું હતું.

૧૩. રિટ-અરજદારનો એવો કેસ છે કે પ્રતિવાદી નં. ૨ તેને હેરાન-પરેશાન કરવા માટે કોઈપણ હદે જવા તત્પર છે તેવી તેને પ્રતીતિ થતા, હાલની રિટ-અરજ સાથે આ અદાલત સમક્ષ આવવા સિવાય તેની પાસે બીજો કોઈ વિકલ્પ રહ્યો નહોતો.

રિટ-અરજદાર તરફેથી કરાયેલ રજૂઆતો :

૧૪. રિટ-અરજદાર તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ચેતન પંડ્યાએ આ અદાલતના વિચારાર્થે નીચે મુજબના કાનૂની પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા છે :

(૧) શું અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૨૮ હેઠળ કલ્પાયેલ યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને ધરપકડ કરી શકાય?

(૨) શું કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના કોઈપણ સંજોય ગુના માટે, લલિતા કુમારી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ સરકાર અને અન્ય, જે (૨૦૧૪)૨ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતનું પાલન કર્યા વિના, કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાય? બીજા શબ્દોમાં, શું કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળ કરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપિત કોઈપણ સંજોય ગુના સંબંધે, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓનું પાલન કર્યા વિના અથવા તેનો અમલ કર્યા વિના, કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાય?

(૩) શું વાપી ખાતેના રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ નિયામકાલયના અધિકારીઓને તપાસ શરૂ કરવાની અને આગળ ચલાવવાની અધિકારક્ષેત્ર છે, જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળ તેમની

પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રની અંદર કોઈ કારણકાર્ય અને/અથવા ગુનો આચરાયો હોવાનું કહી શકાય તેમ ન હોય ?

(૪) શું ડી.આર.આઈ. અધિકારી ‘યોગ્ય અધિકારી’ ના પરિધિમાં આવે છે?

૧૫. શ્રી. પંડ્યાએ પોતાની રજૂઆતને બળ આપવા માટે સર્વોચ્ચ અદાલતના ઓમ પ્રકાશ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા ના પ્રકરણમાં આપેલા, (૨૦૧૧) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત, નિર્ણયનો નોંધપાત્ર રીતે આશ્રય લીધો છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓનું પાલન કર્યા વિના કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ હેઠળ ધરપકડ કરી શકાતી નથી. અમે નોંધીએ છીએ કે સમગ્ર અરજી સર્વોચ્ચ અદાલતે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં આપેલા નિર્ણય પર આધારિત છે. પોતાની રજૂઆતોને વધુ વિસ્તૃત કરતાં શ્રી. પંડ્યા એ રજૂ કર્યું કે સર્વોચ્ચ અદાલતે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં એવો ઠરાવ કર્યો છે કે જો ગુનો ત્રણ વર્ષથી ઓછી મુદતના કારાવાસથી અથવા માત્ર દંડથી દંડનીય હોય, તો એવો ગુનો જામીનપાત્ર ગણાય. તેઓએ રજૂ કર્યું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ ફરિયાદ દાખલ કરવાની કોઈ જોગવાઈ નથી. એવું હોય તો, અજામીનપાત્ર નહીં પરંતુ અસંજોય ગુના બાબતે ફરિયાદ ફક્ત ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની જોગવાઈઓ હેઠળ જ દાખલ કરી શકાય. સંજોય ગુનાના કિસ્સામાં, કસ્ટમ્સ સત્તાધિકારીઓએ સંહિતાની કલમ ૧૫૪ હેઠળ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવો અને સંહિતાની કલમ ૧૭૨ હેઠળ

તેની નકલ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટને મોકલવી તેમજ સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ અંતિમ અહેવાલ રજૂ કરવો જરૂરી છે.

૧૬. ઓમ પ્રકાશ (સુપ્રા) પર મહત્વપૂર્ણ આધાર મૂકી, શ્રી પંડ્યા રજૂ કરશે કે, જો સુધી કસ્ટમ્સ અધિનિયમમાં તેના વિરુદ્ધની વિશિષ્ટ જોગવાઈઓ ન હોય, ત્યાં સુધી તે અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓની તપાસ, તપાસણી અને વિચારણા અથવા અન્ય રીતે વ્યવહાર, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪ માં જોગવેલ સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે.

૧૭. શ્રી પંડ્યાએ અમારું ધ્યાન દોર્યું કે અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૪) માં ખંડ (એ) અથવા ખંડ (બી) હેઠળ ઉદ્દેખિત વિશિષ્ટ ગુનાઓ, જે અગાઉ 'અસંજોય' હતા અને જેના માટે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૫૫ નું પાલન આવશ્યક હતું, જેમ ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, તેઓને ૨૮મી મે ૨૦૧૨ થી અમલમાં આવે તે રીતે 'સંજોય' બનાવવામાં આવ્યા હતા. જોકે, અન્ય તમામ ગુનાઓ, તેઓ સંજોય હોય કે અસંજોય હોય, તે બાબતની પરવા કર્યા વિના 'જામીનપાત્ર' યથાવત રહે છે. આગળ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ત્યારબાદ નાણાં અધિનિયમ, ૨૦૦૩, ૧૦મી મે ૨૦૧૩ થી અમલમાં આવ્યું. તેની કલમ ૭૫ દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૬) ના સ્થાને નીચે મુજબની જોગવાઈ પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવી :

“(ક) ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩, (૧૯૭૪ નું ૨) માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય અને નીચેની બાબતો સંબંધિત ગુનો —

(એ) કરશુલ્કથી બચવું અથવા કરશુલ્કથી બચવાનો પ્રયત્ન, જે પચાસ લાખ રૂપિયાથી વધુ હોય; અથવા

(બી) કલમ ૧૧ હેઠળ સૂચિત પ્રતિબંધિત માલ, જે કલમ ૧૩૫ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) ની ઉપખંડ (સી) હેઠળ પણ સૂચિત કરવામાં આવેલ હોય; અથવા

(સી) આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર જાહેર કરવામાં આવેલ ન હોય તેવા કોઈપણ માલની આયાત અથવા નિકાસ અને જેની બજારકિંમત એક કરોડ રૂપિયાથી વધુ હોય; અથવા

(ડી) જો આ અધિનિયમ હેઠળ જોગવાયેલ ડ્યૂટીમાંથી કોઈ ડ્રોબેક અથવા કોઈ મુક્તિ છેતરપિંડીપૂર્વક મેળવવામાં આવે અથવા મેળવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે, અને તે ડ્રોબેક અથવા ડ્યૂટીમાંથી મુક્તિની રકમ પચાસ લાખ રૂપિયાથી વધુ હોય, તો તે બિનજામીનપાત્ર રહેશે.

(૭) ઉપકલમ (ક) માં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, આ અધિનિયમ હેઠળના અન્ય તમામ ગુનાઓ જામીનપાત્ર રહેશે.”

૧૮. આમ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૫ હેઠળના 'ગુનાઓનું વર્ગીકરણ' ફરી એકવાર ૧૦મી મે ૨૦૧૩થી અમલમાં આવે તે રીતે સુધારવામાં

આવ્યું અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૫ હેઠળ ૧૦મી મે ૨૦૧૩ના રોજ અથવા તે પછી કરાયેલા ગુનાઓ, સ્થાનાપન ઉપકલમ (૬) હેઠળની ચાર કલમો સંબંધિત હોય, તેઓને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૭) હેઠળ 'બિનજામીનપાત્ર' બનાવવામાં આવ્યા અને બાકીના 'જામીનપાત્ર' રહ્યા.

૧૯. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, શ્રી પંડ્યાએ જોરદાર રીતે રજૂઆત કરી હતી કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ તથા અન્ય અનુસંગી જોગવાઈઓના અમલ અને અમલીકરણને બાકાત રાખવા માટે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ માં કોઈ વિશિષ્ટ અથવા વિરોધાભાસી જોગવાઈ નથી. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય, ત્યારે તે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની નિર્દિષ્ટ જોગવાઈઓ પર અગ્રતા પ્રાપ્ત કરી શકે.

૨૦. શ્રી પંડ્યા રજૂઆત કરશે કે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે વિવિધ વૈધાનિક જોગવાઈઓ, વિશેષ કરીને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૨(એ), ૨(સી), ૨(એલ), ૪૧, ૪૨, ૧૫૫, ૪૩૬ તથા તે સાથે જોડાયેલી પ્રથમ અનુસૂચિનો વિચાર કર્યો હતો. આ બધી જ જોગવાઈઓનો વિચાર સર્વોચ્ચ અદાલતે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ તેમજ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ના સંદર્ભમાં કર્યો હતો.

૨૧. શ્રી પંડ્યાએ જોરશોરથી રજૂઆત કરી કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪, ૧૫૫ અને ૧૫૭ ની ફરજિયાત જોગવાઈઓનું પાલન કર્યા વિના, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ સમન્સ જારી કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર વિના ગણાવી શકાય.

૨૨. નૂર આગા વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. (સપ્પ) ૮૫૨; વિનોદ સોલંકી વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, ૨૦૦૯ (૨૩૩) ઈ.એલ.ટી. ૧૫૭ (એસ.સી.) અને નિર્મલ સિંહ પહેલવાન ઉર્ફે નિમ્મા વિ. ઇન્સ્પેક્ટર, કસ્ટમ્સ, કસ્ટમ્સ હાઉસ, પંજાબ, (૨૦૧૧)૧૨ એસ.સી.સી. ૨૯૮ માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરતાં, શ્રી પંડ્યા રજૂ કરે છે કે જ્યારે વ્યક્તિ આવા અધિકારીની કસ્ટડીમાં હોય ત્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદન પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી અને તે પુરાવા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ ની કલમ ૨૫ થી સ્પષ્ટ રીતે આવરી લેવાયેલું છે.

૨૩. શ્રી પંડ્યાએ ત્યારબાદ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ રિટ-અરજદારને સમન્સ જારી કરવાની આવક ગુપ્તચર નિર્દેશાલયના અધિકારીઓની પ્રાદેશિક અધિકારિતાના મુદ્દે પોતાની રજૂઆતો કરવાનું આગળ વધાર્યું. શ્રી પંડ્યાએ રજૂ કર્યું કે તેમના અસીલ મુંબઈના રહેવાસી છે અને મુંબઈમાં ધંધાકીય પ્રવૃત્તિ કરે છે. રિટ-અરજદારે હાઈ-સી સેલ કરાર હેઠળ માલ

વેચ્યો હતો અને કોઈપણ માલની આયાત કરી નહોતી. તેમણે દલીલ કરી કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળની સત્તાનો અમલ કરવાની અધિકારીઓની અધિકારિતા કસ્ટમ્સ શુલ્કની ચોરી માટેના કારણકાર્ય પર નિર્ભર રહેશે. તેમણે દલીલ કરી કે હાલના કેસમાં, આવું કારણકાર્ય ઉતાર બંદરે ઊભું થયું હોવાનું કહી શકાય. અન્ય શબ્દોમાં, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના અધિકારીઓ કસ્ટમ્સ શુલ્કની ચોરી બાબતે કાર્યવાહી તે પ્રાદેશિક અધિકારિતામાં શરૂ કરી શકે, જ્યાં માલની આયાત કરવામાં આવે છે અથવા કોઈ લાયસન્સ અથવા મુક્તિ પરિપત્ર/અધિસૂચના અથવા યોજનાની હેઠળ શુલ્કની ચૂકવણીમાંથી મુક્ત હોય તો તેનો ઉપયોગ થવાનો હોય. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. રામ નારાયણ મિસ્વનાથ અને અન્ય, જે (૧૯૯૮) ૯ એસ.સી.સી. ૨૮૫ માં અહેવાલિત છે, તે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરતાં, શ્રી પંડ્યાએ દલીલ કરી કે કસ્ટમ્સ શુલ્કની ચોરી બાબતે કાર્યવાહી શરૂ કરવાનું કારણકાર્ય ઉતાર બંદરે ઊભું થાય છે. અન્ય શબ્દોમાં, એકવાર કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા માલનું મૂલ્યાંકન થઈ જાય, ત્યારબાદ કારણકાર્ય તે કસ્ટમ્સ અધિકારીની અધિકારિતામાં ઊભું થાય છે, જેણે પ્રથમ પ્રારંભિક તબક્કે માલનું મૂલ્યાંકન કર્યું હોય, કારણ કે મૂલ્યાંકનનો આદેશ પસાર કરતી વખતે તે અધિકારી અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાનો ઉપયોગ કરતો હોય છે.

૨૪. શ્રી.પંડ્યાએ ત્યારબાદ દલીલ કરી કે ડી.આર.આઈ. અધિકારી 'યોગ્ય અધિકારી' નથી, જેમ સર્વોચ્ચ અદાલતે કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ વિ. સૈયદ અલી

અને અન્યના મામલામાં, જે (૨૦૧૧)૩ એસ.સી.સી. ૫૩૭ માં અહેવાલિત છે, તેવું ઠરાવ્યું છે. દલીલ કરવામાં આવી છે કે તેના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ કારણદર્શક નોટિસ અથવા સમન્સ જારી કરવાની કોઈ અધિકારિતા નથી.

૨૫. અંતે, શ્રી પંડ્યાએ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ જારી કરાયેલા સમન્સના અનુસંધાનમાં પૂછપરછના નામે અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ અતિશય હેરાનગતિ અંગે રજૂઆત કરી. તેઓએ રજૂ કર્યું કે ડી.આર.આઈ., વાપી પાસે તપાસ કરવાની કોઈ પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર નથી, કારણ કે સમગ્ર કાર્યવાહીનું કારણ, જો હોય તો પણ, મુંબઈમાં જ ઊભું થયેલું કહી શકાય. તેમ છતાં, ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓએ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ સમયાંતરે રિટ-અરજદારને વિવિધ સમન્સ જારી કર્યા છે.

૨૬. ઉપર ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી પંડ્યા એવી રજૂઆત કરશે કે આ અદાલત એવી ઘોષણા કરે કે ડી.આર.આઈ., વાપી ને કથિત ગેરકાયદેસર આયાત વ્યવહારની તપાસ કરવાની કોઈ અધિકારિતા નથી. શ્રી પંડ્યા એવી રજૂઆત કરશે કે તેમની અરજીમાં સાર્થકતા હોવાને કારણે તે મંજૂર કરવામાં આવે અને માગવામાં આવેલ રાહતો મંજૂર કરવામાં આવે.

પ્રતિવાદીઓ તરફે રજૂઆતો :

૨૭. પ્રતિવાદીઓ તરફે હાજર રહેલા ભારત સરકારના વિદ્વાન સહાયક સોલિસિટર જનરલ શ્રી દેવાંગ વ્યાસે આ રિટ-અરજીનો જોરશોરથી વિરોધ કર્યો છે. શ્રી વ્યાસે રજૂ કર્યું છે કે રિટ-અરજદાર તરફે રજૂ કરાયેલી કોઈપણ દલીલમાં કોઈ જ તત્ત્વ નથી.

૨૮. શ્રી.વ્યાસની પ્રથમ રજૂઆત એ છે કે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય પર મૂકાયેલો આધાર સંપૂર્ણપણે ભ્રમિત છે. શ્રી.વ્યાસ રજૂ કરશે કે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માંથી અવગત થતો અનુપાત હાલના કેસમાં નામમાત્ર પણ લાગુ પડતો નથી. શ્રી.વ્યાસ રજૂ કરશે કે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલ મુદ્દો કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત હતો. આ બે સમૂહના મામલાઓમાં સામાન્ય પ્રશ્ન, જેમ સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું તેમ, એવો હતો - “કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના બધા ગુનાઓ બિન-સંજોય હોવાથી, શું આવા ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે ?” શ્રી.વ્યાસ દલીલ કરશે કે તે સંદર્ભમાં એવું નિષ્કર્ષ આવ્યું હતું કે આ બંને અધિનિયમોની જોગવાઈઓ પરસ્પર સમાન સ્વરૂપની હતી અને બંને અધિનિયમોની જોગવાઈઓમાં એવો પ્રાવધાન હતો કે તેમાંના કેટલાક ગુનાઓ બિન-સંજોય હતા.

૨૯. શ્રી વ્યાસ રજૂ કરશે કે વર્તમાન કેસમાં વિચારવામાં આવવાનો મૂળભૂત પ્રશ્ન એ છે કે, શું કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ/ ડીઆરઆઈ અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ છે અને શું તેઓ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળના ગુનાને સંબંધિત પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવા માટે બાધ્ય છે કે નહીં. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ તથા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની વિવિધ જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરતાં, શ્રી વ્યાસે રજૂ કર્યું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ આવરી લેવાયેલા વિષયો સંબંધે સંહિતાનો અમલ ખૂબ મર્યાદિત છે. શ્રી વ્યાસ દલીલ કરશે કે સંહિતા માત્ર કસ્ટમ્સ અધિનિયમમાં જેટલી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તેટલી હદ સુધી જ લાગુ પડે છે. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ પ્રથમ માહિતી અહેવાલનું નોંધણી કરવું આવશ્યકતા નથી. તેઓ જોરશોરથી દલીલ કરશે કે કસ્ટમ્સ/ ડીઆરઆઈ અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી.

૩૦. શ્રી વ્યાસ દલીલ કરશે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ અને ૧૭૩(૨) કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના કેસને લાગુ પડતી નથી.

૩૧. શ્રી. વ્યાસ રજૂઆત કરશે કે વાપી ખાતેના ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ દ્વારા સત્તામણી કર્યાના આક્ષેપો કોઈપણ આધાર વિના છે. તેઓ રજૂઆત કરશે કે સત્તામણીના આવા છૂટાછવાયા આક્ષેપોની આ અદાલતે નોંધ લેવી ન જોઈએ.

શ્રી. વ્યાસ દલીલ કરશે કે ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ અત્યંત ગંભીર આર્થિક ગુના સંબંધે રિટ-અરજદારની પૂછપરછ કરવા ઈચ્છે છે અને આવી તપાસમાં રિટ-અરજદારે સહકાર આપવો અપેક્ષિત છે. શ્રી. વ્યાસ રજૂઆત કરશે કે વાપી ખાતેના ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓને આ મામલાની તપાસ કરવાનો પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર નથી, તેવી રિટ-અરજદાર તરફે આગળ ધપાવવામાં આવેલી રજૂઆતોમાં કોઈ જ સાર નથી.

૩૨. અંતે, શ્રી વ્યાસે રજૂઆત કરી કે ડી.આર.આઈ.ના અધિકારી 'યોગ્ય અધિકારી' છે. શ્રી વ્યાસે આ અદાલતનું ધ્યાન કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની સુધારેલ કલમ ૨૮ તરફ દોર્યું, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ડી.આર.આઈ.ના અધિકારી 'યોગ્ય અધિકારી' છે. શ્રી વ્યાસે નિર્દેશ કર્યો કે મંગલી ઇમ્પેક્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં દિલ્હી વડી અદાલતે આપેલો અને (૨૦૧૬) ૩૩૫ ઇ.એલ.ટી. ૬૦૫ (દિલ્હી) માં અહેવાલિત નિર્ણય, જેમાં એવો અભિપ્રાય લેવાયો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ માં સુધારા પછી પણ ડી.આર.આઈ.ના અધિકારી 'યોગ્ય અધિકારી' નથી, તે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા દાખલ કરાયેલી એસ.એલ.પી.માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સ્થગિત કરવામાં આવ્યો છે. આ આદેશ (૨૦૧૬) ૩૩૯ ઇ.એલ.ટી. એજ્ડ (એસ.સી.) માં અહેવાલિત છે.

૩૩. ઉપર ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી. વ્યાસ પ્રાર્થના કરે છે કે આ રિટ-અરજીમાં કોઈ સાર ન હોવાને કારણે, તે જ નામંજૂર કરવામાં આવે.

વિશ્લેષણ :

૩૪. પક્ષકારોની તરફેથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલશ્રીઓની દલીલો સા ભવ્યા બાદ અને અભિલેખ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા બાદ, વર્તમાન વાદમાં ઉઠાવવામાં આવેલા વિવિધ મુદ્દાઓના યોગ્ય વિચાર માટે અમે કાનૂની નીચેના પ્રશ્નો નિર્ધારિત કરીએ છીએ :

(૧) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ અને ૧૭૩(૨) ની જોગવાઈઓ, સંહિતાની કલમ ૪(૨) ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળની કાર્યવાહી સંબંધે લાગુ પડશે કે કેમ, અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમો ૧૩૩ થી ૧૩૫ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે, સંબંધિત વ્યક્તિને ધરપકડ કરી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં એફ.આઈ.આર. ની નોંધણી ફરજિયાત છે કે કેમ?

(૨) શું કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ છે અને તેથી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૩ થી ૧૩૫ હેઠળના ગુનાના સંબંધમાં તેઓએ એફ.આઈ.આર. નોંધવી આવશ્યક છે?

(૩) શું કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ ડી.આર.આઈ. અધિકારી દ્વારા રિટ-અરજદારને જારી કરાયેલ સમન્સ અધિકારક્ષેત્ર વિનાનું ગણાવી શકાય?

(૪) શું ડી.આર.આઈ. અધિકારી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૨૮ ના હેતુઓ માટે 'સમ્યક અધિકારી' છે?

(૫) શું ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય હાલના કેસમાં કોઈ પ્રાસંગિકતા ધરાવે છે ?

(૬) શું રિટ-અરજદારે તપાસના નામે ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ દ્વારા તેને અતિશય હેરાનગતિ કરવામાં આવે છે તેવા પોતાના આક્ષેપને સમર્થન આપવા માટે પ્રથમદર્જી કેસ સ્થાપિત કર્યો છે?

૩૫. બંને પક્ષોની તરફે રજૂ કરવામાં આવેલી પરસ્પર વિરુદ્ધ દલીલો અને ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત પ્રશ્નો પર વિચાર કરવા પહેલાં, અમારે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ તેમજ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કેટલીક સંબંધિત જોગવાઈઓનું અવલોકન કરવું આવશ્યક છે.

૩૬. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ કસ્ટમ્સને સંબંધિત કાયદાનું એકત્રીકરણ કરે છે અને તેમાં સુધારો કરે છે.

અધ્યાય ૪ કેન્દ્ર સરકારને નિર્ધારિત વર્ણનવાળા માલની આયાત અથવા નિકાસ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તા આપે છે.

પ્રકરણો જઅ થી જક ગેરકાયદેસર રીતે આયાત કરાયેલા માલની શોધખોળ, તેના નિકાલને અટકાવવું વગેરે સાથે સંબંધિત છે. પ્રકરણ ૧૩ (કલમો ૧૦૦-૧૧૦) એક મહત્વપૂર્ણ પ્રકરણ છે અને તે શોધ, જમી અને ધરપકડ સાથે સંબંધિત છે. કલમો ૧૦૦-૧૦૩ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને શંકાસ્પદ વ્યક્તિઓની તલાશી લેવા સત્તા આપે છે. કલમ ૧૦૪ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા આપે છે. તેવી જ રીતે, પરિસર અને વાહનોની તલાશી લેવાની સત્તા કલમો ૧૦૫ થી ૧૦૬અ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. કલમો ૧૦૭-૦૯ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરવાની અને તેઓને પુરાવો આપવા તથા દસ્તાવેજો રજૂ કરવા સમન્સ પાઠવવાની સત્તા આપે છે. માલ, દસ્તાવેજો અને વસ્તુઓની જમી કલમ ૧૧૦ હેઠળ કરવામાં આવી શકે છે.

અધ્યાય ૧૪ માં માલસામાન અને વાહનોની જમી તેમજ દંડ લાદવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. અધ્યાય ૧૬ (કલમો ૧૩૨-૧૪૦એ) ગુનાઓ અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંબંધે છે.

૩૭. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓની નોંધ લીધા પછી, હવે ચાલો ધરપકડ કરવાની સત્તાની પરિધિ અને વ્યાપનો વિચાર કરીએ.

'અટકાયત' શબ્દસમૂહને ન તો ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, ન તો ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦

માં, અને ન તો ગુનાઓ સાથે સંબંધિત અન્ય કોઈ અધિનિયમમાં. 'અટકાયત' શબ્દ ફ્રેન્ચ શબ્દ 'અરેટેર' પરથી આવેલો છે, જેનો અર્થ "રોકવું અથવા થોભવું" એવો થાય છે. તે વ્યક્તિ ઉપર પ્રતિબંધ સૂચવે છે. આ રીતે, 'અટકાયત' એ મનુષ્યના શરીર પર એવો પ્રતિબંધ છે કે જેના કારણે તે કાનૂનનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલો બને છે. તેથી, 'અટકાયત'ને "કાયદાની અદાલતના આદેશના અથવા વિધિવત્ સત્તાપ્રાપ્ત અધિકારીના આદેશના અમલ" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય.

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૧-૪૪ અને ૪૬ વ્યક્તિની ધરપકડ અંગે છે. કલમ ૪૧ પોલીસ અધિકારીને કોઈપણ વ્યક્તિને વોરંટ વિના ધરપકડ કરવાની સત્તા આપે છે. કલમ ૪૨ પોલીસ અધિકારીને એવી કોઈપણ વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની સત્તા અંગે છે કે જેણે તેવા પોલીસ અધિકારીની હાજરીમાં અસંજોય ગુનો કર્યો હોય અથવા એવો ગુનો કર્યો હોવાનો આરોપ મૂકાયો હોય અને જે પોતાનું નામ તથા નિવાસસ્થાન જણાવવાનો ઇનકાર કરે અથવા એવું નામ કે નિવાસસ્થાન જણાવે કે જે ખોટું હોવાનું માનવા માટે તેવા અધિકારી પાસે કારણ હોય. કલમ ૪૩ ખાનગી વ્યક્તિને એવી કોઈપણ વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની સત્તા આપે છે કે જે તેની હાજરીમાં અસંજોય ગુનો કરે અથવા જાહેર કરાયેલ ગુનેગાર હોય. કલમ ૪૪ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કરવામાં આવતી ધરપકડના કેસોને લગતી છે. કલમ ૪૬ ધરપકડ કરવાની રીત નિર્ધારિત કરે છે.

૩૮. જ્યાં સુધી કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ નો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી ધરપકડ કરવાની સત્તા તેની કલમ ૧૦૪ માં સમાવિષ્ટ છે. તે આ મુજબ વાંચે છે;

ગિરફતાર કરવાની સત્તા.--(૧) જો કસ્ટમ્સ કમિશનરના સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશ દ્વારા આ બાબતમાં સશક્ત બનાવાયેલા કસ્ટમ્સના કોઈ અધિકારીને એવું માનવા માટે કારણ હોય કે ભારતમાં અથવા ભારતીય કસ્ટમ્સ જળસીમાઓની અંદર કોઈ વ્યક્તિએ કલમ ૧૩૨ અથવા કલમ ૧૩૩ અથવા કલમ ૧૩૫ અથવા કલમ ૧૩૫અ અથવા કલમ ૧૩૬ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો છે, તો તે આવી વ્યક્તિને ગિરફતાર કરી શકે છે અને તેવી ગિરફતારીના આધાર વિશે તેને શક્ય તેટલી વહેલી તકે જાણ કરશે.

(૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ ધરપકડ કરાયેલ દરેક વ્યક્તિને, અનાવશ્યક વિલંબ વિના, મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લઈ જવામાં આવશે.

(૩) જ્યાં કસ્ટમ્સના કોઈ અધિકારીએ ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી હોય, ત્યાં તે અધિકારીને એવી વ્યક્તિને જામીન પર અથવા અન્ય રીતે મુક્ત કરવાની દૃષ્ટિએ, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ (૧૮૯૮ નો ૫) હેઠળ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને

જેવાં અધિકારો પ્રાપ્ત છે અને જેવાં જોગવાઈઓને તે આધીન છે, તે જ અધિકારો પ્રાપ્ત રહેશે અને તે જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે.

(જ) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ (૧૮૯૮નું ૫) માં સમાવાયેલ કોઈપણ જોગવાઈ હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો ઓળખપાત્ર ગણાશે નહિ.”

૩૯. આથી, કલમ ૧૦૪ મુજબ કસ્ટમ્સ અધિકારીને એવી સત્તા અપાય છે કે, જો તેને એવું 'માનવા માટે કારણ' હોય કે એવી વ્યક્તિએ તેમાં દર્શાવેલ કોઈપણ ગુનો કર્યો છે, તો તે આવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકે. તેમજ, આ કલમ અધિકારીને એવો નિર્દેશ પણ આપે છે કે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને 'અનાવશ્યક વિલંબ વિના' મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવી. આ કલમમાં આવી વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવાની જોગવાઈ પણ કરવામાં આવી છે.

૪૦. કારણ કે અમે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ ના વિષય સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા છીએ, તેથી અમે પોતાના ધ્યાન પર લાવીએ કે અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ ની સંવિધાનિક માન્યતાને આ વડી અદાલત સમક્ષ રાજનીશ્કુમાર તુલી પ્રોપ્રાયટર અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય ના કેસમાં, જે મેનુ/જીજે/૭૩૬૧/૨૦૦૭ માં અહેવાલિત છે, પડકારવામાં આવી

હતી. આ અદાલતની સમક્ષ ખંડપીઠે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ ની માન્યતા ચથાવત રાખતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

“૨૫. સંબંધિત પક્ષકારોની તરફે હાજર રહેલા વિધાવંત વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને અરજીઓના મેમો, જવાબરૂપ સોગંદનામું, પુનઃપ્રતિસોગંદનામું તેમજ તેની સાથે જોડાયેલ દસ્તાવેજોનું અવલોકન કર્યા બાદ, અમારો એવો મત છે કે અરજદારોની તરફે આગળ ધપાવવામાં આવેલી દલીલોમાં કોઈ તત્ત્વ અથવા ગુણાવગુણ નથી. અમે આ અરજીઓને આવી વિસ્તૃત ચર્ચામાં પ્રવેશ કર્યા વિના સંક્ષિપ્ત રીતે ફગાવી શકતા હતા. માત્ર એટલા માટે કે અરજદારો દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવામાં આવી છે, પ્રશ્નના અનેક પાસાઓ પર વિચારણા કરવામાં આવી છે. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ની વિધિસંમતિ વિષે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી શ્રી રાજુની મુખ્ય દલીલ એ છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૧૬૦(૧) હેઠળ પડોશના પોલીસ સ્ટેશનના પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવા બાબતે વિશિષ્ટ જોગવાઈ છે અને જો આવા નિવેદનો નિવેદકના નિવાસસ્થાનથી ઘણું દૂર આવેલા પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધવામાં આવે તો ખર્ચ આપવાની પણ વિશિષ્ટ જોગવાઈ છે, પરંતુ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ આવી કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી. આ દલીલનો નિવેડો કરવા માટે એ જોવું જરૂરી છે કે કાયદાની

બંધારણીયતાના પક્ષમાં હંમેશા એક અનુમાન રહેલું હોય છે અને તેને પડકારનાર વ્યક્તિ પર એ દર્શાવવાનો ભાર હોય છે કે બંધારણીય સિદ્ધાંતોનો સ્પષ્ટ ભંગ થયો છે. આ ભાર ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૦માં રહેલી જોગવાઈ તરફ માત્ર આંગળી ચીંધવાથી ઉતરી શકતો નથી. હકીકતમાં, ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૧(૩), વીમા અધિનિયમની કલમ ૩૩(૩), કંપનીઝ અધિનિયમની કલમો ૨૭, ૪૭૪ અને ૪૮૮ તથા બેન્કિંગ કંપનીઝ અધિનિયમની કલમો ૪૫૪(૬) અને (૭)માં સમાન જોગવાઈઓ જોવા મળે છે. આ બધી કલમો યોગ્ય ઔપચારિકતા સાથે પુરાવા નોંધવાની જોગવાઈ કરે છે અને આ જોગવાઈઓનો ઉપયોગ કોઈપણ દીવાની અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી દરમિયાન નિવેદક વિરુદ્ધ કરવામાં આવે છે. વધુમાં, એ પણ જોવાનું છે કે અરજદારોએ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૦(૩)ની કસોટી પર કલમ ૧૦૮ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારેલી છે. તેમ છતાં, આ બંધારણીય જોગવાઈઓમાંથી કોઈનું પણ ઉલ્લંઘન થતું નથી. કોઈ ભેદભાવ જ નથી. સૌ સાથે સમાન રીતે વર્તન કરવામાં આવે છે અને અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ જેમના નિવેદનો નોંધવાના હોય છે તેવા વ્યક્તિઓ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે કોઈ વૈરભાવપૂર્ણ ભેદભાવ કરવામાં આવતો નથી. આ બાબત અંગે કોઈ વિવાદ નથી કે અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નિવેદન નોંધવાનો હેતુ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન સંબંધિત માહિતી એકત્રિત કરવાનો છે. આ કાર્યવાહી ન્યાયિક

કાર્યવાહી છે અને તેમાં કલ્પાયેલ તપાસ માત્ર ઉલ્લંઘન અટકાવવા અથવા ગુનાઓ શોધી કાઢવાના હેતુ માટે છે, અને તેના પાછળનો વિધાનમંડળીય આશય આવકનું રક્ષણ કરવાનો અને સરકારને ભરપાઈ કરવાનો છે, જે મૂળભૂત રીતે ફોજદારી ફરિયાદ પક્ષની સત્તાઓ નથી. એ પણ જોવાનું છે કે અરજદારોનો આ એકમાત્ર એવો કેસ નથી કે તેઓને પોતાનો પુરાવો આપવા માટે અમદાવાદ બોલાવવામાં આવ્યા હોય. મુંબઈના અનેક હાઈ સીઝ વેચાણકર્તાઓ, જેમણે આયાતી માલ તારાચંદ ગ્રુપ ઓફ કંપનીઝને વેચ્યો હતો, તેઓને પણ અમદાવાદ તેમની સાક્ષી આપવા માટે બોલાવવામાં આવ્યા હતા અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ તેમના કબૂલાતરૂપ નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. પ્રશ્નનો નિર્ધાર કરવા માટે આ પણ સંબંધિત પરિબળ છે કે અરજદારો સામે એવો ગંભીર આક્ષેપ છે કે તેઓ તારાચંદ ગ્રુપ ઓફ કંપનીઝના ડ્યુટી-ફ્રી કાચા માલના વાળાવમાં જાણતા હોતાં સંકળાયેલા છે. તેથી, તપાસમાં સંકળાયેલા વિવિધ વ્યક્તિઓના પુરાવા નોંધવા માટે દરેક સ્થળે બધા હેવાલો લઈ જવું કોઈ રાજપત્રિત અધિકારી માટે વ્યવહારુ નથી. કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા સંબંધિત મર્યાદિત હેતુઓ માટે જ, કેટલાક કેસોમાં, કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને પોલીસ અધિકારીઓ તરીકે કાર્ય કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. અધિનિયમની કલમ ૭૦૮ હેઠળ અરજદારોના પુરાવા નોંધવા અને

વિભાગ દ્વારા ચલાવવામાં આવી રહેલી તપાસ સંબંધિત દસ્તાવેજો રજૂ કરાવવા માટે સમન્સો જારી કરવામાં આવ્યા છે અને તેથી અરજદારો સમક્ષ કયા પ્રશ્નો મૂકવામાં આવશે અને વિભાગ પાસે કયા પુરાવા ઉપલબ્ધ છે તે જણાવવું શક્ય ન પણ હોય. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩)નું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાના આધારે કલમ ૧૦૮ની જોગવાઈને આપવામાં આવેલ પડકાર પણ કોઈ ગુણાવગુણ વિનાનો છે.

૨૬. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વીન્ન ઈબ્રાહિમ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં આ પાસાનો વિચાર કર્યો છે અને નિરીક્ષણ કર્યું છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિનું નિવેદન કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે તે વ્યક્તિ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ ‘કોઈપણ ગુનાનો આરોપી’ વ્યક્તિ નહોતી. તેને આવી વ્યક્તિનો સ્વભાવ પ્રદાન કરે એવો આક્ષેપ તેની સામે ત્યારે જ કરવામાં આવ્યો હતો જ્યારે કસ્ટમ્સના સહાયક કલેક્ટર દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫(૧) અને કલમ ૧૩૫(૨) હેઠળના ગુનાઓ થયાની ફરિયાદ સાથે તેની સામે ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે કલમ ૧૦૮ હેઠળ સમન્સ જારી કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેને માત્ર વિભાગીય કાર્યવાહી માટે પોતાનો પુરાવો આપવા બોલાવવામાં આવે છે અને તેથી તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩)ના ભંગરૂપ છે એવો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. તેવી જ રીતે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ની જોગવાઈઓ પણ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ આસિસ્ટન્ટ

કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, રાજમુંદ્રી વિ. ડંકન એગ્રો ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. અને અન્યના કેસમાં વિચારણા માટે આવી હતી, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ કોઈપણ મેજિસ્ટ્રીયલ હસ્તક્ષેપનો વિચાર કરતી નથી. ઉક્ત કલમ હેઠળની સત્તા કસ્ટમ્સ વિભાગના ગેઝેટેડ અધિકારી દ્વારા વાપરવામાં આવે તે માટે નિર્ધારિત છે. ઉપકલમ (૩) હેઠળ અધિકારી દ્વારા સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ વ્યક્તિને, જે વિષય અંગે તેની તપાસ કરવામાં આવે છે તે અંગેનું સત્ય જણાવવાનું બાંહેધર કરવામાં આવ્યું છે. તેવું નિવેદન તેની વિરુદ્ધ ઉપયોગમાં લઈ શકાય એ આધારે તેને સત્ય કહેવામાંથી મુક્તિ મળતી નથી. પૂછપરછ કરાયેલ વ્યક્તિઓ પાસેથી સત્ય બહાર લાવવા ગેઝેટેડ અધિકારીને સક્ષમ બનાવવા માટે જ આ આવશ્યકતા જોગવાઈમાં સમાવેશ કરવામાં આવી છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૦(૩)ના ભંગના આધારે કરાયેલ પડકાર સમાન રીતે અસંગત છે. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના પર્સી રુસ્તમજી બસ્તા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના નિર્ણયમાંથી પણ આધાર પ્રાપ્ત થાય છે, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ વ્યક્તિ હાજર થવા અને પુરાવો આપતી વખતે સત્ય જણાવવા બંધાયેલ છે. અરજદારો હાજર ન થવાનું પસંદ કર્યું છે તે હકીકત પોતે જ દર્શાવે છે કે અરજદારોની તપાસ પ્રક્રિયામાં ભાગ લેવાનું ટાળવાની મનશા હતી. તપાસ દરમિયાન અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધવા માટે

વિભાગે જુદા જુદા સ્થળોએ જવાની કોઈ પદ્ધતિ અથવા પ્રથા અપનાવવી જોઈએ તેવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. આ તમામ કારણોસર, અમારું મંતવ્ય છે કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮માં રહેલી જોગવાઈઓ બંધારણીય સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ છે અને તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અથવા ૨૦(૩) પૈકી કોઈનો પણ ભંગ કરતી નથી.”

૪૧. અમે આ પ્રશ્નનો પણ સંક્ષિપ્તમાં ઉત્તર આપી શકીએ છીએ, કારણ કે હવે આ પ્રશ્ન વધુ વિવાદાસ્પદ રહ્યો નથી કે શું કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ છે અને શું તેઓને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમો ૧૩૩ થી ૧૩૫ હેઠળના ગુનાના સંબંધમાં એફ.આઈ.આર. નોંધવાની આવશ્યકતા છે.

૪૨. લલિતા કુમારી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ સરકાર અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૨ એસ.સી.સી. ૧) માં, વિચારણા માટે જે મુદ્દો ઉપસ્થિત થયો હતો તે એવો હતો કે, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૫૪ હેઠળ સંજોય ગુનાના આચરણ સંબંધિત કોઈપણ માહિતી પ્રાપ્ત થતાં પોલીસ અધિકારી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં બંધાયેલો હતો કે કેમ, અને તેવી માહિતીની સત્યતા ચકાસવા માટે તે નોંધણી કરતાં પહેલાં પ્રાથમિક તપાસ હાથ ધરવાની પોલીસ અધિકારીને સત્તા છે કે કેમ. લલિતા કુમારીના કેસમાં આપવામાં આવેલ નિર્ણય તદનુસાર હાલના કેસમાં લાગુ પડતો નથી.

૪૩. સોની વલ્લભદાસ લીલાધર અને અન્ય વિ. ધ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, જામનગર, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૪૮૧ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી અને તેમને આપવામાં આવેલા નિવેદનો ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ અગ્રાહ્ય નથી. રમેશ ચંદ્ર મહેતા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૯૪૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો:

“૫. પુરાવા એકત્ર કરવા માટે કસ્ટમ્સ અધિકારીને કોઈ દસ્તાવેજ અથવા અન્ય વસ્તુ રજૂ કરવા માટે અથવા સાક્ષ્ય આપવા માટે સમન્સ જારી કરવાનો અધિકાર છે, અને આ રીતે સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ વ્યક્તિ તેવા અધિકારી જે રીતે નિર્દેશ કરે તે મુજબ વ્યક્તિગત રીતે અથવા સત્તાધિકૃત પ્રતિનિધી દ્વારા હાજર રહેવા માટે બંધાયેલ છે, અને આ રીતે સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ વ્યક્તિ જે કોઈ વિષય અંગે તેની પૂછપરછ કરવામાં આવે અથવા તે નિવેદન કરે તે બાબતે સત્ય જણાવવા માટે તથા જરૂરી હોય તેવા દસ્તાવેજો અને અન્ય વસ્તુઓ રજૂ કરવા માટે બંધાયેલ છે. ધરપકડ કરવાની સત્તા, અટકાયત કરવાની સત્તા, તલાશી લેવાની અથવા તલાશી વોરંટ મેળવવાની સત્તા તથા પુરાવા એકત્ર કરવાની સત્તા સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના પાલનને અમલમાં મૂકવા માટે

કસ્ટમ્સ અધિકારીમાં નિહિત કરવામાં આવી છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને ૨૨૮ ના હેતુ માટે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવતી પૂછપરછ એક ન્યાયિક કાર્યવાહી છે. તેના દ્વારા કરવામાં આવેલ આદેશ કલમ ૧૮૮ હેઠળ ચીફ કસ્ટમ્સ – પ્રાધિકરણ સમક્ષ અપીલપાત્ર છે અને તે આદેશ વિરુદ્ધ અધિનિયમ હેઠળ પસાર કરાયેલ કોઈપણ નિર્ણય અથવા આદેશથી વ્યથિત કોઈપણ વ્યક્તિની વિનંતિએ ચીફ કસ્ટમ્સ – પ્રાધિકરણ તેમજ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા પુનર્વિચાર સત્તાનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમના સંદિગ્ધ ઉદ્ધંધન અંગે પૂછપરછ કરતાં સમયે કસ્ટમ્સ અધિકારી તેવા તપાસ અધિકારોનો ઉપયોગ કરતો નથી જે ગુનાના આચરણની તપાસ કરતી વખતે પોલીસ અધિકારી કરી શકે. તેને મુખ્યત્વે જામિ અને દંડનું નિર્ધારણ કરવા માટે અધિનિયમના ઉદ્ધંધનો અંગે પૂછપરછ કરવાની સત્તા સોંપવામાં આવી છે. મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા વિચારણીય ગુનાની તપાસ કરવાની સત્તા તેને નથી, અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ રજૂ કરવાની સત્તા પણ તેને નથી. તે ફક્ત સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લખિત ફરિયાદ જ કરી શકે.

૧૧. બાકી રહેલો એવો વિવાદ પણ કે સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા જેના વિરુદ્ધ તપાસ કરવામાં આવે છે તે વ્યક્તિ ગુનાના આરોપ હેઠળની વ્યક્તિ છે અને તેથી તેને પોતાના જ વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવા માટે બળજબરી કરી શકાય નહીં, અને સી કસ્ટમ્સ

અધિનિયમની કલમ ૧૭૧-એ હેઠળ તેની પૂછપરછ કરીને જો કોઈ પુરાવો એકત્રિત કરવામાં આવ્યો હોય તો તે ગ્રાહ્ય નથી, તેમાં પણ કોઈ સાર નથી. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) મુજબ જે વ્યક્તિ કોઈપણ ગુનામાં આરોપિત હોય તેને પોતાના જ વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવા માટે બળજબરી કરી શકાય નહીં. આ બાંહેધરી, એ સાચું છે, માત્ર સાક્ષીપેટીમાં કરાયેલા નિવેદનો સુધી મર્યાદિત નથી. આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. કાથી કાલુ ઓઘાડ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૧૮૦૮ માં, એસ.સી.આર.ના પૃષ્ઠ ૩૭ પર આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું : (એ.આઈ.આર.ના પૃષ્ઠ ૧૮૧૭ પર).

‘સાક્ષી બનવું’ નો અર્થ અદાલતમાં અથવા અન્યથા, મૌખિક નિવેદન દ્વારા અથવા લેખિત નિવેદન કરીને અથવા આપી, સંબંધિત તથ્યો અંગે જ્ઞાન પ્રદાન કરવો એવો થાય છે.

તેના સામાન્ય વ્યાકરણાત્મક અર્થમાં “સાક્ષી થવું” નો અર્થ અદાલતમાં મૌખિક સાક્ષ્ય આપવો એવો થાય છે. ન્યાયપ્રસંગોએ આ અભિવ્યક્તિના કડક શાબ્દિક અર્થઘટનથી આગળ વધીને તેને હવે વિશાળ અર્થ આપ્યો છે, એટલે કે, કોઈ ગુનાના આક્ષેપિત વ્યક્તિ દ્વારા અદાલતમાં અથવા અદાલત બહાર, મૌખિક કે લેખિત રીતે સાક્ષ્ય આપવું. પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૦(૩) માં સમાવવામાં આવેલ સાક્ષ્ય આપવા માટેના બળજબરી વિરોધી રક્ષણનો દાવો કોઈ વ્યક્તિ કરી શકે તે માટે એ સ્થાપિત કરવું

આવશ્યક છે કે જ્યારે તેણે તે નિવેદન કર્યું હતું, જેને તેની વિરુદ્ધ પુરાવા તરીકે રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન થાય છે, ત્યારે તે ગુનાના આક્ષેપિત વ્યક્તિ હતો. સમુદ્ધી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૭૧-એ હેઠળ, માલની દાણચોરી સંબંધિત તપાસમાં કસ્ટમ્સ અધિકારીને એવા કોઈપણ વ્યક્તિને, જેના હાજર રહેવું તે આવશ્યક માને, સાક્ષ્ય આપવા માટે અથવા દસ્તાવેજ અથવા અન્ય કોઈ વસ્તુ રજૂ કરવા માટે સમન્સ પાઠવવાની સત્તા છે, અને ઉપકલમ (૩) અનુસાર આ રીતે સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ વ્યક્તિ તેની પૂછપરછ કરવામાં આવે અથવા તે નિવેદન આપે તેવા કોઈપણ વિષય અંગે સત્ય જણાવવા તેમજ માંગવામાં આવે તેવા દસ્તાવેજો અને અન્ય વસ્તુઓ રજૂ કરવા બંધાયેલ છે. "કોઈપણ વ્યક્તિ" અભિવ્યક્તિમાં એવો વ્યક્તિ પણ સામેલ થાય છે કે જે માલની દાણચોરીમાં સંડોવાયેલ હોવાની શંકા હોય અથવા એવી માન્યતા હોય. પરંતુ કોઈ કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા, દાણચોરી કરાયેલ માલના કબજામાં મળવાને કારણે અથવા દાણચોરીમાં સંડોવણીની શંકાને આધારે ધરપકડ કરવામાં આવેલ વ્યક્તિ, જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી તેને નિવેદન કરવા અથવા દસ્તાવેજ કે વસ્તુ રજૂ કરવા કહે છે, ત્યારે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના અર્થમાં ગુનાના આક્ષેપિત વ્યક્તિ ગણાતો નથી. કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા લેવાયેલા પગલાં સમુદ્ધી કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ

તપાસ હાથ ધરવા અને શુલ્કપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલની જમીનો નિર્ધાર કરવા તથા દંડ લાદવા માટે લેવામાં આવે છે. તે તબક્કે કસ્ટમ્સ અધિકારી સમુદ્ધી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈનો ભંગ કર્યાની શંકા ધરાવતા વ્યક્તિ સામે કોઈ ગુનો આચરવાનો આક્ષેપ કરતો નથી. તેની મુખ્ય ફરજ દાણચોરી અટકાવવાની અને કસ્ટમ્સ શુલ્કની વસૂલાત કરવાની છે; સમુદ્ધી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ભંગ કર્યાની શંકા ધરાવતા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ દાણચોરી સંબંધિત પુરાવા એકત્રિત કરતી વખતે, તે વ્યક્તિ પર મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ચાલનારી ~~વિચારણા~~માં દંડનીય કોઈ ગુનાનો આક્ષેપ તે કરતો નથી.

.....

૨૩. ૧૯૬૨નો કસ્ટમ્સ અધિનિયમ ક્રમાંક ૫૨ કસ્ટમ્સ અધિકારીને કોઈ વ્યક્તિની તલાશી લેવાની અને તેની ધરપકડ કરવાની, સ્થળોની તલાશી લેવાની, વાહનોને રોકી તેમની તલાશી લેવાની અને વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરવાની, તેમજ વ્યક્તિઓને સમન્સ પાઠવવાની, પુરાવા અપાવવાની અને દસ્તાવેજો રજૂ કરાવવાની તથા (એસ.આઈ.સી.) જમીનપાત્ર માલ, દસ્તાવેજો અને વસ્તુઓ જપ્ત કરવાની સત્તા પ્રદાન કરે છે. તેને કોઈ વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવાની સત્તા પણ પ્રદાન કરવામાં આવી છે. તે ચોરીદૂપીથી લાવવામાં આવેલ માલ જપ્ત કરવાનો આદેશ આપવા અને અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ભંગ

કરવા દોષિત સાબિત થયેલ વ્યક્તિઓ ઉપર દંડ લાદવા હકદાર છે. કલમ ૧૩૭ની જોગવાઈઓમાં આ તાત્પર્ય રહેલું છે કે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કાર્યવાહી માત્ર ફરિયાદ દ્વારા જ શરૂ થઈ શકે અને કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવેલ અહેવાલના આધારે નહીં.

૨૪. કેટલાક મુદ્દાઓમાં ૧૯૬૨ નો કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૮૭૮ ના સમુદ્ર કસ્ટમ્સ અધિનિયમથી ભિન્ન છે. ઉદાહરણ તરીકે, સમુદ્ર કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ કોઈપણ સ્થળની તલાશી કસ્ટમ્સ અધિકારી પોતાના સ્વવિવેકે લઈ શકતો નહોતો; તેને મેજિસ્ટ્રેટ પાસેથી તલાશી વોરંટ મેળવવા માટે અરજી કરવી પડતી અને તે મેળવવો પડતો. ૧૯૬૨ ના કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ હેઠળ, સહાયક કસ્ટમ્સ સંગ્રાહકને પોતે જ તલાશી વોરંટ જારી કરવાનો અધિકાર છે. તે અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય અધિકારીને વાહનો રોકી તેમની તલાશી લેવાનો પણ અધિકાર છે; તેને કોઈ વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવાનો અધિકાર છે, અને તે હેતુ માટે તેને પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી જેટલી જ સત્તાઓ છે અને તે જ જોગવાઈઓ તેને લાગુ પડે છે. પરંતુ ૧૯૬૨ ના અધિનિયમ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીને સોંપવામાં આવેલી આ વધારાની સત્તાઓ, અમારી દૃષ્ટિએ, તેને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ ના અથ માં પોલીસ અધિકારી બનાવતી નથી. નિશ્ચિતપણે, કોઈપણ વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવા અથવા અન્યથા તે હેતુ માટે તેને પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે. "અથવા અન્યથા"

અભિવ્યક્તિ તેને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અહેવાલ દાખલ કરવાની સત્તા આપતી નથી. જામીન મંજૂર કરવાની સત્તા, પુરાવા એકત્ર કરવાની સત્તા, અને મેજિસ્ટ્રેટનો આશરો લીધા વિના પરિસર અથવા વાહનોની તલાશી લેવાની સત્તા, તેને પોલીસ સ્ટેશનનો પ્રભારી અધિકારી બનાવતી નથી. તેના દ્વારા હાથ ધરાતી કાર્યવાહી દાણચોરીના શંકાસ્પદ કેસોમાં તપાસ ચલાવવાના હેતુસર હોય છે. તેના આદેશો સામે અપીલ થઈ શકે છે અને તે કેન્દ્રીય આવક મંડળના પુનર્વિચાર અધિકારક્ષેત્રને પણ આધીન છે અને બાબત કેન્દ્રીય સરકાર સુધી લઈ જવાઈ શકે છે. તેને મુખ્યત્વે શુલ્ક વસૂલવા અને દાણચોરી રોકવા માટે સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે. તે સર્વ હેતુઓ માટે મહેસૂલ વિભાગનો અધિકારી છે.

૨૫. ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૨૭/૧૯૬૭ ના ચુકાદામાં તથા આ અદાલતના બેઠાકુ જોટી સાવંતના કેસમાં, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૪૬, દર્શાવાયેલા કારણોને આધારે, અમારો એવો મત છે કે ૧૯૬૨ ના અધિનિયમ હેઠળનો કસ્ટમ્સ અધિકારી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ ના અથ માં, પોલીસ અધિકારી નથી અને તેના સમક્ષ એવી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનો, જેને અટકાયત કરવામાં આવી હોય અથવા જેના વિરુદ્ધ તપાસ કરવામાં આવી હોય, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ આવતાં નથી.”

૪૪. ઇલિયાસ વિ. ધ કલેક્શનર ઓફ કસ્ટમ્સ, મદ્રાસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦
એસ.સી. ૧૦૬૫ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય પીઠે આ રીતે નિર્ધારિત
કર્યું:

૧૨. કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ અને
ખાસ કરીને કલમ ૨૧નું પરીક્ષણ કર્યા પછી એવું અવલોકન કરવામાં
આવ્યું હતું કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૮૦ના ખંડ (બી)ના
હેતુ માટે પોલીસ અધિકારી તે જ ગણાય જે યોગ્ય અર્થમાં ખરેખર એવો
કહેવાય. કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીએ વિશેષ કાયદા હેઠળ થયેલ
ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવા માટે મજિસ્ટ્રેટને સક્ષમ બનાવવા સંહિતાની કલમ
૧૮૦ના ખંડ (૧) હેઠળ ફરિયાદ કરવી આવશ્યક હતી. કેન્દ્રીય આબકારી
અધિનિયમની કલમ ૨૧(૨) હેઠળ કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીને
સંહિતાના અધ્યાય ૧૪ હેઠળ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની
તમામ સત્તાઓ પ્રાપ્ત હતી અને તેથી પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫માં
આવેલા તે શબ્દોના અર્થમાં તેને પોલીસ અધિકારી માનવો જોઈએ, એવી
દલીલ એ કારણસર નકારી કાઢવામાં આવી હતી કે એવો અધિકારી
પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની સત્તા ધરાવતો હોવા છતાં
સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ આરોપપત્ર રજૂ કરવાની સત્તા ધરાવતો ન
હતો.

૪૫. બદાકુ જોતી સાવંત વિ. મૈસૂર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૪૬માં, સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ઠરાવ્યું હતું કે કેન્દ્રીય આબકારી અને મીઠા અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળનો કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ આરોપપત્ર રજૂ કરવાની કોઈ સત્તા નથી. એવો પણ નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે સંહિતાની કલમ ૧૯૦ના ખંડ (બી) ના હેતુઓ માટે પોલીસ અધિકારી માત્ર તે જ ગણાય જે સાચા અર્થમાં પોલીસ અધિકારી હોય. કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીએ સંહિતાની કલમ ૧૯૦ના ખંડ (એ) હેઠળ ફરિયાદ કરવી પડશે.

૪૬. સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ કસ્ટમ્સ વિ. ઉમ્મેરકુટ્ટી અને અન્ય, ૧૯૮૪ કે.એલ.ટી. ૧ માં, એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કાર્યરત અધિકારી, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં કલ્પાયેલ પોલીસ અધિકારી અથવા પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ અધિકારી નથી. તેથી, તે સંહિતાની કલમ ૧૯૦(૧)(બી) હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકતો નથી. તેને સંહિતાની કલમ ૧૯૦(૧)(એ) હેઠળ ફરિયાદ રજૂ કરવાનો અધિકાર છે.

૪૭. પર્સી રુસ્તોમજી બસ્તા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૧૦૮૭ માં, રમેશ ચંદ્ર મહેતા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૯૪૦ ના નિર્ણયને અનુસરીને, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૭ અથવા

કલમ ૧૦૮ હેઠળ તપાસ ચલાવતા કસ્ટમ્સ અધિકારી પોલીસ અધિકારી નથી અને જેના વિરુદ્ધ તપાસ કરવામાં આવે છે તે વ્યક્તિ આરોપી નથી અને આવી વ્યક્તિ દ્વારા તે તપાસમાં કરાયેલ નિવેદન "ગુનાના આરોપી વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલ નિવેદન નથી". ઇલિયાસ વિ. ધ કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, મદ્રાસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૧૦૬૫ નો નિર્ણય પણ પર્સી રુસ્તોમજી બસ્તા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૧૦૮૭ ના નિર્ણયમાં અનુસરવામાં આવ્યો હતો.

૪૮. વીરા ઇબ્રાહિમ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૩૦૨) માં, કસ્ટમ્સ સત્તાધિકારીઓએ અપીલકર્તા અને તેના સાથીદારને કસ્ટમ્સ હાઉસ ખાતે બોલાવ્યા, તેઓને કસ્ટડીમાં લીધા, અને કાયદાની આવશ્યકતાઓનું યોગ્ય પાલન કર્યા બાદ, કસ્ટમ્સ નિરીક્ષકે અપીલકર્તાની પૂછપરછ કરી અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ તેનું નિવેદન નોંધ્યું. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે તે પરિસ્થિતિઓ હેઠળ એ સ્પષ્ટ હતું કે જે સમયે કસ્ટમ્સ અધિકારીએ અપીલકર્તાનું નિવેદન નોંધ્યું હતું, તે સમયે તેને ઔપચારિક રીતે "કોઈપણ ગુનાનો આરોપી" બનાવવામાં આવ્યો ન હતો અને તેથી, તેનું નિવેદન ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩)થી પ્રભાવિત થતું નથી.

૪૯. ડાયરેક્ટોરેટ ઓફ એન્ફોર્સમેન્ટ વિ. દીપક મહાજન અને અન્ય એક,
(૧૯૯૪)૩ એસસીસી ૪૪૦, માં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે
ઊઠાવવામાં આવેલ કાનૂની પ્રશ્ન નીચે મુજબ હતો:

શું એવો મેજિસ્ટ્રેટ, જેના સમક્ષ વિદેશી વિનિમય વિનિયમન અધિનિયમ,
૧૯૭૩ ની કલમ ૩૫ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, જે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ,
૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૧) સાથે સમપ્રકૃતિની છે,
ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને વિદેશી વિનિમય વિનિયમન અધિનિયમની
કલમ ૩૫ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ રજૂ કરવામાં આવે છે, તેને ફોજદારી
પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ તે વ્યક્તિની અટકાયત મંજૂર
કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે?

૫૦. ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે દીપક મહાજનના
મામલામાં આ મુજબ ઠરાવ્યું:

“૧૧૬. એ હકીકત નજરચૂકી ન જવી જોઈએ કે રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ
કરતાં કોઈ ગુનાની તપાસ કરનાર પોલીસ અધિકારી સંહિતાની કલમ
૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ રજૂ કરે છે અને તે ફરિયાદી બને છે, જ્યારે વિશેષ
અધિનિયમો હેઠળ કાર્યવાહી કરનાર અભિયોજન એજન્સી ફરિયાદી તરીકે
ફરિયાદ નોંધાવે છે, અર્થાત્ ફેરા ના કેસમાં કલમ ૬૧(૨) હેઠળ અને

કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૭ હેઠળ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પોલીસ અધિકારી તપાસ પૂર્ણ થયા પછી સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ રજૂ કરે છે, જેના આધાર પર મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૮૦(૧)(બી) હેઠળ તે અહેવાલમાં પ્રગટ થયેલા કોઈપણ ગુનાનો સંજ્ઞાન લઈ શકે છે; જ્યારે વિશેષ અધિનિયમો હેઠળ સશક્ત અથવા અધિકૃત અધિકારીએ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ બનેલા કોઈપણ ગુનાના તથ્યો અંગે માત્ર ફરિયાદ જ રજૂ કરવાની રહે છે, જેના પ્રાપ્ત થતા મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૮૦(૧)(એ) હેઠળ ઉક્ત ગુનાનો સંજ્ઞાન લઈ શકે છે. ગુનાનો સંજ્ઞાન પોલીસ અહેવાલના આધારે લીધા બાદ હોય કે તથ્યોની ફરિયાદ પ્રાપ્ત થયા બાદ લીધા બાદ હોય, મેજિસ્ટ્રેટે સંહિતામાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા મુજબ અથવા, જો હોય તો, વિશેષ અધિનિયમોમાં નિર્ધારિત વિશેષ પ્રક્રિયા મુજબ કેસ આગળ ચલાવવાનો રહે છે. તેથી, ‘તપાસ’ શબ્દને ફક્ત પોલીસ તપાસ સુધી મર્યાદિત કરી શકાય નહીં; પરંતુ તેના વિરુદ્ધ, ઉક્ત શબ્દનો અર્થવિસ્તાર વધુ વ્યાપક અને લવચીક છે, જેથી તપાસ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત એવી કોઈપણ એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસ તેમાં આવરી લેવાય, ભલે તે પોલીસ અધિકારી હોય, અથવા સશક્ત કે અધિકૃત અધિકારી હોય, અથવા મેજિસ્ટ્રેટના નિર્દેશ હેઠળ તપાસ કરવા માટે નિયુક્ત એવો પોલીસ અધિકારી ન હોય એવો વ્યક્તિ હોય.

૧૨૦. ઉપરોક્ત ચર્ચા પરથી એવું કહી શકાય નહીં કે અમલવારી અધિકારી અથવા શુલ્ક અધિકારીને તપાસ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત નથી, જોકે પોલીસ અધિકારીના કિસ્સામાં હોય તેવી અંતિમ અહેવાલ દાખલ કરવાની સત્તા તેમને પ્રાપ્ત નથી.

૧૩૨. ઉપરોક્ત કારણોને લીધે, અમારું આ નિષ્કર્ષ છે કે સંહિતાની કલમ ૪(૨) નો અમલ ફેરા તથા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ સહિતના વિશેષ કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓની તપાસ, પૂછપરછ અને વિચારણાના ક્ષેત્રે સીધેસીધો લાગુ પડે છે અને પરિણામે સંહિતાની કલમ ૧૬૭ ને વિશેષ અધિનિયમો હેઠળના ગુનાની તપાસ અથવા પૂછપરછ દરમિયાન પણ લાગુ કરી શકાય છે, કારણ કે કલમ ૧૬૭ ના અમલને બહાર રાખે તેવી તેના વિરુદ્ધ કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ નથી.

૧૩૬. પરિણામે, અમે એવો ઠરાવ કરીએ છીએ કે ફેરા ની કલમ ૩૫ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ ની જોગવાઈઓ હેઠળ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા અને તેની અટકાયત અંગે કલમ ૧૬૭ ની ઉપકલમો (૧) અને (૨) સંપૂર્ણપણે લાગુ પડે છે, અને ફેરા ની કલમ ૩૫(૨) નું પાલન કરીને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલ તથા ફેરા હેઠળ અમલીકરણના કોઈ પણ અધિકૃત અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિની અટકાયતને અધિકૃત કરવાની સત્તા મેજિસ્ટ્રેટને કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ પ્રાપ્ત છે.”

૫૧. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. પડમ નારાયણ અગ્રવાલ, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. ૨૫૪) માં, એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કોઈ વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની સત્તા વૈધાનિક સ્વરૂપની છે અને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય તેમ નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ નો ઉલ્લેખ કરતાં એવું ઠરાવ કરવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૦૮ માં મેજિસ્ટ્રીયલ હસ્તક્ષેપનો વિચાર કરવામાં આવેલો નથી. આ સત્તાનો ઉપયોગ વિભાગના ગેઝેટેડ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવે છે. તે સમન્સ પાઠવાયેલ વ્યક્તિને, જે વિષય અંગે તેની પૂછપરછ કરવામાં આવે છે તે વિષય પર સત્ય નિવેદન કરવાની ફરજ પાડે છે. તે વ્યક્તિ આ આધાર પર સત્ય કહેવામાંથી મુક્ત થતો નથી કે આવું નિવેદન પુરાવામાં ગ્રાહ્ય છે અને તેનો તેના વિરુદ્ધ ઉપયોગ થઈ શકે છે. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ અધિકારીને પૂછપરછ કરાયેલ વ્યક્તિ પાસેથી સત્ય બહાર લાવવાની સક્ષમતા આપે છે. કલમ ૧૦૮ નો આધારીત હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે વ્યક્તિને પ્રશ્નો પૂછતો અધિકારી ઘટનાને લગતું સંપૂર્ણ સત્ય પ્રાપ્ત કરે. તેમ જ એવો પણ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો, સંહિતા હેઠળ તપાસ દરમિયાન પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોથી અલગ અને ભિન્ન છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે રમેશ ચંદ્ર મહેતા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૮૪૦, અને આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, રાજમુન્દ્રી વિ. ડન્કન એગ્રો ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ., (૨૦૦૦)૭ એસ.સી.સી. ૫૩) ના નિર્ણયોનું અનુસરણ કર્યું.

પર. આ અદાલતે, ભાવિન ઇમ્પેક્સ પ્રા. લિ. વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૧૦ (૨૬૦) ઈ.એલ.ટી. પરક (ગુજ.), માં આ પ્રશ્નનું વિચારણા કર્યું હતું કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળના સત્તાધિકારીઓને, જણાવેલ અધિનિયમની કલમ ૧૩ હેઠળ, વોરંટ વિના અને એફ.આઈ.આર. નોંધાવ્યા વિના અથવા સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કર્યા વિના, કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા છે કે નહીં. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ હેઠળના ફોજદારી ગુનાઓની તપાસ કરવાની સત્તા માત્ર પ્રદાન કરવામાં આવી હોવાને કારણે કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારી પોલીસ અધિકારી બની જતો નથી. વધુમાં, નીચે મુજબ પણ ઠરાવાયું હતું:

“૨૬, ઉપર ઉલ્લેખિત નિર્ણયો પરથી નીચેના સિદ્ધાંતો પ્રતિપત્ત થાય છે:—

.....

(૫) જ્યાં કસ્ટમ્સ અધિકારી કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરે છે અને તે વ્યક્તિને તેની ધરપકડના આધારોથી માહિતગાર કરે છે (જે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨(૧) હેઠળ કરવા માટે બાધ્ય છે) અને તે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન અંગે તપાસ હાથ ધરવાના હેતુસર એવું કરે છે, જે બન્યું હોવાનું માનવા માટે તેને કારણ છે, ત્યાં કોઈ ગુનાનો ઔપચારિક આક્ષેપ થતો નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમના ઉલ્લંઘનથી

થયેલા અને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કાર્યવાહી દરમિયાન દંડનીય એવા ગુનાના કેસમાં, જ્યારે તે બાબતે સક્ષમ અધિકારી દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે આક્ષેપ માનવામાં આવે છે.

(૬) અટકાયત અને નિરોધ માત્ર એટલા હેતુસર છે કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૭ અને ૧૦૮ હેઠળ અસરકારક રીતે તપાસ હાથ ધરવામાં આવે, જેથી શુલ્કપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલના જમીકરણ અંગે નિર્ણય કરી શકાય અને દંડ લાદી શકાય. તે તબક્કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમના ભંગકર્તા સામે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપ મૂકવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. સામાન્ય રીતે, દંડ અને માલના જમીકરણ અંગે નિર્ણય કર્યા પછી અથવા તે કર્યા વિના, જો કસ્ટમ્સ અધિકારી એવો અભિપ્રાય બનાવે કે ભંગકર્તા સામે ફોજદારી કાર્યવાહી થવી જોઈએ, તો તે કસ્ટમ્સ કલેક્ટરની મંજૂરીથી કલમ ૧૩૭ હેઠળ નિર્ધારિત રીતમાં ફરિયાદ રજૂ કરી શકે છે અને આવી ફરિયાદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ જેના વિરુદ્ધ તપાસ શરૂ કરવામાં આવી હોય તે વ્યક્તિ કલમ ૧૩૫ હેઠળના ગુનામાં આરોપિત વ્યક્તિના સ્વરૂપમાં ગણાતી નથી.

(૭) કસ્ટમ્સ અધિકારી એક આવક અધિકારી છે, જે મુખ્યત્વે દાણચોરીની શોધખોળ, કાયદાનું અમલીકરણ અને યોગ્ય શુલ્કની આકારણી તથા વસૂલાત, અને શુલ્ક ચૂકવ્યા વિના શુલ્કલાયક માલનો

તથા જે માલના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ છે એવા માલનો ભારતમાં પ્રવેશ અટકાવવાની બાબતો સાથે સંબંધિત હોય છે. ”

૫૩. ભાવિન ઇમ્પેક્સ પ્રા. લિ.ના મામલામાં, આ અદાલતે વધુમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે:

૩૧. ઉપરોક્ત ચર્ચા અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ સુધી દોરી જાય છે કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમની કલમ ૧૩, કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીઓને, તેમની પાસે એવું માનવાનો કારણ હોય કે કોઈ વ્યક્તિ અધિનિયમ હેઠળ દંડને પાત્ર છે, તો વોરંટ જારી કર્યા વિના તથા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદની નોંધણી કર્યા વિના, તેવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા આપે છે.

૫૪. સુનીલ ગુપ્તા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, ૨૦૦૦ (૧૧૮) ઇ.એલ.ટી. ૮ (પી એન્ડ એચ)), માં પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૧૫. કેન્દ્રીય આબકારીના અધિકારી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી કાર્યવાહી પોલીસ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવતી તપાસથી મૂળભૂત રીતે ભિન્ન છે, તે સ્પષ્ટ છે. એ તાત્પર્યગત છે કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારી

સમક્ષ નિવેદન આપતો વ્યક્તિને તે નિવેદન પર હસ્તાક્ષર કરવા માટે કહેવામાં આવી શકે છે. કલમ ૧૩ અને ૧૪નું સંયુક્ત વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે કેન્દ્રીય આબકારીનો અધિકારી માત્ર પોલીસ અધિકારી નથી. તે ભિન્ન છે. તેનાથી પણ વધુ છે. કલમ ૧૩ હેઠળ તેને ધરપકડ કરવાની મૂળભૂત સત્તા સોંપવામાં આવી છે. તેના દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી કાર્યવાહી ન્યાયિક છે. જે વ્યક્તિની પૂછપરછ કરવામાં આવે છે તે સત્ય કહેવા માટે બંધાયેલ છે.

૧૬. અરજદારોના વકીલની મુખ્ય દલીલ એ હતી કે કલમ ૮ની જોગવાઈઓ હોવા છતાં, કલમ ૮એ માં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે આ ગુનાઓને "બિન-સંજોય માનવામાં આવશે" અધિનિયમની કલમ ૧૮ મુજબ, આ અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવતી ધરપકડ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે " આથી, કેન્દ્રીય આબકારી વિભાગનો કોઈ અધિકારી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ બિન-સંજોય ગુનાઓ સંબંધિત કેસોમાં લાગુ પડતી પ્રક્રિયા અનુસર્યા સિવાય ધરપકડ કરી શકતો નથી. શું એવું છે ?

૧૭. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨(સી) ની જોગવાઈઓના અનુસંધાને, સંજ્ઞાનપાત્ર ગુનો એવો છે "જેનાં માટે પોલીસ અધિકારી વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકે." તેવી જ રીતે, કલમ ૨(એલ) મુજબ, અસંજ્ઞાનપાત્ર ગુનો એવો છે "જેનાં માટે પોલીસ અધિકારીને વોરંટ વિના ધરપકડ કરવાની સત્તા નથી." કલમ ૮ હેઠળના

ગુનાઓ માટેની સજા સાત વર્ષ સુધીની કેદ સુધી વિસ્તરી શકે છે, તેમ છતાં, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૮૮ ના અર્થમાં તેઓ અસંજ્ઞાનપાત્ર ગણવામાં આવે છે. જ્યારે આ જોગવાઈઓનું શબ્દશઃ અર્થઘટન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો અભિપ્રાય માત્ર એટલો જ થાય છે કે પોલીસ અધિકારી કલમ ૯ હેઠળ ગુનો કરનાર વ્યક્તિને વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકશે નહીં. જોકે, આ જોગવાઈ એવું કહેતી નથી કે “આબકારી અધિકારીને કલમ ૯ હેઠળ ગુનો કરનાર વ્યક્તિને વોરંટ વિના ધરપકડ કરવામાંથી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવશે.” કલમ ૯એ માત્ર ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨(એલ) ની જોગવાઈઓને અધિનિયમમાં સમાવેશ કરે છે અને પોલીસ અધિકારીની સત્તા પર મર્યાદા મૂકે છે. કેન્દ્રીય આબકારીનો અધિકૃત અધિકારી પોલીસ અધિકારીથી ભિન્ન હોવાથી, સંસદે તેના પર એવો પ્રતિબંધ મૂક્યો નથી. અન્યથા, વિધાનમંડળે સ્પષ્ટપણે એમ જણાવ્યું હોત કે કલમ ૯ હેઠળ ગુનો કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા વોરંટ વિના ધરપકડ કરવામાં નહીં આવે. તેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું નથી. આ ઉપેક્ષા નિર્રર્થક નથી.”

૫૫. તેથી, ઉપર ઉલ્લેખિત ન્યાયપ્રસંગો સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ રીતે દર્શાવે છે કે કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૭ અથવા કલમ ૧૦૮ હેઠળ તપાસ ચલાવતો કસ્ટમ્સ અધિકારી પોલીસ અધિકારી નથી અને જે વ્યક્તિ વિરુદ્ધ આવી તપાસ કરવામાં

આવે છે તે આરોપી નથી. કસ્ટમ્સ અધિકારીને કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા કાનૂની સ્વરૂપની છે અને સામાન્ય રીતે, જ્યારે સુધી પ્રબળ પરિસ્થિતિઓ દર્શાવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી અદાલતે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધવામાં આવેલા નિવેદનો, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા સંહિતા મુજબની તપાસ દરમિયાન નોંધવામાં આવેલા નિવેદનોથી અલગ અને ભિન્ન છે.

૫૬. પંજાબ રાજ્ય વિ. બરકત રામ, [૧૯૬૨]૩ એસ.સી.આર. ૩૩૮ માં, કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ સમક્ષ કરવામાં આવેલા નિવેદનો પર પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ લાગુ પડે છે કે નહીં તેવો પ્રશ્ન ઉઠ્યો હતો. આ કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે 'પોલીસ અધિકારી' શબ્દોને સંકુચિત રીતે અર્થઘટિત કરવા ન જોઈએ, પરંતુ વ્યાપક અને લોકપ્રિય અર્થમાં અર્થઘટિત કરવા જોઈએ, જોકે તેની સાથે આ વધારાની મર્યાદા પણ છે કે આ અભિવ્યક્તિને એટલો વ્યાપક અર્થ આપવો નહીં કે જેમાં એવા વ્યક્તિઓનો પણ સમાવેશ થઈ જાય જેમને કેટલીક પોલીસ સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હોય. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ નોંધ કરતાં કે કસ્ટમ્સ અધિકારીનો મુખ્ય સંબંધ વ્યક્તિ દ્વારા આચરાયેલા ગુનાની શોધખોળ અને તેના દંડ સાથે નથી, પરંતુ તે મુખ્યત્વે માલની દાણચોરીની શોધ અને તેના નિવારણ તથા કસ્ટમ્સ શુલ્કની વસૂલાતના સંરક્ષણ સાથે સંકળાયેલો છે, અને તે ગુનેગાર કરતાં માલ અને કસ્ટમ્સ શુલ્ક સાથે વધુ સંબંધિત છે, એવું ઠરાવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિકારીઓની ફરજો પોલીસ

અધિકારીઓની ફરજો કરતાં ખૂબ જ ભિન્ન છે, અને તેથી, તેમના દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનો પર પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ લાગુ પડી શકતી નથી. આ નિર્ણયનો સિદ્ધાંત એ છે કે કસ્ટમ્સ અધિકારીને તેની ફરજો કાર્યક્ષમ રીતે નિભાવવામાં સક્ષમ બનાવવા માટે ભલે કેટલીક એવી સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હોય, જેઓ પોલીસ અધિકારીઓની સત્તાઓ સાથે કંઈક સમાનતા ધરાવતી હોય, તેમ છતાં કારણ કે આવી સત્તાઓ તેને સોંપવાનો મુખ્ય હેતુ કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવાનો નથી, પરંતુ રાજ્યની આવક અથવા તેની અર્થવ્યવસ્થાના સંરક્ષણ જેવા વિશિષ્ટ હેતુ માટે છે, તેથી તે 'પોલીસ અધિકારી' એવી અભિવ્યક્તિની અંદર આવશે નહીં અને તેના દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ના પ્રતિબંધ હેઠળ આવશે નહીં. આ દૃષ્ટિકોણને બાદમાં બદાકુ જોતી વિ. મૈસૂર રાજ્ય, ૧૯૬૬ ક્રિએલજે ૧૩૫૩ ના કેસમાં પાંચ ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા પુનઃ સમર્થિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૫૭. અમે બિહાર રાજ્ય વિ. રાજા રામ, ૧૯૬૪ ક્રિએલજે ૭૦૫ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો પણ અવલોકન કરી શકીએ છીએ. તે કેસ બિહાર એન્ડ ઓરિસ્સા એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૧૫ હેઠળ ઊભો થયો હતો, જેમાં જોરદાર રીતે દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અગાઉનો દૃષ્ટિકોણ પરિવર્તિત કરવામાં આવ્યો હતો. આ કેસમાં, એક્સાઈઝના સબ-ઇન્સ્પેક્ટર દ્વારા એક નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, અને નીચલી અદાલતમાં સુનાવણી સમયે એવો તકરાર ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫

લાગુ પડે છે, કારણ કે તેની સત્તાઓ પોલીસ અધિકારી જેવી હતી, તેથી તે ‘પોલીસ અધિકારી’ શબ્દપ્રયોગના વ્યાપમાં આવે છે. આ કેસની સુનાવણી ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે કરી હતી અને તે બે ન્યાયાધીશોના બહુમતીથી નિર્ધારિત થયો હતો. રઘુબર દયાલ જે. બહુમતીના દૃષ્ટિકોણથી ભિન્ન મત ધરાવતા હતા. અસંમતિપૂર્ણ ચુકાદાના પરિચ્છેદ (૩૬) માં ઉદ્ઘૃત કરાયેલી કલમ ૭૮ દર્શાવે છે કે તે અધિનિયમની કલમ ૭૭(૨) હેઠળ સશક્ત બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ કલેક્ટર અથવા કોઈપણ એક્સાઈઝ અધિકારી, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૧૬૦ થી ૧૭૧ હેઠળ તપાસ કરતા પોલીસ અધિકારીને અથવા પોલીસ મથકના પ્રભારી અધિકારીને પ્રદાન કરાયેલ કોઈપણ સત્તાનો ઉપયોગ કરશે, અને ઉક્ત અધિનિયમની કલમો ૪૭, ૪૮, ૫૫ અથવા ૫૬ હેઠળ દંડનીય કેટલાક ગુનાઓ અંગે, સંહિતાની કલમ ૫૪ ની ઉપકલમ (૧) ના પ્રથમ ખંડ દ્વારા તથા કલમ ૫૬ દ્વારા સંજોય ગુનાઓ સંબંધે પોલીસ અધિકારીઓને પ્રદાન કરાયેલ કોઈપણ સત્તાનો ઉપયોગ કરશે. રાજ્ય સરકારને તેના નિયમ બનાવવાની સત્તા હેઠળ લાટેલી કોઈપણ મર્યાદાઓના અધિન રહીને, તે આવી તમામ તપાસો પર સંહિતાની જોગવાઈઓ લાગુ પાડે છે. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૭૭ ની ઉપકલમ (૩) વધુમાં જોગવાઈ કરે છે કે જે વિસ્તારમાં માટે કોઈ એક્સાઈઝ અધિકારીની નિમણૂક કરવામાં આવી હોય તે વિસ્તારને પોલીસ મથક ગણવામાં આવશે અને એવો અધિકારી તેવા મથકનો પ્રભારી અધિકારી માનવામાં આવશે. ઉપકલમ (૪) વધુમાં એ પણ જોગવાઈ કરે છે કે આવા અધિકારી દ્વારા તપાસ પૂર્ણ થયા પછી તેણે મેજિસ્ટ્રેટને અહેવાલ મોકલવાનો રહેશે અને તે અહેવાલ

સંહિતાની કલમ ૧૯૦ ના હેતુસર પોલીસ અહેવાલ માનવામાં આવશે. બહુમતીના ચુકાદામાં મુદ્દોલકર જે. એ, ૧૮૭૮ ના સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અને જે એક્સાઈઝ અધિનિયમ સાથે લોર્ડશીપ્સ વ્યવહાર કરી રહ્યા હતા તેની જોગવાઈઓ વચ્ચેનો સૂક્ષ્મ ભેદ સ્પષ્ટ રીતે ઉજાગર કરતાં જણાવ્યું (પૃ. ૮૩૩) :

.....બિહાર અને ઓરિસા આબકારી અધિનિયમની કલમ ૭૭ (૨) હેઠળ સશક્ત બનાવાયેલા આબકારી અધિકારીનું સ્થાન, બે કારણોસર, કસ્ટમ્સ અધિકારીના સ્થાનને સમાન નથી. એક તો એ છે કે આબકારી અધિકારી કોઈ ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતો નથી, જેમ કે કસ્ટમ્સ અધિકારી સમુદ્ધ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૮૭૮ હેઠળ કરે છે. બીજું, કસ્ટમ્સ અધિકારીને પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી તરીકે માનવામાં આવતો નથી અને તેથી તે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ કોઈ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી અને નિશ્ચિતરૂપે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની સત્તાઓનો તો બિલકુલ નહીં.

૫૮. તેમના લોર્ડશીપ સૂચવે છે કે, ચર્ટ્ડ સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળના અધિકારીઓને સંહિતા હેઠળના પોલીસ અધિકારીઓની કેટલીક સત્તાઓ સમાનરૂપે પ્રાપ્ત છે, તેમ છતાં તે પોલીસ અધિકારીઓની સત્તાઓ સાથે સદૃશ નથી, કારણ કે તે સંહિતામાંથી અથવા સંહિતાના સંદર્ભથી ઉત્પન્ન થયેલી નથી.

તેમના લોર્ડશીપ્સે બરકત રામના મામલા, [૧૯૬૨]૩ એસ.સી.આર. ૩૩૮, થી ભિન્નતા દર્શાવી અને ઠરાવ્યું કે એક્સાઈઝ અધિકારીએ નોંધેલું નિવેદન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫થી આવરી લેવાયેલું હતું.

૫૯. આવો જ એક કેસ ફરીથી સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ બદાકુ જોતી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આવ્યો હતો, જેનો ઉપર અમે ઉલ્લેખ કર્યો છે. જેમ અમે જણાવ્યું છે તેમ, આ કેસ પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. બરકત રામનો કેસ, [૧૯૬૨]૩ એસ.સી.આર. ૩૩૮ અને રાજા રામનો કેસ, ૧૯૬૪ ક્રિ.એલ.જે. ૭૦૫, બંનેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ ને રાધા કિશુન મારવાડી વિ. એમ્પરર, આઈ.એલ.આર. ૧૨ પેટ ૪૬ = એ.આઈ.આર. ૧૯૩૨ પેટ ૨૯૩ માં કરવામાં આવ્યું હતું તે મુજબ સંકુચિત રીતે અર્થઘટિત કરવી કે નાનૂ શેખ અહમદ વિ. એમ્પરર, એ.આઈ.આર. ૧૯૨૭ બોમ ૪ માં કરવામાં આવ્યું હતું તે મુજબ ઉદાર રીતે અર્થઘટિત કરવી, તે પ્રશ્ન ખુલ્લો રાખવામાં આવ્યો હતો. આ કેસ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એન્ડ સોલ્ટ એક્ટ, ૧૯૪૪ હેઠળ ઊભો થયો હતો, અને લોર્ડશીપ્સે ઠરાવ્યું હતું કે ‘પોલીસ ઓફિસર’ શબ્દપ્રયોગનો વ્યાપક અર્થ સ્વીકારવામાં આવે તો પણ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝિસ એન્ડ સોલ્ટ એક્ટ હેઠળનો અધિકારી પોલીસ અધિકારી ગણાવી શકાય નહીં અને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ એવો અધિકારી દ્વારા નોંધવામાં આવેલા નિવેદન પર લાગુ પડશે નહીં. આ કેસમાં સત્તાઓ આપવાના મુખ્ય હેતુની કસોટી ફરીથી અપનાવવામાં આવી હતી.

લોર્ડશીપ્સે નિર્દેશ કર્યો હતો કે તે અધિનિયમનો મુખ્ય હેતુ એક્સાઈઝ શુલ્ક વસૂલવા અને એકત્રિત કરવાનો હતો અને તે હેતુસર સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિકારીઓની નિમણૂક અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવી હતી અને તેઓ પોતાની ફરજો કાર્યક્ષમ રીતે બજાવી શકે તથા શુલ્કચોરી અટકાવી શકે તે માટે તપાસ, શોધ અને જમીની કેટલીક સત્તાઓ તેમને સોંપવામાં આવી હતી. વધુમાં એ બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે તપાસ પૂર્ણ થયા પછી, પોલીસ અધિકારીથી ભિન્ન રીતે, તે અધિકારીએ મેજિસ્ટ્રેટને અહેવાલ રજૂ કરવાનો નહોતો, અને આ જ બાબત એક્સાઈઝ અધિકારીને પોલીસ અધિકારીથી ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે ભિન્ન બનાવે છે. આ નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતા અમને એવું લાગે છે કે બરકત રામના કેસ, [૧૯૬૨]૩ એસ.સી.આર. ૩૩૮ માં નિર્ધારિત કસોટી, અર્થાત્ અધિકારીઓને શોધ, જમીન અને અન્ય સત્તાઓથી સશક્ત કરવાની પ્રાથમિક હેતુની કસોટી, છોડી દેવામાં આવી હતી અને નવી કસોટી સ્વીકારવામાં આવી હતી, એવું માનવું મુશ્કેલ છે. બદાકુ જોતીના કેસ, ૧૯૬૬ ક્રિ.એલ.જે. ૧૩૫૩ માં વિશાળ ખંડપીઠે બરકત રામના કેસ, [૧૯૬૨]૩ એસ.સી.આર. ૩૩૮ માં નિર્ધારિત કસોટીની પુષ્ટિ કરી હતી અને રાજા રામના કેસ, ૧૯૬૪ ક્રિ.એલ.જે. ૭૦૫ ને ફક્ત બિહાર એન્ડ ઓરિસા એક્સાઈઝ એક્ટ, ૧૯૧૫ ના અર્થઘટનના આધાર પર ભિન્ન ગણાવ્યો હતો.

૬૦. અમે આ બાબતે સંતોષ પામતા નથી કે ૧૯૬૨ના અધિનિયમ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને એવી સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે કે તેમને પોલીસ

અધિકારી તરીકે ગણવા જ જોઈએ. જોગવાઈઓનું સૂક્ષ્મ વાચન દર્શાવે છે કે તેમને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓ તેમને પોલીસ અધિકારી બનાવતી નથી કે પોલીસ અધિકારીઓની સમકક્ષ સ્થિતિએ લાવતી નથી અને તે માત્ર તેમની ફરજોના નિર્વહમાં ઊભી થતી કેટલીક અસુવિધાઓ ટાળવાના હેતુસર જ આપવામાં આવી છે. જ્યારે અમે અસુવિધાઓ કહીએ છીએ; ત્યારે તે અસુવિધાઓ નાગરિકને તેમજ વિભાગને બંનેને લગતી છે. શોધ, જામિ અને ધરપકડ કરવાની સત્તાઓ ૧૯૬૨ના અધિનિયમના અધ્યાય ૧૩માં સમાવિષ્ટ છે.

૬૧. જોકે, શ્રી. પંડ્યાએ અટકાયત કરવાની સત્તા ધરાવતી કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની જોગવાઈઓ પર ઘણો આધાર મૂક્યો છે. કલમ ૧૦૪ જૂના અધિનિયમની કલમો ૧૭૩ થી ૧૭૫ સમકક્ષ છે. તે કલમો હેઠળ, જો કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ એવો વાજબી સંદેહ અસ્તિત્વમાં હોય કે તે તે અધિનિયમ હેઠળના કોઈ ગુનામાં દોષિત છે, તો કસ્ટમ્સનો કોઈ અધિકારી અથવા દાણચોરી રોકવા માટે વિધિવત્ નિયોજિત કોઈ અન્ય વ્યક્તિ તેને કોઈપણ સ્થળે અટકાયત કરી શકતી હતી. જૂના અધિનિયમની કલમ ૧૭૪ હેઠળ અટકાયત કરાયેલ દરેક વ્યક્તિને તાત્કાલિક નજીકના મેજિસ્ટ્રેટ અથવા કસ્ટમ્સ કલેક્ટર સમક્ષ રજૂ કરવી ફરજિયાત હતી. જો તેને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લાવવામાં આવે, તો કલમ ૧૭૫ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ તેને જેલમાં મોકલવાનો અથવા કસ્ટમ્સના યોગ્ય અધિકારીઓ સાથે સંપર્ક સાધી શકે તે માટે જેટલો સમય જરૂરી હોય તેટલા સમય

માટે પોલીસની કસ્ટડીમાં રાખવાનો આદેશ આપી શકતા હતા, અને તેમાં એવી પણ જોગવાઈ હતી કે મેજિસ્ટ્રેટ એવી કોઈપણ વ્યક્તિને તે સંતોષકારક જામીન-સુરક્ષા આપે તો મુક્ત કરવી જોઈએ. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૭૦૪ કસ્ટમ્સ કલેક્ટર દ્વારા સામાન્ય રીતે અથવા વિશેષ રીતે અધિકૃત કરવામાં આવેલા અધિકારીઓ સુધી જ અટકાયતની સત્તાના ઉપયોગને મર્યાદિત કરે છે, અને તે પણ ત્યારે જ જ્યારે તેમને એવો વિશ્વાસ કરવાનો કારણ હોય કે કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો છે. જૂના અધિનિયમની કલમ ૧૭૩ અને અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ વચ્ચેનો નોંધપાત્ર ભેદ એ છે કે, જૂના અધિનિયમ હેઠળ તે વાજબી સંદેહના આધારે અટકાયત કરી શકતો હતો, જ્યારે નવી કલમ હેઠળ તેને એવો વાજબી વિશ્વાસ હોવો આવશ્યક છે કે સંબંધિત વ્યક્તિ ગુનાની દોષિત રહી છે. નિશ્ચિતપણે, આ જોગવાઈ નાગરિકના હિત માટે છે અને તેનો હેતુ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને વધુ વ્યાપક સત્તાઓ આપવાનો નથી. અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૨), પ્રાયઃ જૂના અધિનિયમની કલમ ૧૭૪ સમાન છે, ફક્ત એટલો ફરક છે કે 'તાત્કાલિક' શબ્દના સ્થાને 'બિનજરૂરી વિલંબ વિના' એવા શબ્દો મૂકવામાં આવ્યા છે. જોકે, તેનો અર્થ એક જ થાય છે. તેનો હેતુ તાત્કાલિક અવધિની અસુવિધા દૂર કરવાનો છે. તેમ છતાં, ઉપકલમ (૩) ઉપર ઘણો આધાર મૂકવામાં આવે છે, કારણ કે તેમાં આ પ્રમાણે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે:

જ્યાં કસ્ટમ્સના કોઈ અધિકારીએ ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી હોય, ત્યાં તે એવી વ્યક્તિને જામીન ઉપર અથવા અન્યથા મુક્ત કરવાની હેતુસર, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ હેઠળ પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ અધિકારીને જેવાં સત્તા અધિકારો પ્રાપ્ત છે અને જે જોગવાઈઓને તે આધીન છે, તે જ સત્તા અધિકારો ધરાવશે અને તે જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે.

૬૨. હવે, એ સાચું છે કે આ ઉપકલમમાં 'પોલીસ મથકના પ્રભારી અધિકારી'નો ઉલ્લેખ છે. પરંતુ પછી પ્રશ્ન એ થાય છે કે પોલીસ અધિકારીની કઈ સત્તાઓ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને આપવામાં આવી છે. આ જોગવાઈ તપાસ અને અહેવાલ બાબતે પોલીસ મથકના પ્રભારી અધિકારીની સત્તાઓ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને આપતી નથી. જામીન મંજૂર કરવાની સત્તા અંગે તેમણે શું કરવું અથવા શું ન કરવું તેનો વિગતવાર ઉલ્લેખ કરીને સત્તાની વ્યાખ્યા કરવાની બદલે, કંઈક સમાન પરિસ્થિતિમાં મુકાયેલા અન્ય અધિકારીની સત્તાઓનો સંક્ષિપ્ત અને સુગમ રીતે ઉલ્લેખ કરવાની પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે. તેની ભાષા મુજબ આ ઉપકલમ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને પોલીસ મથકના પ્રભારી અધિકારી સમકક્ષ ગણાવતી નથી, તેમજ અનુમાનથી તેને એવો બનાવતી પણ નથી. તેથી, તેનો અર્થ માત્ર એટલો જ થાય છે કે આવા વ્યક્તિને જામીન પર અથવા અન્યથા મુક્ત કરવાનો હેતુસર ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતામાં નિર્ધારિત મુજબ તેની પાસે સત્તાઓ છે.

૬૩. શ્રી. પંડ્યાએ દલીલ કરી હતી કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪(૨) ની જોગવાઈઓના કારણે, કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવતી તપાસ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાના પ્રકરણ ૧૨ હેઠળની તપાસ બની જાય છે અને તેથી, સંહિતાની કલમ ૧૬૨ લાગુ પડે અને તે નિવેદન ગ્રાહ્ય ન રહે. પ્રથમ તો, કસ્ટમ્સ અધિકારી પોલીસ અધિકારી નથી. કારણ કે કલમ ૧૬૨, ફો. પ્ર. સં., તેના શબ્દપ્રમાણે એ જરૂરી બનાવે છે કે નિવેદન ઉક્ત પ્રકરણ હેઠળની તપાસમાં પોલીસ અધિકારી સમક્ષ કરવામાં આવેલું હોવું જોઈએ. સંહિતાની કલમ ૪(૨), જે એવી જોગવાઈ કરે છે કે અન્ય કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓની તપાસ સંહિતા અનુસાર કરવામાં આવશે, તે ‘તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈપણ એવા કાયદાના અધિન હોય છે, જે આવા ગુનાની તપાસ, પૂછપરછ, વિચારણા અથવા અન્ય રીતે વ્યવહાર કરવાની રીત અથવા સ્થાનનું નિયમન કરતો હોય’ તેવી મર્યાદાને આધીન છે. અમારી દૃષ્ટિએ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ એવો જ કાયદો છે, જેણે તેના હેઠળ થયેલા ગુનાઓની તપાસ માટે પોતાની સ્વતંત્ર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરી છે અને તેથી સંહિતાના પ્રકરણ ૧૨ ની જોગવાઈઓ આવી તપાસ પર લાગુ પડતી નથી.

૬૪. ઇલિયાસ વિ. કસ્ટમ્સના કલેક્ટર, જેનો અહેવાલ (૧૯૬૯) ૨ એસસીઆર ૬૧૩ માં પ્રકાશિત થયો છે, તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે બરકત રામના કેસમાં

પોલીસ અધિકારીઓ અને કસ્ટમ્સ અધિકારીઓની ફરજો અને સત્તાઓ વચ્ચે કરવામાં આવેલી તુલનાનું નીચે મુજબ સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કર્યું હતું:

(૧) પોલીસ એ ગુનાના નિવારણ અને શોધખોળ માટેનું સાધન છે, જેને પોલીસ રાખવાનો મુખ્ય હેતુ કહી શકાય. કસ્ટમ્સ અધિકારીઓની સત્તાઓ વાસ્તવમાં આવા હેતુ માટે નથી અને તે માલની દાણચોરી અટકાવવા, કસ્ટમ્સ શુલ્કની યોગ્ય વસૂલી સુનિશ્ચિત કરવા, તથા જે માલ ઉપર કોઈ શુલ્ક ચૂકવવામાં આવ્યું નથી તેવા માલની જમી દ્વારા અને દંડ તથા જરિમાના લાદીને, દેશના આવકહિતમાં કઈ કાર્યવાહી કરવી તે નક્કી કરવા માટે નિર્ધારિત છે.

(૨) કસ્ટમ્સના કર્મચારીઓએ માત્ર એવા ગુનાઓ અંગે અહેવાલ કરવો રહે છે, જેઓનો વ્યવહાર મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કરવામાં આવવાનો હોય છે. તેથી, કસ્ટમ્સ અધિકારીનો મુખ્ય સંબંધ ગુનાની શોધખોળ અને દંડ સાથે નથી, પરંતુ તે માત્ર માલની દાણચોરીની શોધખોળ અને નિવારણ તથા કસ્ટમ્સ શુલ્કની વસૂલાતનું સંરક્ષણ કરવામાં જ રસ ધરાવે છે.

(૩) કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને સોંપવામાં આવેલી તલાશી વગેરેની સત્તાઓ મર્યાદિત સ્વરૂપની છે અને તેનો હેતુ પણ રાજ્યની આવકના સંરક્ષણનો

મર્યાદિત છે, તથા અધિનિયમ પોતે જ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓથી વિપરીત અર્થમાં પોલીસ અધિકારીઓનો ઉલ્લેખ કરે છે;

(જ) જો કોઈ કસ્ટમ્સ અધિકારી કલમ ૧૭૧-એ હેઠળ પુરાવો લે અને તેમાં દોષની કબૂલાત હોય, તો એવું કહેવું અતિશય ગણાશે કે તે નિવેદન પોલીસ અધિકારી સમક્ષ કરાયેલ કબૂલાત છે, કારણ કે પોલીસ અધિકારી ક્યારેય ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરતો નથી અને તેની સમક્ષની કોઈ કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૮૩ અને ૨૨૮ના હેતુ માટે અથવા અન્ય કોઈ હેતુ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવતી નથી.

૬૫. એન.એચ. દવે, કસ્ટમ્સના નિરીક્ષક વિ. મોહમેદ અખ્તર, અહેવાલિત ૧૯૮૪ (૧૫) ઇ.એલ.ટી. ૩૫૩ (ગુજરાત), માં આ અદાલતની ઢિ-ન્યાયમૂર્તિ ખંડપીઠે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ ની જોગવાઈઓ હેઠળ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને, કલમ ૧૦૪(૨) માં સમાવાયેલ આદેશાનુસાર, જે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેને રજૂ કરવામાં આવે છે, તે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કઈ રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવવો જરૂરી છે તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરતાં, અધિનિયમ અને સંહિતાની જોગવાઈઓમાંથી નિષ્પન્ન થતાં નીચેના સિદ્ધાંતો તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું, નામે :-

(૧) કે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળનો ગુનો અસંજોય ગુનો છે, એટલે કે એવો ગુનો છે કે જેના વિષે પોલીસ દ્વારા તપાસ કરી શકાતી નથી;

(૨) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુના સિવાયના ગુનાઓ સંબંધિત કાર્યવાહી પર, સંહિતાની કલમ ૪ ની ઉપકલમ (૨) માં નિર્દિષ્ટ હદ સુધી, જરૂરી ફેરફારો સાથે લાગુ પડે છે અને આ હદ સુધી તે સંહિતા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળના ગુનાના સંદર્ભે પણ લાગુ પડશે. અદાલતે સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિના ભાગ ૨ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈનો અને વિશેષ કરીને daarin ની પ્રથમ અને બીજી નોંધનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. અદાલતે નિષ્કર્ષ કર્યો કે અન્ય કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓ, એટલે કે ભારતીય દંડ સંહિતા સિવાયના કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓના સંદર્ભે, પ્રથમ નોંધના બળે, ત્રણ વર્ષ અને તેથી વધુ પરંતુ સાત વર્ષથી વધુ નહીં તેવી મુદતની કેદથી દંડનીય ગુનો પણ જામીનપાત્ર ન ગણાતો વર્ગીકૃત થાય છે. તેવી જ રીતે નોંધ ક્રમાંક ૨ ના બળે, ત્રણ વર્ષ અને તેથી વધુ પરંતુ સાત વર્ષથી વધુ નહીં તેવી મુદતની કેદથી દંડનીય ગુનો પણ જામીનપાત્ર ન ગણાતો વર્ગીકૃત થાય છે. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળનો ગુનો કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં ત્રણ વર્ષ અને તેથી વધુ પરંતુ ત્રણ વર્ષથી વધુ નહીં તેવી કેદથી દંડનીય છે. માલની કિંમત ગમે તેવી હોય, કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં એવો ગુનો ત્રણ વર્ષની કેદથી દંડનીય છે. સ્થિતિ એવી હોવાથી, તે ગુનો જામીનપાત્ર નથી.

૬૬. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૪ની ઉપકલમ (૨) એવી જોગવાઈ કરે છે કે ભારતીય દંડ સંહિતા સિવાયના કોઈપણ કાયદા હેઠળના તમામ ગુનાઓની તપાસ, તપાસણી, વિચારણા તથા અન્ય રીતે નિવારણ એ જ જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે, એટલે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર, પરંતુ બે મર્યાદાઓને આધિન રહીને. જો આવા ગુનાઓની તપાસ કરવાની, તપાસણી કરવાની, વિચારણા કરવાની અથવા અન્ય રીતે નિવારણ કરવાની રીત કે સ્થળને નિયંત્રિત કરતો કોઈ અધિનિયમ અમલમાં હોય, તો તે અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ સંહિતાની અનુરૂપ જોગવાઈઓ કરતાં પ્રબળ રહેશે. જામીન અને બોન્ડ સંબંધિત ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની જોગવાઈઓ, જે સંહિતાના અધ્યાય ૩૩માં સમાવી લેવામાં આવી છે, તે જોગવાઈઓ સંહિતાની કલમ ૪ની ઉપકલમ (૨)ના બળે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે પણ લાગુ પડશે. અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હતો કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪(૧) હેઠળ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ નિશ્ચિતપણે 'કોઈ બિનજામીનપાત્ર ગુનો કર્યાની શંકા ધરાવતો' એવા અભિવ્યક્તિના વ્યાપમાં આવશે. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૧૦૪ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ એવો ગુનો કર્યાની શંકા ધરાવતી વ્યક્તિ ગણાશે, કારણ કે ધરપકડ પોતે ત્યારે કરવામાં આવે છે જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારીને એવો વિશ્વાસ કરવાનો કારણ હોય કે એવી વ્યક્તિ કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય એવા ગુનામાં દોષિત રહી છે. તેથી, જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી

દ્વારા કલમ ૧૦૪ હેઠળ ધરપકડ કરાયેલી કોઈપણ વ્યક્તિને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે ત્યારે કલમ ૪૩૭(૧) તેના શબ્દપ્રમાણે લાગુ પડે છે.

૬૭. ઉપરોક્તમાંથી, નીચે મુજબનું પ્રગટ થાય છે :

(૧) કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો મુખ્ય હેતુ આયાત અને નિકાસ ઉપર શુલ્કની આદાયગી અને વસૂલાત, આયાત-નિકાસની પ્રક્રિયાઓ, માલની આયાત અને નિકાસ ઉપરના પ્રતિબંધો, દંડ, ગુનાઓ વગેરે છે અને આ મુખ્ય હેતુ માટે તે હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવી છે. જેથી તેઓ આ બાબતમાં પોતાની ફરજો બજાવી શકે, તે માટે તેમના પર આવી સત્તાઓ નિક્ષેપિત કરવામાં આવી છે કે શુલ્કની ચોરી ન થાય અને શુલ્કચોરી માટે દોષિત વ્યક્તિઓને કાયદેસર રીતે પકડવામાં આવે.

(૨) કસ્ટમ્સ અધિકારી પોલીસ દળનો સભ્ય નથી. તેને કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવાની ફરજ સોંપવામાં આવી નથી. તેને એવી સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે જે ખાસ કરીને કસ્ટમ શુલ્કની વસૂલાત અને દાણચોરીના નિવારણ સાથે સંબંધિત છે. ધરપકડ કરવાની સત્તા, અટકાયત કરવાની સત્તા, તપાસ કરવાની અથવા તપાસ માટેનો વોરંટ મેળવવાની સત્તા અને પુરાવા એકત્ર કરવાની સત્તા, સી કસ્ટમ્સ

અધિનિયમની જોગવાઈઓનું પાલન કરાવવા માટે કસ્ટમ્સ અધિકારીમાં નિહિત કરવામાં આવી છે. સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમના સંદિગ્ધ ઉલ્લંઘન અંગે તપાસ કરતી વખતે, કસ્ટમ્સ અધિકારી એવી તપાસ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતો નથી, જે કોઈ પોલીસ અધિકારી ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોય તેની તપાસ કરતી વખતે કરી શકે. તેને અધિનિયમના ઉલ્લંઘનો અંગે પૂછપરછ કરવાની સત્તા મુખ્યત્વે જમી અને દંડના નિર્ધારણના હેતુસર આપવામાં આવી છે. તેને મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા વિચારણાપાત્ર ગુનાની તપાસ કરવાની કોઈ સત્તા નથી, તેમજ તેને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ રજૂ કરવાની સત્તા પણ નથી. તે માત્ર સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લેખિત ફરિયાદ જ કરી શકે છે.

(૩) 'કોઈપણ વ્યક્તિ' શબ્દપ્રયોગમાં એવી વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે, જે માલની દાણચોરીમાં સંકળાયેલ હોવાની શંકા હોય અથવા એવું માનવામાં આવતી હોય. પરંતુ જે વ્યક્તિને કસ્ટમ્સ અધિકારીએ તે દાણચોરીનો માલ પોતાના કબજામાં ધરાવતા મળી આવવાને કારણે અથવા તે માલની દાણચોરીમાં સંકળાયેલ હોવાની શંકાને આધારે પકડી હોય, તેવી વ્યક્તિને જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી નિવેદન આપવા અથવા દસ્તાવેજ કે વસ્તુ રજૂ કરવા માટે કહે, ત્યારે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના અર્થમાં કોઈ ગુનાની આરોપિત વ્યક્તિ ગણાતી નથી. કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા લેવામાં આવતા પગલાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ

તપાસ ચલાવવા અને જકાતપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલની જમી બાબતે નિર્ણય કરવા તેમજ દંડ લાદવા માટે હોય છે. તે તબક્કે કસ્ટમ્સ અધિકારી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ભંગ કર્યાની શંકા ધરાવતી વ્યક્તિ સામે કોઈ ગુનો કર્યો હોવાનો આરોપ મૂકતો નથી. તેનું મુખ્ય કર્તવ્ય દાણચોરી અટકાવવાનું અને કસ્ટમ્સ શુલ્કની વસૂલાત કરવાનું છે: કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કર્યાની શંકા ધરાવતી વ્યક્તિ સામે દાણચોરી સંબંધિત પુરાવા એકત્રિત કરતી વખતે, તે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કાર્યવાહી દરમિયાન દંડનીય કોઈ ગુનાનો તે વ્યક્તિ સામે આરોપ મૂકતો નથી.

(જ) જ્યાં કસ્ટમ્સ અધિકારી કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરે છે અને તેની ધરપકડના આધારોથી તે વ્યક્તિને અવગત કરે છે (જે કરવું તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨(૧) હેઠળ બાધ્ય છે) જેથી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન અંગે, જે થયેલું હોવાનું માનવાનો તેને કારણ હોય, તેની તપાસ હાથ ધરવામાં આવે, ત્યાં કોઈ ગુનાનો ઔપચારિક આક્ષેપ હોતો નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમના ઉલ્લંઘનથી થયેલા અને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની વિચારણા દરમિયાન દંડનીય એવા ગુનાના કિસ્સામાં, જ્યારે તે બાબતમાં સક્ષમ અધિકારી દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે આક્ષેપ થાય છે.

(૫) કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૧૦૭ અને ૧૦૮ હેઠળ અસરકારક રીતે તપાસ હાથ ધરવાના હેતુસર, તેમજ શુલ્કપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલની જમ્મી અંગે નિર્ણય કરવા અને દંડ લાદવા માટે જ ધરપકડ અને અટકાયત કરવામાં આવે છે. તે તબક્કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમના ભંગકર્તા સામે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપ મૂકવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. સામાન્ય રીતે, માલની જમ્મી અને દંડ અંગે નિર્ણય કર્યા પછી અથવા તે કર્યા વિના, જો કસ્ટમ્સ અધિકારી એવો અભિપ્રાય રચે કે ભંગકર્તા સામે ફોજદારી કાર્યવાહી હાથ ધરવી જોઈએ, તો તે કસ્ટમ્સ કલેક્ટરની મંજૂરી મેળવીને કલમ ૧૩૭ હેઠળ નિર્ધારિત રીતથી ફરિયાદ દાખલ કરી શકે છે અને આવી ફરિયાદ તે રીતે દાખલ ન થાય ત્યાં સુધી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ જે વ્યક્તિ સામે તપાસ શરૂ કરવામાં આવી હોય તે વ્યક્તિ કલમ ૧૩૫ હેઠળના ગુનાના આરોપી વ્યક્તિ તરીકે માનવામાં આવતી નથી.

(૬) કસ્ટમ્સ અધિકારી એક આવક અધિકારી છે, જે મુખ્યત્વે દાણચોરીની શોધખોળ, અમલવારી અને યોગ્ય શુલ્કની વસૂલાત, તેમજ શુલ્ક ચૂકવ્યા વગર શુલ્કપાત્ર માલ અને જેમના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ છે એવા માલનો ભારતમાં પ્રવેશ અટકાવવાના કાર્ય સાથે સંબંધિત છે.

(૭) કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪(૧) હેઠળ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ 'કોઈ બિનજામીનપાત્ર ગુનો કર્યાની શંકાસ્પદ' એવા

અભિવ્યક્તિના વ્યાપમાં આવશે. કલમ ૧૦૪ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ એવી ગણાશે કે તેના પર એવો ગુનો કર્યાની શંકા છે, કારણ કે આવી ધરપકડ તે સમયે જ કરવામાં આવે છે જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારીને એવું માનવા યોગ્ય કારણ હોય કે આવી વ્યક્તિ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય એવા ગુનાની દોષિત રહી છે.

(૮) પોલીસ ગુનાઓની અટકાયત અને શોધખોળ માટેનું સાધન છે, જેને પોલીસ રાખવાનો મુખ્ય હેતુ કહી શકાય. કસ્ટમ્સ અધિકારીઓની સત્તાઓ હકીકતમાં આવા હેતુ માટે નથી અને તે માલની દાણચોરીને રોકવા, કસ્ટમ્સ શુલ્કની યોગ્ય વસૂલાત સુનિશ્ચિત કરવા તથા જેના પર કોઈ શુલ્ક ચૂકવવામાં આવ્યું નથી એવા માલની જમી દ્વારા અને દંડ તથા અર્થદંડ લાદીને દેશના આવકહિતમાં કઈ કાર્યવાહી કરવી તે નક્કી કરવા માટે નિર્ધારિત છે.

ઓમ પ્રકાશના કેસમાં :

૬૮. હવે અમે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર નજર કરીશું. સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠે, ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ અને કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪

તથા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના ગુનાઓ વચ્ચેનો ભેદ ધ્યાનમાં લઈ,
નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

“૧૬. જેમ કે આ ચુકાદામાં અગાઉ દર્શાવવામાં આવ્યું છે, સંહિતાની કલમ ૨(એ) માં ‘જામીનપાત્ર ગુનો’ ની વ્યાખ્યા એવી આપવામાં આવી છે કે સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચીમાં જામીનપાત્ર તરીકે દર્શાવવામાં આવેલ ગુનો અથવા તે સમય માટે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા જામીનપાત્ર બનાવવામાં આવેલ ગુનો. સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચી, જે ગુનાઓના વર્ગીકરણ સાથે સંબંધિત છે, તે બે ભાગોમાં વહેંચાયેલ છે. પ્રથમ ભાગ દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે બીજો ભાગ અન્ય કાયદાઓ સંદર્ભે ગુનાઓના વર્ગીકરણ સાથે સંબંધિત છે. કારણ કે ગુનાઓ ૧૯૪૪ના અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓને લગતા છે, તેથી પ્રથમ અનુસૂચીનો બીજો ભાગ હાથ ઉપરના કેસોમાં લાગુ પડશે. ગુનાઓની યાદીમાં અંતિમ મદમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જો ગુનો ત્રણ વર્ષથી ઓછી કેદથી દંડનીય હોય અથવા માત્ર દંડથી દંડનીય હોય, તો એવો ગુનો બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાશે. તેથી, જો ગુનાઓ ઉપરોક્ત વર્ગમાં આવે, તો તેઓ બિન-સંજોય તેમજ જામીનપાત્ર — બન્ને પ્રકારના ગુનાઓ ગણાશે. તેમ છતાં, ૧૯૪૪ના અધિનિયમના મામલામાં, કલમ ૯-એ ને ધ્યાનમાં લેતાં, અધિનિયમ હેઠળના બધા ગુનાઓ બિન-સંજોય બનાવવામાં આવ્યા છે અને કલમ ૧૫૫ ની

જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા કેસોમાં કોઈ તપાસ શરૂ કરી શકાતી નથી તેમજ આવા ગુના સંબંધે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ પણ તેની માટેના વોરંટ વિના કરી શકાતી નથી.

૩૪. શ્રી પરાસરનની આગળની રજૂઆત દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિના ભાગ ૨ ની જોગવાઈઓ અંગે હતી અને એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેને અર્થસભર રીતે અર્થઘટિત કરવી જોઈએ. એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો કે માત્ર એટલા માટે કે મેજિસ્ટ્રેટને ત્રણ વર્ષથી ઓછી સજા ફટકારવાનો વિવેકાધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો, તે કારણે તે ઉક્ત અનુસૂચિના ત્રીજા મથાળા હેઠળ આવવું જોઈએ અને તેથી તે બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાવવો જોઈએ. બીજી તરફ, જ્યાં સુધી મેજિસ્ટ્રેટને કોઈ વ્યક્તિને ત્રણ વર્ષ અથવા તેથી વધુના કારાવાસની સજા ફટકારવાની સત્તા હોય, ત્યાં સુધી, ભલે તેને ત્રણ વર્ષથી ઓછી સજા આપવાનો વિવેકાધિકાર હોય, તો પણ તે ગુનો બીજા મથાળા હેઠળ આવશે અને તેથી એવો ગુનો બિન-જામીનપાત્ર બનશે. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે મૂળ તત્ત્વ એ છે કે સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિના ભાગ ૨ માં ગુનો કયા મથાળા હેઠળ આવે છે તે નક્કી કરવા માટે મહત્તમ સજાને આધાર માનવો જોઈએ, મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ઓછી સજા ફટકારવા માટેના વિવેકાધિકારના ઉપયોગને નહીં.

૩૫. પોતાની દલીલોને સમર્થન આપવા માટે, શ્રી પરાસરણે આ અદાલતના સી.બી.આઈ. વિ. તપન કુમાર સિંહ [(૨૦૦૩) ૬

એસ.સી.સી. ૧૭૫ : ૨૦૦૩ એસ.સી.સી. (કિ) ૧૩૦૫] અને ભૂપિંદર સિંહ વિ. જર્નાઈલ સિંહ [(૨૦૦૬) ૬ એસ.સી.સી. ૨૭૭ : (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. (કિ) ૧૦૧] ના નિર્ણયોના ઉલ્લેખ કર્યો, જેના સંદર્ભે, જો જરૂરી બનશે તો, કરવામાં આવશે.

૩૬. જેમ કે અમે આ ચુકાદાના પ્રથમ પરિચ્છેદમાં દર્શાવ્યું છે, તેમ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ સાથે સંબંધિત આ બાબતોના સમૂહમાં અમને જે પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો છે તે એ છે કે શું ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળના તમામ ગુનાઓ બિન-સંજોય છે અને, જો એમ હોય, તો શું આવા ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે? ઉક્ત પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે, સૌપ્રથમ આ પ્રશ્ન અંગે ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓનું અવલોકન કરવું આવશ્યક રહેશે.

૩૭. કલમ ૯-એની ઉપકલમ (૧), જે ઉપર પૂર્વે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવી છે, તેમાં સંપૂર્ણપણે અસ્પષ્ટતા રહિત શબ્દોમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, કલમ ૯ હેઠળના ગુનાઓને તે સંહિતાના અર્થમાં બિન-સંજોય ગણવામાં આવશે. તેથી, તેના વિરુદ્ધ નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે કોઈ અવકાશ રહેલો નથી. ઉક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં જ અમારે શ્રી રોહતગી દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતો પર વિચાર કરવો પડશે કે, કારણ કે કલમ ૯ હેઠળના તમામ ગુનાઓને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાના અર્થમાં બિન-સંજોય ગણવાના છે, તેથી આવા ગુનાઓને જામીનપાત્ર પણ ગણવા જ જોઈએ.

૩૮. “જામીનપાત્ર ગુનો ” શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા સંહિતાની કલમ ૨(એ) માં કરવામાં આવી છે અને ઉપરોક્ત ચુકાદાના પરિણેષ ૬ માં દર્શાવવામાં આવી છે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે એવો ગુનો કે જે સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિમાં જામીનપાત્ર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો હોય અથવા જે તે સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા જામીનપાત્ર બનાવવામાં આવ્યો હોય. અગાઉ નોંધાયું તેમ, સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિ ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ થી બનેલી છે. ભાગ ૧ દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે ભાગ ૨ અન્ય કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે. તેથી, જો પ્રથમ અનુસૂચિના ભાગ ૨ ની જોગવાઈઓ લાગુ કરવાની હોય, તો કોઈ ગુનો ઓળખપાત્ર (મૂળમાં અઓળખપાત્ર) અને જામીનપાત્ર થવા માટે એવો ગુનો હોવો જોઈએ કે જે ત્રણ વર્ષથી ઓછી અવધિના કારાવાસથી અથવા માત્ર દંડથી દંડનીય હોય, જે ઉક્ત ભાગમાં દર્શાવેલ ગુનાઓની શ્રેણી હેઠળની ત્રીજી જોગવાઈ છે. જે ગુનો ત્રણ વર્ષ અને તેથી વધુ, પરંતુ સાત વર્ષથી વધુ નહીં, એવા કારાવાસથી દંડનીય હોય, તે ઓળખપાત્ર અને બિનજામીનપાત્ર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. જો કે, ૧૯૪૪ ના અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળના બધા ગુનાઓને અઓળખપાત્ર ગણવામાં આવે, તો તેવી સ્થિતિમાં જામીન મંજૂર કરવાની દૃષ્ટિએ ભાગ ૨ માં આવેલી ગુનાઓની બીજી જોગવાઈ પણ આકર્ષિત થઈ શકે, કારણ કે ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ૧૯૪૪ ના અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળના બધા ગુનાઓને અઓળખપાત્ર ગણવામાં આવે છે.”

૬૯. આથી, ઉપરોક્તમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઓમ પ્રકાશના નિર્ણયમાં ગુનો જામીનપાત્ર હતો કે બિનજામીનપાત્ર, તે નિર્ધારિત કરવા માટેનો મુખ્ય ભાર આ મુદ્દા પર હતો કે ગુનો બિનસંજોય હોવાને કારણે તે જામીનપાત્ર ગણાવાનો હતો.

૭૦. ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં, કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અને સીમાશુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૬૨ સંબંધિત કેસોમાં તપાસ અંગે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો હતો કે, ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળના અધિકારીઓ તેવા ગુનાઓ અંગે, જે અસંજોય અને જામીનપાત્ર હતા, વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકે કે કેમ. આબકારી અથવા સીમાશુલ્કના અધિકારીઓને તપાસ શરૂ કરવા અને વોરંટ વિના ધરપકડ કરવાની સત્તાઓ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને અધિકારીઓ પાસે પોલીસ અધિકારી સમકક્ષ સત્તાઓ છે કે કેમ તે બાબતનું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ ગુનો સંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાવા માટે એવો ગુનો હોવો જોઈએ કે જેના માટે ત્રણ વર્ષથી ઓછી કેદની સજા નિર્ધારિત હોય. વધુમાં, તે બધા ગુનાઓ, જેઓ માટે ત્રણથી સાત વર્ષના સમયગાળાની સજા નિર્ધારિત હોય, તેમને સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગણાવી શકાય. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાઓની તુલના કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમમાં સૂચિબદ્ધ ગુનાઓ સાથે કરીને, તેમાંના કયા ગુનાઓ અસંજોય અને બિનજામીનપાત્ર છે તેવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ને ધ્યાને

લેતાં, અસંજોય ગુનાઓ સ્વરૂપે જામીનપાત્ર છે અને જો કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવે તો તેને જામીન પર મુક્ત કરવો પડશે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સીમાશુલ્ક અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે અને અધિકારીઓ પાસે પોલીસ અધિકારી જેવી જ સત્તાઓ છે.

૭૧. અમે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયના ગુણોત્તર તત્વના સાચા અભિપ્રાયનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં વિવિધ વડી અદાલતોના ભિન્ન નિર્ણયોનો નોંધ લઈએ છીએ.

૭૨. અમને અમારા લાભાર્થે બોમ્બે વડી અદાલતની વિભાગીય પીઠ દ્વારા છગન ચ દ્રક્ષાંત ભુજબળ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, જેનો ઉલ્લેખ ૨૦૧૬ એસસીસી ઓનલાઈન બોમ્ ૯૯૩૮ માં નોંધાયેલ છે, તે મામલામાં આપવામાં આવેલ અત્યંત વિગતવાર ચુકાદો ઉપલબ્ધ છે. બોમ્બે વડી અદાલતની વિભાગીય પીઠ પી.એમ.એલ.એ. અધિનિયમ હેઠળના એક મામલાની વિચારણા કરી રહી હતી. બોમ્બે વડી અદાલતે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયની વિચારણા કરી હતી અને તે પ્રશ્નની પણ વિચારણા કરી હતી કે પી.એમ.એલ.એ. અધિનિયમ હેઠળ ધરપકડ કરનાર સત્તાધિકારીએ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૫૫(૧) હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક હતું કે નહીં. અમે સંબંધિત અવલોકનો નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરીએ છીએ :

“૧૨૪. અમારા સુવિચારિત મત મુજબ, એ જ કારણસર, ‘શું ધરપકડ કરનાર સત્તાધિકારીને સંહિતાની કલમ ૧૫૫(૧)માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક હતું કે કેમ’ એવો પ્રશ્ન નિર્ણયક બની જાય છે.

૧૨૫. સંહિતાની કલમ ૧૫૫(૧) સંહિતાના અધ્યાય ૧૨ માં આવે છે, જેનો સંબંધ “પોલીસને અપાતી માહિતી અને તપાસ કરવા અંગે તેમની સત્તાઓ” સાથે છે. સંહિતાની કલમ ૧૫૪ “સંજોય ગુનાઓમાં માહિતી” વિષે છે, જેમાં સંજોય ગુનાના આચરણ સંબંધિત કોઈપણ માહિતી મૌખિક કે લેખિતરૂપે અપાતાં પોલીસને ગુનો નોંધવાનો ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યો છે; જ્યારે સંહિતાની કલમ ૧૫૫ “અસંજોય ગુના સંબંધિત માહિતી” વિષે છે. સંહિતાની કલમ ૧૫૫(૧) મુજબ, જ્યારે અસંજોય ગુના અંગે માહિતી આપવામાં આવે, ત્યારે તેવા કેસનો વિચારણા કરવાનો અધિકાર ધરાવતા અથવા તેવો કેસ વિચારણા માટે સોંપવાનો અધિકાર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના પોલીસ અધિકારી તેની તપાસ કરી શકતો નથી. અરજદાર તરફના વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે સંહિતાની કલમ ૧૫૫(૧) ની જોગવાઈઓ પર ઘણો ભાર મૂકી આ રજૂઆત કરી છે કે, જો ગુનો અસંજોય હોય, તો પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળની સત્તાઓ પણ મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના તપાસ ચલાવી શકતી ન હોત અને અરજદારની ધરપકડ પણ કરી શકતી ન હોત.

૧૨૬. તેના અનુસંગરૂપે, એવી દલીલ પણ કરવામાં આવે છે કે, પીએમએલ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓને, ભલે ઓળખપાત્ર માનવામાં આવે, તો પણ, લલિતા કુમારી (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, જ્યારે પણ ઓળખપાત્ર ગુનાને સંબંધિત માહિતી આપવામાં આવે, ત્યારે પોલીસ તે ગુનો નોંધવા અને ઉક્ત અધ્યાયમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવા બંધાયેલી છે. તેથી, ઓળખપાત્ર ગુનાની આવી માહિતી પ્રાપ્ત થતા જ, સૌપ્રથમ એફ.આઈ.આર. નોંધાવવી જોઈતી હતી અને ત્યારબાદ જ અરજદારની ધરપકડ કરી શકાત. વર્તમાન મામલામાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અરજદારની ધરપકડની તારીખે, ન તો એફ.આઈ.આર. નોંધવામાં આવી હતી, ન તો તેની નકલ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા વિશેષ અદાલતને મોકલવામાં આવી હતી, તેમજ અરજદારની ધરપકડ માટે વિશેષ અદાલતની કોઈ પરવાનગી પણ મેળવવામાં આવી હતી. તેથી, અરજદાર તરફે હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના મત અનુસાર, આ કારણસર પણ અરજદારની ધરપકડ ગેરકાયદેસર ગણાવવાની જરૂર છે.

૧૨૭. તેમ છતાં, અમારી વિચારપૂર્વકની અભિપ્રાય મુજબ, અરજદાર તરફે હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે સંહિતાના ભાગ ૧૨ માં આવતી કલમો ૧૫૪ થી ૧૭૩ ની જોગવાઈઓ પર રાખેલો આધાર પણ ગેરસ્થાને છે. સંહિતાની આ જોગવાઈઓ સ્પષ્ટપણે પોલીસ અધિકારીઓને લાગુ પડે તે

માટે બનાવવામાં આવી છે, જ્યારે તેમને સંજોય તથા અસંજોય ગુનાઓ અંગે કોઈ માહિતી પ્રાપ્ત થાય. સંહિતાના ભાગ ૧૨ નું શીર્ષક જ “પોલીસ અને તેમની તપાસ કરવાની સત્તાઓ” એવું દર્શાવે છે, અને તેથી તેનો અર્થ એવો થાય છે કે આ ભાગ, પોલીસને સંજોય અથવા અસંજોય ગુનાના કૃત્ય અંગે પ્રાપ્ત થયેલી માહિતી અને તે આધારિત સંબંધિત આરોપીની ધરપકડ બાબતે પોલીસની સત્તાઓ પરના નિયંત્રણો સાથે સંબંધિત છે. સંહિતાના આ ભાગની જોગવાઈઓ, પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે ત્યારે જ લાગુ પડી શકે, જ્યારે પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં, તે અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ કરનાર તરીકે દોષિત જણાયેલા વ્યક્તિની તપાસ અને ધરપકડ અંગેની જોગવાઈઓ મૌન હોય.

૧૨૮. તેનું કારણ એ છે કે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની જોગવાઈઓને પ્રાધાન્યકારી અસર આપવામાં આવે છે. પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૭૧ સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરે છે કે, “હાલમાં અમલમાં રહેલા કોઈપણ અન્ય કાયદામાં તેમાં અસંગત હોય તેવી કોઈ બાબત સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અસરકારક રહેશે”. પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૬૫ વધુમાં આ સ્થિતિને સ્પષ્ટ કરે છે, એમ કહીને કે, “સંહિતાની જોગવાઈઓ ત્યારે જ લાગુ પડશે, જ્યારે તે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત ન હોય, અને

આ બાબત ધરપકડ, શોધ અને જમી, જોડાણ, જમીકરણ, તપાસ, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કાર્યવાહી અને પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળની બધી અન્ય કાર્યવાહી અંગે પણ લાગુ પડે છે ”.

૧૨૯. તેથી, જો પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં ધરપકડ સંબંધિત કેટલીક જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ હોય, તો પી.એમ.એલ. અધિનિયમ પોતે જ એક સંપૂર્ણ સંહિતા હોવાને કારણે અને વિશિષ્ટ હેતુ સાથે ઘડાયેલ વિશેષ કાયદો હોવાને કારણે, સંહિતાની કલમ ૫ ને ધ્યાનમાં લેતાં, પી.એમ.એલ. અધિનિયમની જોગવાઈઓ પ્રબલ રહેશે અને સંહિતાની જોગવાઈઓ પર પ્રભાવી પ્રાધાન્ય ધરાવશે. સંહિતાની જોગવાઈઓ માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડશે, જ્યારે તે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત ન હોય.

૧૩૦. હવે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૨ (ના) માં આપવામાં આવેલી ‘તપાસ’ શબ્દની વ્યાખ્યામાં પુરાવા એકત્ર કરવા માટે આ અધિનિયમ હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અધિકૃત કરાયેલ સત્તાધિકારી દ્વારા ડિરેક્ટર સંચાલિત અધિનિયમ હેઠળની તમામ કાર્યવાહીનો સમાવેશ થાય છે. આથી, આ અધિનિયમ હેઠળની તપાસમાં પોલીસને કોઈ ભૂમિકા આપવામાં આવતી નથી. તે અધિનિયમ હેઠળના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા જ કરવામાં આવવાની છે. તેથી, તપાસના પ્રશ્ને, પોલીસ અધિકારીઓને

લાગુ પડતી સંહિતાની જોગવાઈઓ અહીં આચાર કરવાની કોઈ અવકાશ રહેતો નથી. પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯ ખાસ અને વિશેષરૂપે પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે અધિકૃત અધિકારીઓની “ધરપકડ કરવાની સત્તા” અંગે વ્યવસ્થા કરે છે. તેથી, જ્યારે પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં જ તપાસ અને ધરપકડ કરવાની સત્તા અંગે વિશિષ્ટ જોગવાઈઓ ઉપલબ્ધ છે, ત્યારે સંહિતાની જોગવાઈઓનો કોઈપણ રીતે અમલ થતો નથી.

૧૩૧. પુનરાવર્તનની કિંમત પર પણ, આ જણાવવું આવશ્યક છે કે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯, ઓળખપાત્ર ગુનાને લગતી માહિતી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે એફ.આઈ.આર. નોંધવાની અથવા બિન-ઓળખપાત્ર ગુનાના કિસ્સામાં, આ અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય કોઈપણ ગુનાના સંદર્ભમાં આરોપીની ધરપકડ કરતાં પહેલાં અથવા ગુનાની સંજ્ઞાન લેતાં પહેલાં મેજિસ્ટ્રેટની પરવાનગી મેળવવાની, કોઈપણ બાબતનો વિચાર કરતી નથી. પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ જે એકમાત્ર શરતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, તે સત્તાધિકારીની વાજબી માન્યતા સાથે સંબંધિત છે, જે તેની કબજામાં રહેલી સામગ્રીના આધારે હોવી જોઈએ. પરિણામે, જ્યારે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ નિર્ધારિત મુજબ “ધરપકડ કરવાની સત્તા” પર આવા કોઈ પ્રતિબંધો નથી, ત્યારે એ સ્વીકારી શકાય નહીં કે પી.એમ.એલ.

અધિનિયમ હેઠળ ધરપકડ કરવા સત્તાધિકૃત અધિકારીએ, પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા ઉપરાંત, આ અધિનિયમ હેઠળ આરોપીની ધરપકડ કરવા માટે એફ.આઈ.આર. નોંધવાની અથવા બિન-ઓળખપાત્ર ગુનાના સંદર્ભમાં અદાલતની પરવાનગી મેળવવાની, સંહિતામાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પણ પાલન કરવાનું અપેક્ષિત હતું. જો સંહિતાના પ્રકરણ ૧૨ ની તે જોગવાઈઓ આ પ્રકારના ગુનાઓના સંદર્ભમાં પણ વાંચવાની હોય, તો તેનું અનુસંધાન એવું થાય છે કે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯ નિષ્ફળ અને નિરર્થક બની જશે, અને તે વિધાનમંડળનો આશય હોઈ શકે નહીં. અદાલત એવી વ્યાખ્યા આપી શકે નહીં, જે વિધાનમંડળે અનુમોદિત ન કરી હોય અને જેના કારણે અધિનિયમની કોઈ વિશેષ જોગવાઈ નિરર્થક અથવા નિષ્પ્રભ બની જાય. હકીકતમાં, અદાલતનો પ્રયત્ન સદૈવ એવો હોવો જોઈએ કે વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલી જોગવાઈઓ કોઈપણ રીતે નિરર્થક ન બની જાય.

૧૩૨. નોંધવા યોગ્ય છે કે પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯, જેમાં સંહિતાના અધ્યાય ૧૨ હેઠળ પોલીસ અધિકારીએ અનુસરવાની આવશ્યક એવી પ્રક્રિયાના પાલનની કલ્પના કરવામાં આવી નથી, તેને આ અરજીમાં બંધારણવિરુદ્ધ તરીકે પડકારવામાં આવી નથી. એવો પડકાર ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હોય અને પી.એમ.એલ. અધિનિયમની

કલમ ૧૯માં નિર્ધારિત સ્પષ્ટ જોગવાઈને ધ્યાનમાં લેતાં, પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળ અધિકૃત અધિકારીએ સંહિતાના અધ્યાય ૧૨માં નિર્ધારિત, જે પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા તેમને પ્રાપ્ત થતી માહિતી બાબતે અનુસરવા માટેની છે, તેવી પ્રક્રિયા અનુસરવી જોઈએ હતી, એવું સ્વીકારી શકાય તેમ નથી.

૧૩૩. પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯(૧) અંગે, પુનરુક્તિનો જોખમ હોવા છતાં, આ જણાવવું જરૂરી છે કે, તે ધરપકડ અમલમાં મૂકતા પહેલાં ફરિયાદ નોંધાવવાની કલ્પના કરતી નથી. તે માત્ર માનવા માટેના કારણની જ કલ્પના કરે છે, જે કબજામાં રહેલી સામગ્રીના આધારે હોવું જોઈએ. વર્તમાન મામલે, ધરપકડ કરનાર સત્તાધિકારીના કબજામાં પૂરતી સામગ્રી હતી, જેના આધારે એવું માનવા માટે કારણ હતું કે અરજદાર પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૩ સાથે વાંચવાની કલમ ૪ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત રહ્યો છે. આ બાબતનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો નથી કે ધરપકડ પછી, આદેશની નકલ, કબજામાં રહેલી સામગ્રી સાથે, સીલબંધ કવરમાં અમલકર્તા સત્તાધિકારીને મોકલવામાં આવી હતી અને, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, આ બાબત પણ વિવાદિત નથી કે તરત જ બીજા દિવસે અરજદારને વિશેષ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૩૪. વર્તમાન કેસમાં, નોંધવા યોગ્ય બાબત એ છે કે પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો, વિગતવાર રીતે, પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ ધરપકડ કરવામાં આવવાની હોય ત્યારે અનુસરવાની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરે છે. તે નિયમોને “મની-લોન્ડરિંગ નિવારણ (ફોર્મો, શોધ અને જપ્તી [અથવા સ્થગિતકરણ] અને કારણો તથા સામગ્રીને નિર્ધારક સત્તાધિકારીને મોકલવાની રીત, અભિલેખોના જપ્તીકરણ અને કસ્ટડી તથા જાળવણીની અવધિ) નિયમો, ૨૦૦૫” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

૧૩૫. અરજદારને જારી કરાયેલ સમન્સ નિયમ ૧૧ માં આપવામાં આવેલા પ્રારૂપ ‘પ’ મુજબ હતું, તે બાબત વિવાદિત નથી. અરજદારે ધનશોધન નિવારણ અધિનિયમની કોઈપણ નિયમાવલિ અથવા કલમોને પણ પડકારેલી નથી અને ધનશોધન નિવારણ અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતા અંગે પણ એવો કોઈ પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી કે તે કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયાનો ભંગ કરે છે અને તે બંધારણ હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત હકોનું પણ ઉલ્લંઘન કરે છે. અગાઉની ~~જે~~ ^{૧૩૪} ^{૧૩૫} ધનશોધન નિવારણ અધિનિયમની કલમ ૧૯ અને જપ્તીની જોગવાઈઓ સામે જે કોઈ પડકાર ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, તે આ ~~જે~~ ^{૧૩૪} ^{૧૩૫} કસ્ટડી દેવામાં આવ્યો છે અને તેથી, જ્યારે આ નિયમોમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાની માન્યતા વિવાદિત કરવામાં આવી નથી અને ઉક્ત

નિયમોને કોઈ પડકાર પણ નથી, ત્યારે અરજદાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી એ ફરિયાદમાં કે તેના મૂળભૂત હકોનું ઉલ્લંઘન થયું છે, કદાચ જ કોઈ સાર રહે છે. નિયમ ૬ હેઠળ 'પ્રારૂપ ૩' માં નિર્ધારિત મુજબ ધરપકડનો આદેશ તથા ધરપકડના આદેશની નકલ અને સામગ્રીનો નિર્ણયકારી સત્તાધિકારીને નિયમોમાં દર્શાવેલ રીતે મોકલવાની પ્રક્રિયાનું આ કેસમાં પાલન કરવામાં આવ્યું છે.

૧૩૬. એકવાર એવું ઠરી જાય કે અધિનિયમ પોતે જ, જ્યારે પણ ધરપકડ કરવી હોય ત્યારે અનુસરવાની સંપૂર્ણ પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે અને હાલના કેસમાં એવી પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે, ત્યારે અરજીકર્તાની ધરપકડ અથવા અટકાયત કોઈ પણ રીતે ગેરકાયદેસર છે અથવા અધિકારક્ષેત્ર વિના છે એવું સ્વીકારવું મુશ્કેલ છે, જેથી અસાધારણ રિટ ઉપાય, અને તે પણ હેબિયસ કોર્પસની રિટ, અનુરોધી શકાય; ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે હેબિયસ કોર્પસની રિટ ત્યારે જ ચાલે છે જ્યારે એવું માનવા યોગ્ય કારણ હોય કે વ્યક્તિ ગેરકાયદેસર અટકાયતમાં છે; જ્યારે હાલના કેસમાં અરજીકર્તાની ચોક્કસ ગુનાઓના આચરણ બાબતે ધરપકડ કરવામાં આવી છે અને તેને અટકાયતમાં રાખવામાં આવ્યો છે. તેની અટકાયત વિશેષ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશથી પણ માન્ય ઠરાવવામાં આવી છે અને તેથી તેની અટકાયતને ગેરકાયદેસર, અથવા તેથી પણ આગળ જઈને રદબાતલ અને શૂન્ય, કહી શકાય નહીં,

જેથી સંવિધાનિક અદાલત પોતાની રિટ અધિકારક્ષેત્ર હેઠળની અસાધારણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે; ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે અરજીકર્તાએ જામીન પર મુક્તિ માટે સક્ષમ વિશેષ અદાલત તથા આ અદાલતનો પણ પહેલેથી જ આશરો લીધો છે અને બંને અદાલતો દ્વારા યોગ્ય કારણોસર તે રાહત નામંજૂર કરવામાં આવી છે.

૧૩૭. અરજદાર તરફે હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે લલિતા કુમારી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના અતિમહત્વપૂર્ણ નિર્ણય પર જે આધાર મૂક્યો છે, તે સંદર્ભે આ નોંધવું પણ પ્રાસંગિક છે કે ઉક્ત નિર્ણયમાં વિચારણા માટે ઉઠાવવામાં આવેલ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન એવો હતો કે, "શું ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમ ૧૫૪ હેઠળ ફોય ગુનાના કૃત્ય સંબંધિત કોઈપણ માહિતી પ્રાપ્ત થતા જ પોલીસ અધિકારી માટે એફ.આઈ.આર. નોંધવી ફરજિયાત છે કે પછી આવી માહિતીની સચ્ચાઈની ચકાસણી કરવા માટે તે નોંધણી પહેલાં પોલીસ અધિકારીને પ્રાથમિક તપાસ કરવાની સત્તા છે?" તેથી, સ્પષ્ટ થાય છે કે આ ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠ સમક્ષ ઉઠેલો પ્રશ્ન સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હતો, જે ફોય ગુનાની માહિતી પ્રાપ્ત થતાં જ પોલીસ અધિકારીની એફ.આઈ.આર. નોંધવાની બંધનકારક ફરજને લગતો હતો અને તે પરિપ્રેક્ષ્યમાં, તેના ચુકાદાના અનુરોધે ક્રમાંક ૧૨૦ માં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો સિદ્ધાંત નક્કી કર્યો હતો કે, "જો માહિતીમાંથી ફોય ગુનાનું

ફત્ત્ય થયાનું પ્રકાશમાં આવે, તો સંહિતાની કલમ ૧૫૪ હેઠળ એફ.આઈ.આર.ની નોંધણી ફરજિયાત છે અને આવી સ્થિતિમાં કોઈ પ્રાથમિક તપાસ અનુમત્ય નથી". આ નિર્ણયમાં ક્યાંય પણ પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ સ્થાપિત સત્તાધિકારીઓની સત્તાઓ અથવા આરોપી વ્યક્તિની ધરપકડ બાબતે પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અંગે વિચારણા કરવામાં આવી નથી.

૧૩૮. અરજીકર્તા તરફે હાજર વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદા ઉપર રાખવામાં આવેલ આધાર અંગે કહીએ તો, ફરી એકવાર, ઉક્ત ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવાયેલ મુદ્દો સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હતો. ઉક્ત ચુકાદાના પ્રારંભિક પરિચ્છેદ પરથી જોવામાં આવે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવાયેલ મુદ્દો કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની જોગવાઈઓ અને કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની જોગવાઈઓને લગતો હતો. આ બે સમૂહના મામલાઓમાં સામાન્ય પ્રશ્ન, જેમ કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે, એવો હતો કે, 'કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના તમામ ગુનાઓ બિન-સંજોય હોવાથી, શું આવા ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે?'

૧૩૯. તે સંદર્ભમાં, એવું નિષ્કર્ષ કરવામાં આવ્યું હતું કે તે બાબતમાં આ બંને અધિનિયમોની જોગવાઈઓ પરસ્પર સમાન સ્વરૂપની હતી અને બંને અધિનિયમોની જોગવાઈઓએ એવો પ્રબંધ કર્યો હતો કે તેમાંના કેટલાક ગુનાઓ અજામીનદાર નહીં પરંતુ અસંજોય હતા. તેની સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલા તર્કોનો વિચાર કરતી વખતે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે કેન્દ્રીય એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૯-એ(૧) ની સંબંધિત જોગવાઈનો વિચાર કર્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે :-

"૯એ. અમુક ગુનાઓ અજામીન અને બિન-સંજોય ગણવાના. -

(૧) ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૯૮ (૧૮૯૮નું ૫) માં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, કલમ ૯ હેઠળના ગુનાઓ તે સંહિતાના અર્થમાં અસંજોય ગણવામાં આવશે. "

૧૪૦. તેના દૃષ્ટિએ, એવો નિષ્કર્ષ અપાયો હતો કે, આ "અવ્યાપકતા કલમ", જેના દ્વારા આ કલમનો પ્રારંભ થાય છે, અત્યંત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એ નિર્વિવાદ બનાવે છે કે સંહિતામાં સમાવિષ્ટ "કશું પણ હોવા છતાં", કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૯ હેઠળના ગુનાઓ સંહિતાના અર્થમાં અજામીનપાત્ર નહીં પરંતુ અગૃહ્ય ગુનાઓ તરીકે માનવામાં આવશે. તેના વિરુદ્ધ, પી.એમ.એલ. અધિનિયમના મામલે એવી કોઈ કલમ નથી જેમાં સંહિતામાં સમાવિષ્ટ કશું પણ હોવા છતાં,

અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ અગૃહ્ય છે એવી સકારાત્મક ઘોષણા સમાયેલ હોય. તે અસરનો કોઈ ન્યાયિક ઉચ્ચાર પણ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત તરફે ઉપલબ્ધ નથી. અરજદાર તરફે હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દર્શાવ્યા મુજબ, આ મુદ્દો માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે પ્રલંબિત છે.

૧૪૧. ઓમપ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના આ ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ત્યારબાદ ઉક્ત કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમો ૧૩, ૧૮, ૧૯, ૨૦ અને ૨૧ નો પણ વિચાર કર્યો છે, જે નીચે મુજબ છે :-

"૧૩. ધરપકડ કરવાની સત્તા -

(૧) કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્કના ઇન્સ્પેક્ટરથી નીચા પદના ન હોય તેવા કોઈપણ કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિકારી, કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્કના કમિશનરની પૂર્વ મંજૂરીથી, આ અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો હેઠળ દંડને પાત્ર હોવાનું માનવા માટે જેને અંગે તેને કારણ હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકે."

૧૮. શોધખોળ અને ધરપકડ કેવી રીતે કરવી

આ અધિનિયમ હેઠળ અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ નિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલી બધી શોધખોળ અને આ અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલી બધી ધરપકડો, તે સંહિતા હેઠળ કરવામાં આવતી અનુક્રમે શોધખોળ અને ધરપકડોને સંબંધિત ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ (૧૯૭૪ નો ૨), ની જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે."

૧૯. ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિઓનો નિકાલ -

આ અધિનિયમ હેઠળ ધરપકડ કરવામાં આવેલ દરેક વ્યક્તિને વિલંબ કર્યા વિના નજીકના એવા કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિકારી સમક્ષ મોકલવામાં આવશે કે જેને આવી રીતે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિઓને

મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલવાની સત્તા હોય, અથવા, જો યોગ્ય અંતરે એવો કોઈ કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિકારી ન હોય, તો નજીકના પોલીસ મથકના પ્રભારી અધિકારી સમક્ષ મોકલવામાં આવશે. ”

૨૦. પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીએ અનુસરવાની પ્રક્રિયા. –
જે કોઈ વ્યક્તિને કલમ ૧૯ હેઠળ મોકલવામાં આવે છે, તેવા વ્યક્તિને જે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે, તે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર થવા માટે તેને જામીન પર મુક્ત કરશે, અથવા જામીનના અભાવે તેને કસ્ટડીમાં એવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલી આપશે. ”

૨૧. કલમ ૧૯ હેઠળ તેમની સમક્ષ મોકલવામાં આવેલા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિકારીઓ દ્વારા તપાસ કેવી રીતે કરવામાં આવવાની. –

(૧) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કલમ ૧૯ હેઠળ એવા કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારી સમક્ષ મોકલવામાં આવે છે, જેને આ રીતે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિઓને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલવાની સત્તા પ્રાપ્ત હોય, ત્યારે કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીએ તેની સામેના આરોપ અંગે તપાસ હાથ ધરવી.

(૨) આ હેતુ માટે કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારી તે જ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકશે અને તેના ઉપર તે જ જોગવાઈઓ લાગુ પડશે, જે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૮૮ (૧૮૮૮નું ૫) હેઠળ સંજોય કેસની તપાસ કરતી વખતે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી ઉપયોગ કરી શકે છે અને જેના આધીન રહે છે:

પરંતુ એ શરતે કે –

(એ) જો કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીની એવી મત હોય કે આરોપી વ્યક્તિ વિરુદ્ધ પૂરતા પુરાવા અથવા શંકા માટે ચુકિતપૂર્ણ આધાર ઉપલબ્ધ છે, તો તે તેને તો કેસમાં અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર થવા માટે જામીન પર મુક્ત કરશે, અથવા તેને કસ્ટડીમાં એવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રવાના કરશે;

(બી) જો કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીને એવું જણાય કે આરોપી વ્યક્તિ વિરુદ્ધ પૂરતો પુરાવો અથવા શંકા માટે વાજબી આધાર નથી, તો તે આરોપી વ્યક્તિ પાસેથી, કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારી જે પ્રમાણે નિર્દેશ કરે તે મુજબ, જામીનદાર સાથે અથવા જામીનદાર વિના, આવશ્યકતા પડે ત્યારે અને જ્યારે આવું કહેવામાં આવે ત્યારે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર થવા માટેનું બોન્ડ અમલમાં મૂકાવ્યા બાદ, તેને મુક્ત કરશે, અને પ્રકરણની તમામ વિગતો અંગેનો સંપૂર્ણ અહેવાલ તેના સત્તાવાર ઉચ્ચ અધિકારીને કરશે. ”

૧૪૨. કલમ ૯એની તે તમામ સંબંધિત જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં, જે ગુનાઓને બિન-સંજોય બનાવે છે, સંહિતામાં સમાવિષ્ટ કોઈ પણ બાબત હોવા છતાં, તથા કલમ ૧૮, જે તેમાં આવેલા "કરશે" શબ્દપ્રયોગથી દર્શાવ્યા મુજબ, આ અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવતી બધી અટકાયતો સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર જ કરવામાં આવવી ફરજિયાત બનાવે છે, અને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૯, જે એ જોગવાઈ કરે છે કે અટકાયત કરાયેલ વ્યક્તિને નજીકના પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી સમક્ષ મોકલવામાં આવશે, તે બાબતોને ધ્યાનમાં લઈ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે; કારણ કે ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવતી તમામ શોધખોળ અને અટકાયતો સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર જ હાથ ધરવાની હોય છે, તેથી સંહિતાની કલમ ૧૫૫ની જોગવાઈ, જે બિન-સંજોય ગુનાઓ સંબંધિત માહિતી વિષે છે, તે પણ લાગુ પડે છે અને તેથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે બિન-સંજોય ગુનાઓ સંબંધિત માહિતી બાબતે, સંહિતાની કલમ ૧૫૫(૧)ને ધ્યાનમાં લેતાં, તપાસ શરૂ કરી શકાતી નથી અથવા તેવી અટકાયત માટેના વોરંટ વિના કોઈ વ્યક્તિની અટકાયત કરી શકાતી નથી. તેના પ્રકાશમાં, સંહિતાની કલમ ૪૧ની જોગવાઈઓ, જેમાં પોલીસ અધિકારી મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના અને વોરંટ વિના અટકાયત કરી શકતો નથી, તેની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. આ સંદર્ભમાં, પરિણેદ ક્રમાંક ૪૧માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે, "બિન-સંજોય ગુનાના સંદર્ભમાં, પોલીસ અધિકારી અને,

હાલના કેસમાં, આબકારી અધિકારીને, તે હેતુસર વોરંટ મેળવ્યા વિના અટકાયત કરવાની કોઈ સત્તા રહેશે નહીં. એ જ જોગવાઈ સંહિતાની કલમ ૪૧માં સમાવિષ્ટ છે, જે નિર્દિષ્ટ કરે છે કે કઈ પરિસ્થિતિમાં પોલીસ અધિકારી મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના અને વોરંટ વિના અટકાયત કરી શકે, જ્યારે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ની કલમ ૧૮ની વિશિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, જેમાં ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યું છે કે ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવતી બધી અટકાયતો સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર જ કરવામાં આવશે. ”

૧૪૩. આથી, આ બાબત પર ભાર મૂકવો જરૂરી બને છે કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમની કલમ ૮એ દ્વારા ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળના તમામ ગુનાઓને અસંજોય બનાવવામાં આવ્યા હોવા અને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૮ દ્વારા અટકાયત સંબંધિત સંહિતાની જોગવાઈઓને ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળની અટકાયત પર લાગુ પડતી બનાવવામાં આવી હોવા અંગે, ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે આબકારી અધિકારીએ તે જોગવાઈઓનું પાલન કરવું પડે. પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં આવી સમાન વિષયવસ્તુવાળી જોગવાઈઓ નથી. પી.એમ.એલ. અધિનિયમ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં સમાયેલ કોઈપણ બાબત છતાં, તે હેઠળના ગુનાઓને ‘અસંજોય’ બનાવતું નથી; તેમજ પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં એવો પણ

પ્રાવધાન નથી કે અધિનિયમ હેઠળની તમામ અટકાયતો સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર જ કરવી. વિપરીત રીતે, પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં અટકાયત સંબંધિત અલગ કલમ ૧૯ છે અને કલમ ૭૧ પી.એમ.એલ. અધિનિયમની જોગવાઈઓને સંહિતા અથવા અન્ય કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓ કરતાં અગ્રમાન્ય અસર આપે છે.

૧૪૪. અરજદાર તરફે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, ઓમ પ્રકાશ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં, તે પ્રકરણમાં વિદ્વાન અતિરિક્ત સોલિસિટર જનરલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી આ દલીલ કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળની સત્તાઓ પોતાની સત્તા સંહિતામાંથી નહીં પરંતુ કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ જેવા વિશેષ અધિનિયમો હેઠળ મેળવે છે, તેથી તેઓ સંહિતાની જોગવાઈઓથી બંધાયેલા નથી, તેને નકારી કાઢવામાં આવી હતી. ઉક્ત ચુકાદા વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી સમીક્ષા અરજી પણ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. તેથી, તેમના કહેવા મુજબ, બિનજામીનપાત્ર ગુનાના કેસમાં આરોપીની ધરપકડ સંબંધિત સંહિતાની જોગવાઈઓ માત્ર પોલીસ અધિકારીઓને જ નહીં, પરંતુ અન્ય અધિનિયમો હેઠળ સ્થાપિત સત્તાધિકારીઓને પણ લાગુ પડે છે, જેમ કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨, કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અને આ અરજીમાં પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળના સત્તાધિકારીઓને પણ. તેમના જણાવ્યા મુજબ,

હાલના કેસમાં અરજદારની ધરપકડ કરતી વખતે સંહિતાની આ જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું, તેથી અરજદારની ધરપકડ ગેરકાયદેસર છે.

૧૪૫. તેમ છતાં, અમારી વિચારપૂર્વકની દૃષ્ટિએ, દલીલનો આ પ્રવાહ ગેરસમજ પર આધારિત છે, કારણ કે પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૧૮ જેવી એવી કોઈ જોગવાઈ નથી, જેમાં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હોય કે પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળની ધરપકડ સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે. પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૧૮ જેવી આવી જોગવાઈનો સ્પષ્ટ અભાવ, આ મુદ્દાનો નિર્ણય કરવા માટે અત્યંત સંબંધિત પાસું છે કે, 'શું પી.એમ.એલ. અધિનિયમ હેઠળની સત્તાઓ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળની સત્તાઓની જેમ, ધરપકડ અને તપાસ સંબંધિત સંહિતાની જોગવાઈઓથી પણ બંધાયેલ છે?'

૧૪૬. તેથી, અમારી વિચારપૂર્વકની રાય મુજબ, એકવાર એવું ઠરે કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૧૮ જેવી જોગવાઈ પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં ઉપલબ્ધ નથી અને તેની ગેરહાજરી સ્પષ્ટપણે દેખાય છે, ત્યારે માત્ર પી.એમ.એલ. અધિનિયમની જ

જોગવાઈઓનો આશ્રય લેવો રહે, કારણ કે તેની કલમ ૭૧ દ્વારા ઉક્ત જોગવાઈઓને અગ્રતા આપતો પ્રભાવ આપવામાં આવ્યો છે. ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯, કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમો ૧૮ થી ૨૧ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનો કોઈપણ રીતે વિચાર કરતી નથી. પી.એમ.એલ. અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ અવલોકિત માત્ર બે શરતો એ છે કે અધિકૃત અધિકારીના કબજામાં રહેલી સામગ્રીના આધારે રચાયેલ વાજબી માન્યતા, જેના સંતોષ પર અધિકૃત અધિકારી ધરપકડ કરી શકે. આવી પરિસ્થિતિમાં, કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અથવા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની જોગવાઈઓને પી.એમ.એલ. અધિનિયમમાં દાખલ કરવી, એ એવી બાબતનું વાચન કરવું થાય જે સ્વયં અધિનિયમમાં જ નથી. તેથી, આવી વ્યાખ્યા સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. તેથી, અમારી વિચારપૂર્વકની રાય મુજબ, ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં આપેલો આ ચુકાદો અરજદારને કોઈ રીતે ઉપયોગી થઈ શકે તેમ નથી, કારણ કે, પ્રથમ તો, તે “કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળના ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે કે નહીં?” એવા પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે; અને, બીજું, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની જોગવાઈઓ પી.એમ.એલ. અધિનિયમની જોગવાઈઓથી સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે, કેમ કે આ અધિનિયમોને અમલમાં લાવવાના હેતુઓ અને કારણો પણ ભિન્ન છે. ”

૭૩. કિશિન એસ. લોંગાની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, જેનો અહેવાલ ૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઇન કેર ૩૦૭૩૨ માં પ્રકાશિત થયો છે, તે મામલામાં કેરળ વડી અદાલતે પરિચ્છેદ ૨૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :

“૨૨. હવે અમે બંને પક્ષના વકીલશ્રીઓએ ઉલ્લેખિત કરેલા નિર્ણયો અંગે, જેટલા અંશે તે સંબંધિત છે, તેટલા અંશે ચર્ચા કરીશું. ઓમ પ્રકાશ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય ((૨૦૧૧) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે વિચારેલા પ્રશ્નો ચુકાદાના ફક્ત ૧ અને ૩૬ માં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. ફક્ત ૧ માં ઉઠાવવામાં આવેલો સામાન્ય પ્રશ્ન એવો છે કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અથવા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના તમામ ગુનાઓ અસંજોચ હોવાને કારણે, શું આવા ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે. ઓમ પ્રકાશ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય ((૨૦૧૧) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧) માંનો નિર્ણય, અધિનિયમ ૨૩/૨૦૧૨ દ્વારા ઉપકલમ (૬) ઉમેરવામાં આવે તે પહેલાં આપવામાં આવ્યો હતો. અધિનિયમ ૨૩/૨૦૧૨ દ્વારા ઉપકલમ (૬) ઉમેરવામાં આવી હતી, જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, અધિનિયમ હેઠળના તમામ ગુનાઓ જામીનપાત્ર

રહેશે. ઉપકલમ (૬) ને અધિનિયમ ૧૭/૨૦૧૩ દ્વારા પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવી, જેના દ્વારા એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી કે ઉપકલમ (૬) હેઠળ આવતી કેસોની શ્રેણીઓ બિનજામીનપાત્ર રહેશે. ઉપકલમ (૭) અધિનિયમ ૧૭/૨૦૧૩ દ્વારા ઉમેરવામાં આવી, જેમાં એવી જોગવાઈ છે કે ઉપકલમ (૬) માં અન્યથા જોગવાઈ કરેલ હોય તે સિવાય, અધિનિયમ હેઠળના અન્ય તમામ ગુનાઓ જામીનપાત્ર રહેશે. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ માં ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે કે નહીં તે અંગે કોઈ જોગવાઈ ન હોવાથી, ઓમ પ્રકાશના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે તે પ્રશ્નનો વિચાર કર્યો હતો અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૪) ને અધિનિયમ ૨૩/૨૦૧૨ દ્વારા પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવી હતી. આ પ્રતિસ્થાપન પહેલાં, કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૪) નીચે મુજબ હતી:

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૮૮ (૧૮૮૮નો ૫) માં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો સંજોય ગણાશે નહીં.

સુધારાયેલ ઉપકલમ (૪) અમુક પ્રકારના ગુનાઓને સંજોય બનાવે છે. રમેશ ચંદ્ર મહેતા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૯૪૦) પર આધાર રાખીને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળના અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી. આગળ એમ પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે, કારણ કે અધિનિયમ હેઠળના

બધા ગુનાઓ અસંજોય છે, તેથી કસ્ટમ્સ અધિકારીને વોરંટ મેળવ્યા વિના ધરપકડ કરવાની કોઈ સત્તા રહેશે નહીં. અમને એવું લાગતું નથી કે ઓમ પ્રકાશના કેસમાં આપેલો નિર્ણય અરજદારને આ દલીલ કરવા માટે મદદરૂપ થશે કે કસ્ટમ્સના કેસમાં એફ.આઈ.આર. નોંધવી આવશ્યક છે અને તપાસ બાદ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ અંતિમ અહેવાલ રજૂ કરવો જોઈએ. વર્તમાન કેસમાં, ગુનો સંજોય ગુનો છે. જ્યારે ઓમ પ્રકાશના કેસમાં નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો સંજોય ન હતો. તેમજ, કલમ ૧૦૪માં અધિનિયમ ૨૩/૨૦૧૨ અને અધિનિયમ ૧૭/૨૦૧૩ દ્વારા સુધારો થાય તે પહેલાં બિનજામીનપાત્ર અને જામીનપાત્ર કેસોનું વર્ગીકરણ અસ્તિત્વમાં ન હતું. અમને એવું લાગતું નથી કે ઓમ પ્રકાશના કેસમાં આપેલો નિર્ણય વર્તમાન કેસના તથ્યો પર લાગુ પડશે.”

૭૪. મધ્ય પ્રદેશ વડી અદાલતે, વિજય મદનલાલ ચૌધરી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં, જે ૨૦૧૫ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એમ.પી. ૭૪૬૬ માં અહેવાલિત છે, પરિચ્છેદ ૧૪ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :

અરજદાર તરફે હાજર વિદ્વાન વડીલે, તેમની આ રજૂઆતના સમર્થનમાં કે પી.એમ.એલ.એ. હેઠળના ગુનાઓ બિન-સંજોય ગુનાઓ છે, સર્વોચ્ચ અદાલતના ઓમ પ્રકાશ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને

અન્ય, જેનો અહેવાલ (૨૦૧૧) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧ માં પ્રકાશિત થયો છે, તે ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો છે; પરંતુ ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૯-એ(૧) માં સમાયેલ જોગવાઈઓનું, જે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આ જોગવાઈ કરે છે કે કલમ ૯ હેઠળના ગુનાઓ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના અર્થમાં બિન-સંજોય માનવામાં આવશે, તેમજ અધિનિયમની કલમ ૨૦ અને એક્સાઈઝ અધિનિયમનો હેતુ, જે એક્સાઈઝ શુલ્કની વસૂલાત સંબંધિત છે અને અધિનિયમની જોગવાઈઓના ભંગ બદલ દંડિત કરવાનો નથી, તેનો વિચાર કરીને, એમ ઠરાવ્યું છે કે આબકારી અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ સંજોય ગુનાઓ નથી, પરંતુ પી.એમ.એલ.એ.માં કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૯-એમાં સમાવાયેલ હોય તેવી કોઈ કાનૂની અનુમાનકલ્પના ઉપલબ્ધ નથી અને પી.એમ.એલ.એ.નો હેતુ પણ ભિન્ન છે, તેથી ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા ચુકાદામાં આપેલ તર્ક વર્તમાન કેસમાં લાગુ કરી શકાય તેમ નથી અને ઉક્ત ચુકાદાનો લાભ અરજદારને આપવામાં આવી શકતો નથી.”

૭૫. ઝારખંડ વડી અદાલતે, રાજેશ કુમાર પ્રસાદ @ રાજેશ કુમાર વિ. ઝારખંડ રાજ્યના કેસમાં, જે ૨૦૧૫ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન ઝાર ૨૩૫૮ માં અહેવાલિત છે, નીચે મુજબ અનુક્રમે ફકરા ૮ અને ૧૧ માં અવલોકન કર્યું છે :

“૮. એ જ મુદ્દો ઓમ પ્રકાશ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (યુ.ઓ.આઈ.) અને અન્ય, (૨૦૧૧) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧ ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પણ ઉપસ્થિત થયો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળના ગુનાઓ, ગેર-સંજોય હોવાને કારણે, જામીનપાત્ર છે કે બિન-જામીનપાત્ર? લોર્ડશીપ્સે, સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કેટલીક જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને કલમ ૧૩ માં સમાયેલ ધરપકડ કરવાની સત્તા સંબંધિત જોગવાઈઓ; શોધખોળ અને ધરપકડ સંબંધિત જોગવાઈઓ; ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિઓના નિવારણ સંબંધિત જોગવાઈઓ; તેમજ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમો ૧૮, ૧૯, ૨૦ અને ૨૧ માં સમાવિષ્ટ પ્રભારી અધિકારી દ્વારા અનુસરવાની પ્રક્રિયા અને સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિકારી દ્વારા તપાસ કેવી રીતે કરવી તે સંબંધિત જોગવાઈઓ, અને સાથે જ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૪૧ અને ૧૫૫ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓનો વિચાર કર્યા બાદ, આવું ઠરાવ્યું કે એક્સાઈઝ અધિનિયમ હેઠળ સજા ભલે સાત વર્ષ સુધી નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય, તેમ છતાં વિધાનમંડળનો આશય તે ગુનાઓને જામીનપાત્ર રાખવાનો હતો. સમાન તુલનાત્મક તર્કના આધાર પર, લોર્ડશીપ્સે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓને પણ જામીનપાત્ર ગણાવ્યા હતા. આવું ઠરાવતાં, વિચારણા માટેના એક

કારણ તરીકે એ પણ હતું કે વિધાનમંડળે બંને અધિનિયમો હેઠળના ગુનાઓને ગેર-સંજોગ બનાવ્યા છે.

૧૧. આ રીતે, અરજીકર્તા તરફે ફરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન અધિનિયમની કલમ ૬૨માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં, ફરિ હેઠળના ગુનાઓ અજામીનપાત્ર નહીં પરંતુ ગિરફતારીયોગ્ય ન ગણાતા હોવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું હોવાથી, અધિનિયમના મુખ્ય ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને તેઓને જામીનપાત્ર માનવા બાબત જે દલીલ કરવામાં આવી છે, તેમાં ફરિયાદ પક્ષ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ વિદેશી વિનિમયના નિયમન પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે અને તેથી, સમાન પરિસ્થિતિમાં કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઓમ પ્રકાશ અને અન્યના કેસમાં (ઉપરોક્ત) જામીનપાત્ર જાહેર કર્યા છે, તે ધ્યાનમાં રાખીને, સંબંધિત ગુનો જામીનપાત્ર ગણવામાં આવ્યો છે.”

૭૬. બોમ્બે વડી અદાલતની દ્વિ-ન્યાયમૂર્તિ પીઠે, ઇન્ટેલિજન્સ ઓફિસર, ડી.આર.આઈ. વિ. અમજદ હુસેઈન ખાન અને અન્ય એકના કેસમાં, જે ૨૦૦૩ (૩) એમએચએલજે ૮૫૪ માં અહેવાલિત છે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ અને એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ની યોજનાઓ વચ્ચે એક

સૂક્ષ્મ ભેદરેખા દોરી છે. આ બે યોજનાઓ વચ્ચેના તફાવત અંગે બોમ્બે વડી અદાલતના અવલોકનો પર આપણે દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ :

“૧૩. પ્રશ્ન એ છે કે શું વર્તમાન મામલામાં ઉપરોક્ત સ્વરૂપમાં સમન્સ જારી કરવાથી પ્રતિવાદી-આરોપીને પોતાના વિરુદ્ધ પુરાવો આપવા માટે બોલાવવામાં આવ્યો હતો કે કેમ. નિઃસંદેહ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ની યોજના અને એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ વચ્ચે તફાવત છે. જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીને કોઈ વ્યક્તિને પુરાવો આપવા અને દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે સમન્સ પાઠવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે, ત્યારે એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ હેઠળ સશક્ત અધિકારીને માહિતી માંગવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે, અને તે હેતુસર તે કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત કોઈપણ વ્યક્તિની પૂછપરછ કરી શકે છે અને તેને પુરાવો નોંધવાનો કોઈ વિશિષ્ટ અધિકાર આપવામાં આવ્યો નથી. બીજું, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ રાજપત્રિત અધિકારીના દરજ્જાના અધિકારી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસને ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે, પરંતુ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ હેઠળ હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસને ન્યાયિક કાર્યવાહી તરીકે દર્શાવવામાં આવી નથી. તેથી, એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ હેઠળ તપાસ હાથ ધરવાનો હકદાર અધિકારીને પુરાવો નોંધવાનો

અધિકાર અપાયેલો નથી, પરંતુ વ્યક્તિની પૂછપરછ કર્યા પછી માત્ર તેનું નિવેદન નોંધવાનો અધિકાર છે. એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, જોકે એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ભંગ કરનાર વ્યક્તિની તપાસ કરવા અને તેના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી ચલાવવાનો અધિકાર પોલીસ અધિકારી તથા એવો સશક્ત અધિકારી કે જે પોલીસ અધિકારી સિવાયનો હોઈ શકે, બન્નેને આપવામાં આવ્યો છે, તો પણ વર્તમાન મામલામાં સ્વીકાર્ય રીતે કેસની તપાસ કરનાર વ્યક્તિ આવક ગુમચર નિયામકાલય (ડી.આર.આઈ.)નો ગુમચર અધિકારી છે, અને પોલીસ અધિકારી નથી, જેને પુરાવા અધિનિયમની કલમ રપની જોગવાઈઓ લાગુ પડે છે.

૧૪. શોધ, જપ્તી, ધરપકડ અર્થાત તપાસ અને ફરિયાદ ચલાવવાના હેતુસરની સત્તાઓ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૪૨માં ઉલ્લેખિત કેટલાક અધિકારીઓને આપવામાં આવી છે, જો તે અધિકારીને પોતાની વ્યક્તિગત જાણકારીથી અથવા કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા અપાયેલી માહિતીથી એવું માનવા માટે કારણ હોય કે આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળનો કોઈ ગુનો થયેલો છે. એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ હેઠળ પૂછપરછ, તપાસ અને નિવેદન નોંધવાની સત્તા તેમજ કોઈ વ્યક્તિને કોઈ દસ્તાવેજ અથવા કોઈ વસ્તુ સુપરત કરવા અથવા રજૂ કરવા કહેીને માહિતી માંગવાની, અથવા કેસના તથ્યો અને

પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત કોઈ વ્યક્તિની તપાસ કરવાની સત્તા પણ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૪૨માં ઉલ્લેખિત સક્ષમ અધિકારીને આપવામાં આવી છે. નિઃસંદેહ, આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ થયેલા ગુનાઓ સંજોય છે અને આવા ગુનાઓમાં સંકળાયેલા વ્યક્તિઓને મેજિસ્ટ્રેટ પાસેથી વોરંટ લીધા વિના ધરપકડ કરી શકાય છે. પરંતુ માહિતી અથવા વ્યક્તિગત જાણકારીના આધારે, સક્ષમ અધિકારીને કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ઔપચારિક આક્ષેપ કરવામાં આવે તે પહેલાં અથવા તેની વિરુદ્ધ એફ.આઈ.આર. નોંધાય તે પહેલાં જ આ મામલે પૂછપરછ અને તપાસ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. પ્રતિબંધિત માલની જમી અને વ્યક્તિની ધરપકડ બાદ, એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૫૭ હેઠળ તે અધિકારી પર પોતાની તાત્કાલિક શાસકીય ઉચ્ચ અધિકારીને ધરપકડ અને જમીના તમામ વિગતવાર તથ્યોનો સંપૂર્ણ અહેવાલ કરવાની ફરજ છે. સંપૂર્ણ તપાસ પૂર્ણ થયા પછી જ, પોલીસ અધિકારી ન હોય તેવા સક્ષમ અધિકારી દ્વારા વિશેષ અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે છે. એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની યોજના અને ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓની સત્તાઓને ધ્યાનમાં લેતા, એ સ્પષ્ટ છે કે સમન્સ માત્ર પૂછપરછ કરવા માટે જ જારી કરવામાં આવ્યું હતું. દર્શાવેલી પૂછપરછ ફરિયાદ દાખલ થાય તે પહેલાં કરવામાં આવી રહી હતી અને તે પૂછપરછ એવી વ્યક્તિ પાસેથી કરવામાં આવી રહી હતી જે તે સમયે “આરોપી”

નહોતી અને તેથી આવી પૂછપરછ દરમિયાન નોંધાયેલ એવી વ્યક્તિનું કબૂલાતી નિવેદન બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩)થી અવરોધિત ગણાવી શકાય નહીં. એવું કહી શકાય નહીં કે ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ દ્વારા આવું સમન્સ જારી કરીને પ્રતિવાદીને પોતાની જ વિરુદ્ધ પુરાવો આપવા બોલાવવામાં આવ્યો હતો.”

૭૭. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ અને એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ની યોજનાઓ વચ્ચેનો સૂક્ષ્મ ભેદ દર્શાવતા બોમ્બે વડી અદાલતના વિભાગીય ખંડપીઠના નિર્ણયનો અમે જે માત્ર એક જ હેતુસર ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે એવો છે કે પુરાવામાં આવા નિવેદનોની ગ્રાહ્યતા અંગે શ્રી પંડ્યાએ કરેલી જોરદાર રજૂઆતોનો પ્રતિઉત્તર આપી શકાય. શ્રી પંડ્યાએ પોતાની દલીલો દરમિયાન નૂર આગા (ઉપરોક્ત), નિર્મલ સિંહ પહેલવાન @ નિમ્મા (ઉપરોક્ત) અને વિનોદ સોલંકી (ઉપરોક્ત)નો ઉલ્લેખ કરીને પોતાની આ રજૂઆતને બળ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ કસ્ટમ્સ અધિકારીની કસ્ટડીમાં હોય ત્યારે તે અધિકારીએ નોંધેલા નિવેદનો પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી અને તે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૨૫થી અવરોધિત થાય છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત તમામ નિર્ણયોમધ્યે વિષયવસ્તુ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ હતી.

૭૮. કોઈપણ દષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો, આ પ્રશ્ન સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વ્યાપકપણે વિચારાધીન છે. સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય પીઠ આ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરશે.

કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૨૮ ના હેતુસર ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ 'યોગ્ય અધિકારીઓ' છે કે નહીં?

૭૯. આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે આગળ વધીએ તે પહેલાં, અમારે રાજસ્વ ગુમચર નિદેશાલય વિશે યોગ્ય પરિચય આપવો આવશ્યક છે. રાજસ્વ ગુમચર નિદેશાલય ભારતની એક ગુમચર એજન્સી છે. તે ભારતની સર્વોચ્ચ પ્રતિ-દાણચોરી ગુમચર, તપાસ અને કામગીરી એજન્સી છે. આ નિદેશાલયનું સંચાલન કેન્દ્રીય પરોક્ષ કર અને સીમાશુલ્ક બોર્ડ (સી.બી.આઈ.સી.) ના તે અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવે છે, જેઓ તેની વિવિધ ક્ષેત્રિય એકમોમાં તેમજ સીમાશુલ્ક વિદેશસ્થ ગુમચર જાળાના ભાગરૂપે વિદેશસ્થ ભારતીય દૂતાવાસોમાં નિયુક્ત હોય છે. તેનું નેતૃત્વ ભારત સરકારના વિશેષ સચિવના દરજ્જાના મહાનિદેશક દ્વારા કરવામાં આવે છે. આ એજન્સી હથિયારો, સોનું, માદક દ્રવ્યો, બનાવટી ભારતીય ચલણી નોટો, પ્રાચીન કલાવસ્તુઓ, વન્યજીવન અને પર્યાવરણીય ઉત્પાદનો જેવી પ્રતિબંધિત વસ્તુઓની ખુલ્લેઆમ દાણચોરી અટકાવીને ભારતની રાષ્ટ્રીય અને આર્થિક સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા કાર્ય કરે છે.

વધુમાં, તે કાળા નાણાંના પ્રસાર, વેપાર આધારિત નાણાં ધોવન અને વ્યાપારી છેતરપિંડી રોકવા માટે પણ કાર્ય કરે છે.

૮૦. ચદપિ તેની પ્રારંભિક કામગીરી સોનાની દાણચોરી સામે લડવા માટે સમર્પિત હતી, હવે તે માદક દ્રવ્યો તથા આર્થિક ગુનાઓના વિશાળ અને પરસ્પર સંકળાયેલા ક્ષેત્રને આવરી લે છે. ડી.આર.આઈ. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો અમલ કરાવે છે તેમજ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ, હથિયાર અધિનિયમ, ડબલ્યુ.એમ.ડી. અધિનિયમ વગેરે સહિત અન્ય ૫૦ થી વધુ કાયદાઓનો પણ અમલ કરાવે છે. ડી.આર.આઈ. કેબિનેટ સચિવાલયની નેશનલ ઓથોરિટી કેમિકલ વેપન્સ કન્વેન્શન, કાળા નાણાં અંગેની વિશેષ તપાસ ટીમ, શેલ કંપનીઓ અંગેની કાર્યબળ, રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અંગેનું મલ્ટી એજન્સી સેન્ટર (એમ.એ.સી.), ગૃહ મંત્રાલય/એન.આઈ.એ.ની ડાબેરી ઉગ્રવાદના નાણાંકીય પુષ્ટિ સંબંધિત વિશેષ શાખાઓ, તેમજ આતંકી નાણાંકીય પુષ્ટિ, તટીય સુરક્ષા, નકલી ભારતીય ચલણી નોટો વગેરે સંબંધિત વિવિધ આંતર-મંત્રાલયીય સમિતિઓનો પણ ભાગ છે.

૮૧. ડી.આર.આઈ. મુખ્ય ગુમચર સંસ્થા છે, જે માદક દ્રવ્યો, સોનું, હીરા, ઇલેક્ટ્રોનિક્સ, વિદેશી ચલણ તથા નકલી ભારતીય ચલણ સહિતની વસ્તુઓની દાણચોરી પર પ્રતિબંધનો અમલ કરાવે છે. રાજસ્વ ગુમચર નિર્દેશાલય ભારત સરકારના નાણાં મંત્રાલયના રાજસ્વ વિભાગ હેઠળના કેન્દ્રીય પરોક્ષ કર અને

શુલ્ક બોર્ડ હેઠળ કાર્ય કરે છે. નવી દિલ્હીમાં નિયામક જનરલ (મુખ્ય આયુક્ત કક્ષાના)ના વડપણ હેઠળ, તેને સાત ક્ષેત્રોમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે, અને દરેક ક્ષેત્ર વધારાના નિયામક જનરલ (આયુક્ત કક્ષાના)ના પ્રભારી હેઠળ છે. તે આગળ પ્રાદેશિક એકમો, ઉપ-પ્રાદેશિક એકમો અને ગુપ્તચર સેલોમાં વિભાગિત છે, જેમાં વધારાના નિયામકો, સંયુક્ત નિયામકો, ઉપ નિયામકો, સહાયક નિયામકો, પરિષ્ઠ ગુપ્તચર અધિકારીઓ અને ગુપ્તચર અધિકારીઓનો સ્ટાફ સમાવેશ પામે છે.

૮૨. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨, ભારતની સંસદ દ્વારા ૧૩મી ડિસેમ્બર ૧૯૬૨ના રોજ વિશેષ અધિનિયમ તરીકે અધિનિયમિત કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ, વિવિધ સુધારા અધિનિયમોના માધ્યમથી, આજની તારીખે જે સ્વરૂપમાં તે અસ્તિત્વમાં છે તેમાં વિશેષ અધિનિયમ તરીકે તેનો ચથાર્થ દરજ્જો પ્રાપ્ત કર્યો છે. આ અધિનિયમ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને, તેમને ‘યોગ્ય અધિકારીઓ’ તરીકે સંજ્ઞાપિત કરીને, કે જેઓ કેન્દ્રીય પરોક્ષ કર અને કસ્ટમ્સ બોર્ડ દ્વારા યથાવિધિ નિમણૂક કરવામાં આવેલા હોય, અધિનિયમ હેઠળ તેમને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા તેમજ અધિનિયમ હેઠળ તેમને પ્રદાન કરવામાં આવેલી અથવા તેમના ઉપર લાદવામાં આવેલી ફરજો અને કાર્યોનું નિર્વહન કરવા સશક્ત બનાવે છે, ખાસ કરીને તેની કલમ ૫ મુજબ. પરિસ્થિતિમાં થતા પરિવર્તન અને એવી આકસ્મિકતાઓ, જેઓ વારંવાર આવા સુધારાની માંગ કરતી હતી, તેના આધારે, તેમાં દર્શાવાયેલા હેતુઓ અને

કારણોસર આ અધિનિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો અને અનુસરે વિવિધ અધિનિયમો દ્વારા તેમાં સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા. ‘યોગ્ય અધિકારી’ શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા નક્કી કરવાની પરિસ્થિતિમાં રજૂ કરવામાં આવેલ મુખ્ય સુધારાઓમાંનો એક, વર્ષ ૨૦૧૧માં સુધારા અધિનિયમ ૨૦૧૧નો ૧૪ દ્વારા અને ત્યારબાદ ૨૦૧૮માં અનુરૂપ સુધારા અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો. અધિનિયમ કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૩૪) માં ‘યોગ્ય અધિકારી’ ની વ્યાખ્યા આપે છે. તૈયાર સંદર્ભ માટે ઉક્ત વ્યાખ્યા નીચે પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે :—“‘યોગ્ય અધિકારી’ નો અર્થ, આ અધિનિયમ હેઠળ નિર્વહિત કરવાના કોઈપણ કાર્યોના સંબંધમાં, એવો કસ્ટમ્સ અધિકારી થાય છે જેને તે કાર્યો બોર્ડ અથવા કસ્ટમ્સ કમિશનર દ્વારા સોંપવામાં આવ્યા હોય;”

૮૩. ‘યોગ્ય અધિકારી’ ની ઉક્ત પરિભાષા સર્વોચ્ચ અદાલતના અહેવાલિત નિર્ણયમાં, કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ વિ. સયદ અલી, અહેવાલિત (૨૦૧૧) ૩ એસ.સી.સી. ૫૩૨, ના કેસમાં વિવાદનો વિષય બની હતી. અન્ય અનેક વડી અદાલતોને પણ ‘યોગ્ય અધિકારી’ શબ્દપ્રયોગ તથા અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળ આવા અધિકારી દ્વારા અમલમાં મુકવાપાત્ર વિવિધ સત્તાઓ અંગે વિચાર કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. સંસદે, પોતાની પ્રજ્ઞા મુજબ, સુધારક અધિનિયમ, ૨૦૧૧ લાવવું યોગ્ય માન્યું હતું, અને આવા સુધારાના ઉદ્દેશ્યો તથા કારણો નીચે મુજબ છે :—

“૨૦૧૧ના સુધારા અધિનિયમ ૧૪ના હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન – કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ કસ્ટમ્સ સંબંધિત કાયદાનું એકીકરણ કરે છે અને તેમાં સુધારો કરે છે. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨ની ઉપકલમ (૩૪) ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળના કાર્યોના સંબંધમાં “યોગ્ય અધિકારી” શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા એવી રીતે કરે છે કે તેનો અર્થ એવો કસ્ટમ્સ અધિકારી થાય છે જેને તે કાર્યો કેન્દ્રિય આબકારી અને કસ્ટમ્સ બોર્ડ અથવા કસ્ટમ્સ કમિશનર દ્વારા સોંપવામાં આવ્યા હોય. તાજેતરમાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો છે કે શું કસ્ટમ્સ કમિશનર (પ્રિવેન્ટિવ) શુલ્કની માંગ માટે નોટિસ જારી કરવા માટે યોગ્ય અધિકારીની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા અને તેનો નિર્વહ કરવા સક્ષમ છે કે નહીં. ભારતની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ વિ. સૈયદ અલી, (૨૦૧૧) ૩ એસ.સી.સી. ૫૩૭ માં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે અધિકારક્ષેત્રના વિસ્તારમાં મૂલ્યાંકન અને પુનર્મૂલ્યાંકનની ફરજો વિશિષ્ટ રીતે સોંપવામાં આવેલો માત્ર એવો કસ્ટમ્સ અધિકારી જ યોગ્ય અધિકારી તરીકે શુલ્કની માંગ માટે નોટિસ જારી કરવા સક્ષમ છે. તેથી, કસ્ટમ્સ કમિશનર (પ્રિવેન્ટિવ) જેને ઘરગથ્થુ ઉપભોગ માટે દાખલ કરાયેલ માલસામાનના સંબંધમાં અધિનિયમની કલમ ૧૭ સાથે કલમ ૨૮ વાંચીને કસ્ટમ્સ શુલ્કના મૂલ્યાંકન અથવા પુનર્મૂલ્યાંકનના હેતુઓ માટે તથા કસ્ટમ્સ શુલ્કની માંગ કરવા માટે કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવાની બાબતમાં

“યોગ્ય અધિકારી”નું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું નથી, તે યોગ્ય અધિકારી તરીકે કાર્ય કરવા સક્ષમ નથી, જ્યારે એવો કાયદાકીય આશય રહ્યો નથી.

૨. ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, સમયાંતરે કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી કારણ દર્શાવો નોટિસો, જેમ કે કસ્ટમ્સ કમિશનરેટ્સ (પ્રિવેન્ટિવ), ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ તથા અન્ય એવા અધિકારીઓની, જેઓને કસ્ટમ્સ શુલ્કના નિર્ધારણ અને પુનઃનિર્ધારણના કાર્યો વિશેષરૂપે સોંપવામાં આવ્યા ન હતા, તેઓ અમાન્ય ગણાવી શકાય. તેનું પરિણામ એ થશે કે રાજકોષને આવકમાં વિશાળ નુકસાન થશે અને પહેલેથી જ નિરાકરિત થયેલા કેસોમાં અગાઉથી સંગ્રહિત થયેલી આવકમાં વિક્ષેપ ઊભો થશે. તેમ છતાં, બાબતની તાત્કાલિકતાને ધ્યાનમાં રાખીને, સરકારે ૬મી જુલાઈ, ૨૦૧૧ના રોજ અધિસૂચના બહાર પાડી અને ઉપરોક્ત હેતુઓ માટે નિશ્ચિત અધિકારીઓને યોગ્ય અધિકારીઓ તરીકે વિશેષરૂપે જાહેર કર્યા.

૩. પરિસ્થિતિઓમાં, આ વાત સ્પષ્ટ કરવી આવશ્યક બની છે કે આયાત કરાયેલ માલસામાન સંબંધે વસૂલ ન કરાયેલ અથવા ઓછી વસૂલ કરાયેલ અથવા ભૂલથી પરત કરવામાં આવેલ કસ્ટમ શુલ્કની માંગ માટે કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ દ્વારા, અર્થે કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ) કમિશનરેટોના અધિકારીઓ, ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ

(ડી.આર.આઈ.), ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ ઈન્ટેલિજન્સ (ડી.જી.સી.ઈ.આઈ.) અને સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ કમિશનરેટોના અધિકારીઓ દ્વારા, જારી કરવામાં આવેલી કારણ દર્શાવો નોટિસો માન્ય છે, ભલે યોગ્ય અધિકારી તરીકે કોઈ વિશિષ્ટ સોંપણી જારી કરવામાં આવી હોય કે ન હોય. તેથી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ માં ભૂતલક્ષી અસરથી સુધારો કરવાનો અને ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓના અનુસંધાનમાં ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ સંબંધિત તમામ સમયોએ કરાયેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા લેવાયેલ કોઈપણ પગલાને, ૬ જુલાઈ, ૨૦૧૧ના રોજ કોઈ વિશિષ્ટ સોંપણી જારી કરવામાં આવી હતી કે નહીં તેની પરવા કર્યા વગર, માન્ય ઠેરવવાનો પ્રસ્તાવ છે.

૪. વિધેયક ઉપરોક્ત હેતુઓ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.”

૮૪. આ અદાલતને 'યોગ્ય અધિકારી' શબ્દપ્રયોગ અંગે સ્વાતી મેન્થોલ એન્ડ એલાઈડ કેમિકલ્સ લિ. વિ. સંયુક્ત નિયામક – ડિરેક્ટોરેટ ઓફ રેવન્યુ ઈન્ટેલિજન્સ (વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૨૮૯૪/૨૦૧૩, જેનો નિર્ણય ૮મી જાન્યુઆરી ૨૦૧૪ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો) ના મામલામાં વિચારવાનો અવસર મળ્યો હતો. ઉક્ત મામલામાં સંકળાયેલ મુદ્દો અધિનિયમની કલમ ૧૭, ૧૮ અને ૨૮ના સંદર્ભમાં 'યોગ્ય અધિકારીઓ' દ્વારા સત્તાઓના ઉપયોગને લગતો હતો. સાચેદ અલી (ઉપરોક્ત) ના મામલા પર આધાર મુકવામાં આવ્યો

હતો. અન્ય રજૂઆતો સાથે વ્યવહાર કરતાં, આ અદાલતની ખંડપીઠે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે –

“૮. વકીલે રજૂઆત કરી કે, કારણ કે પ્રતિવાદી નં. ૧ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪)ના અર્થમાં યોગ્ય અધિકારી નહોતો, તેથી તેને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ નોટિસ જારી કરવાની કોઈ સત્તા નહોતી.

૯. મેનુ/એસ.સી./૦૧૨૫/૨૦૧૧ : ૨૦૧૧ (૨૬૫) ઈ.એલ.ટી. ૧૭ (એસ.સી.) તરીકે અહેવાલિત કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ વિ. સૈયદ અલીના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર ભારે નિર્ભરતા મુકવામાં આવી હતી, જેમાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪) હેઠળના યોગ્ય અધિકારીની વ્યાખ્યાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪) મુજબ માત્ર એવો જ કસ્ટમ્સ અધિકારી, જેને બોર્ડ અથવા કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ દ્વારા તે અધિકારક્ષેત્ર વિસ્તારમાં, જ્યાં સંબંધિત આયાત અમલમાં આવી હોય, શુલ્કના આકલન અને પુનઃઆકલનના વિશિષ્ટ કાર્યો સોંપવામાં આવ્યા હોય, તે જ કલમ ૨૮ હેઠળ નોટિસ જારી કરવા સક્ષમ ગણાય. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૨૮નું અન્ય કોઈપણ અર્થઘટન અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪)ની જોગવાઈઓને નિર્થક બનાવી દેશે,

કારણ કે અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪) હેઠળ કલ્પાયેલ કસોટી આવા કાર્યોના વિશિષ્ટ પ્રદાનની છે. આવકપક્ષની આ દલીલ કે એકવાર પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરવામાં આવે, તો કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ) અધિનિયમની કલમ ૨૮ મુજબ “યોગ્ય અધિકારી” બની જાય, તેને આ અવલોકન સાથે નકારી કાઢવામાં આવી હતી કે તેથી અતિશય અરાજકતા અને ગૂંચવણની પરિસ્થિતિ ઊભી થશે, કારણ કે કોઈ ખાસ વિસ્તારમાં રહેલા તમામ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને “યોગ્ય અધિકારીઓ” ગણવામાં આવશે. તેથી, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે “અમારા મત મુજબ, તેથી, માત્ર તેવા કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને જ, જેઓને આકલનના કાર્યો સોંપવામાં આવ્યા છે, જેમાં નિશ્ચિતપણે પુનઃઆકલનનો પણ સમાવેશ થાય છે, અને જેઓ તે અધિકારક્ષેત્રીય કલેક્ટોરેટ હેઠળ કાર્યરત છે જેના અધિકારક્ષેત્રમાં બિલ્સ ઓફ એન્ટ્રી અથવા બેગેજ ડિક્લેરેશન્સ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને માલસામાનને ઘરગથ્થુ વપરાશ માટે મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, તેમને જ અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ નોટિસ જારી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર રહેશે.

૧૦. અમારું ધ્યાન કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૮ની ઉપકલમ (૧૧) તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું હતું, જે સૈયદ અલી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાના નિષ્કર્ષના કારણે અન્યથા પ્રભાવિત

થનાર કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૧૭ અને ૨૮ હેઠળની કેટલીક કાર્યવાહી બચાવવા માટે, સુધારક અધિનિયમ, ૨૦૧૧ના ૧૪ દ્વારા ૧૬-૯-૨૦૧૧થી અમલમાં આવે તે રીતે સુધારા મારફતે દાખલ કરવામાં આવી હતી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૮ની ઉપકલમ (૧૧) ના બળે કરવામાં આવેલા સુધારાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરતી ૨૩-૯-૨૦૧૧ની સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ એક્સાઈઝ એન્ડ કસ્ટમ્સની પરિપત્રિકા તરફ પણ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું.

૧૧. અપીલકર્તાઓ તરફે વિદ્વાન વકીલે અમારી નોંધ પર અનુવર્તી સૂચના ક્રમાંક ૪૦/૨૦૧૨ : મનુ/કસ્ટ/૦૧૦૦/૨૦૧૨, તા. ૨-૫-૨૦૧૨, જે કેન્દ્રીય એક્સાઈઝ અને કસ્ટમ્સ બોર્ડ દ્વારા જારી કરવામાં આવી હતી, તે પણ લાવી, જેમાં બોર્ડે સૂચનામાં ઉલ્લેખિત અધિકારીઓને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળની, કોષ્ટકના કોલમ ક્રમાંક ૩ માં નિર્દિષ્ટ ફરજો સોંપી હતી. આવી સૂચનાના આધારે, વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે ઉક્ત ફરજો સોંપવાના પ્રસંગે પણ ડી.આર.આઈ. સત્તાધિકારીઓને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ શુલ્કની ઓછી વસૂલાત અથવા બિન-વસૂલાત વગેરેના પ્રશ્નો અંગે કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવાની તથા તેનો નિર્ણય કરવાની સત્તા આપવામાં આવી નથી. આ સંદર્ભે, યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. રામ નારાયણ બિશ્વનાથ મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના મનુ/એસસી/૧૪૭૫/૧૯૯૮: ૧૯૯૭ (૯૬) ઈ.એલ.ટી.

૨૨૪ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો, એ દલીલ કરવા માટે કે જે સ્થળે માલ આયાત કરવામાં આવ્યો હોય તે જ કસ્ટમ્સ સત્તાધિકારીને તે સંબંધિત મુદ્દાઓ પર નિર્ણય કરવાની અધિકારિતા હશે.

૧૨. અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત તથ્યનો અભાવ હોય ત્યારે નોટિસ જારી કરવાની અને અધિકારક્ષેત્ર સ્વીકારવાની સત્તાવાળાની કાર્યવાહી અવૈધ ગણાશે, એવો દાવો કરવા માટે સર્વોચ્ચ અદાલતના રાજા ટેક્સટાઇલ્સ લિ. વિ. ઈનકમ-ટેક્સ ઓફિસર, રામપુર, મનુ/એસસી/૦૩૩૩/૧૯૭૨ : (૧૯૭૩) ૮૭ આઈટીઆર ૫૩૯ માં અહેવાલિત મામલાના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

૧૩. બીજી તરફ, પ્રતિવાદીઓ તરફે વિદ્વાન વકીલ શ્રી હૃદય બુચે આ અરજીનો વિરોધ કરતાં દલીલ કરી કે કારણ દર્શાવો નોટિસ યોગ્ય અધિકારી દ્વારા જારી કરવામાં આવી છે, જેને સી.બી.ઈ. એન્ડ સી. દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી સૂચનાઓની શ્રેણીના બળે સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હતી. અમારી નોંધ ડૉ. અરવિંદ કુમાર, ઉપ નિયામક, રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ દ્વારા તા. ૪-૪-૨૦૧૩ના રોજ દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામા તરફ દોરવામાં આવી, જેમાં નીચે મુજબના નિવેદનો કરવામાં આવ્યા છે:-

૬. ઉપરોક્ત દલીલોને કોઈ પૂર્વગ્રહ વિના, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે સૂચના ક્રમાંક ૩૧/૯૭-કસ. (એન.ટી.), તા. ૭-૭-૧૯૯૭ મુજબ કેન્દ્રીય સરકારે રાજસ્વ ગુમચર નિર્દેશાલયના તમામ અધિકારીઓને કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે નિયુક્ત કર્યા છે. વધુમાં, સૂચના ક્રમાંક ૧૭/૨૦૦૨-કસ. (એન.ટી.) : માનુ/કસન/ ૦૦૫૩/૨૦૦૨, તા. ૭-૩-૨૦૦૨ મુજબ રાજસ્વ ગુમચર નિર્દેશાલયના વધારાના મહાનિર્દેશક, વધારાના નિર્દેશક/સંયુક્ત નિર્દેશક અને ઉપનિર્દેશક/સહાયક નિર્દેશકને સમગ્ર ભારત ઉપર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. હું વધુમાં એવું કહું છું અને રજૂ કરું છું કે સૂચના ક્રમાંક ૪૪/૨૦૧૧-કસ. (એન.ટી.) : માનુ/કસન/૦૦૯૯/૨૦૧૧, તા. ૬-૭-૨૦૧૧ મુજબ કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અને કસ્ટમ્સ બોર્ડે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૭ અને કલમ ૨૮ ના હેતુસર યોગ્ય અધિકારીના કાર્યો રાજસ્વ ગુમચર નિર્દેશાલયના વધારાના મહાનિર્દેશક, વધારાના નિર્દેશક/સંયુક્ત નિર્દેશક અને ઉપનિર્દેશક/સહાયક નિર્દેશકને સોંપ્યા છે.

૧૪. અમારી નોંધ સૂચના ક્રમાંક ૧૯૯૭ ની ૩૧, તારીખ ૭-૭-૧૯૯૭, ૨૦૧૧ ની ૪૪, તારીખ ૬-૭-૨૦૧૧ તથા ૨૦૦૨ ની ૧૭, તારીખ ૭-૩-૨૦૦૨ તરફ દોરવામાં આવી હતી, તે દલીલ કરવા માટે કે રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સના અધિકારીઓને કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ તરીકે માનવામાં આવે છે અને તેમના કાર્યો પણ યોગ્ય રીતે સોંપવામાં આવ્યા છે.

૧૫. વકીલે દલીલ કરી કે આવી સૂચનાઓને ધ્યાનમાં લેતા સૈયદ અલી (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં લેવાયેલ નિર્ણય કે ત્યારબાદ બોર્ડ દ્વારા તા. ૨-૫-૨૦૧૨ ની પ્રસિદ્ધ કરાયેલ સૂચના, એમમાંથી કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર લાવશે નહીં. તેમણે રજૂઆત કરી કે તા. ૨-૫-૨૦૧૨ ની સૂચનાએ અગાઉની સૂચનાઓ રદ કરી નહોતી, અને તે હજુ પણ અમલક્ષેત્રમાં ચલાવતું છે.

૧૬. આ રીતે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળી અને નોંધપોથી પર ઉપલબ્ધ દસ્તાવેજોની અવલોકન કર્યા બાદ, વિચારણા માટે ઊભો થતો સંક્ષિપ્ત પ્રશ્ન એ છે કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧, રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સના સંયુક્ત નિયામક દ્વારા જારી કરાયેલ વિવાદિત કારણદર્શન નોટિસ જારી કરવાની સત્તા હતી કે નહીં. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૨(૩૪) હેઠળ "યોગ્ય અધિકારી" શબ્દની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરવામાં આવી છે:—

૨(૩૪) "યોગ્ય અધિકારી", આ અધિનિયમ હેઠળ બજાવવાની કોઈપણ ફરજોના સંબંધમાં, એવો અર્થ થાય છે કે કસ્ટમ્સનો એવો અધિકારી જેને બોર્ડ અથવા કસ્ટમ્સના કમિશનર દ્વારા તે ફરજો સોંપવામાં આવી હોય;

૧૭. “યોગ્ય અધિકારી” શબ્દનો ઉપયોગ અધિનિયમ હેઠળ વિવિધ સ્થળોએ કરવામાં આવ્યો છે. કલમ ૧૭ હેઠળ માલના સ્વ-મૂલ્યાંકનની ચકાસણી કરવા તેમજ જરૂરી હોય તે મુજબ આયાત કરાયેલા માલ અથવા નિકાસ કરાયેલા માલની તપાસ અથવા પરીક્ષણ કરવા યોગ્ય અધિકારી સક્ષમ છે. તેવી જ રીતે કલમ ૧૮ હેઠળ પણ. યોગ્ય અધિકારી જ કામચલાઉ મૂલ્યાંકનની કાર્યવાહી હાથ ધરી શકે છે અને માલના કામચલાઉ મુક્તિકરણ માટે શુલ્કમાં તફાવતની રકમ ચૂકવવા અથવા યોગ્ય ગણાય તેવી જામીનગીરી પૂરી પાડવા માટે આયાતકારને નિર્દેશ આપી શકે છે.

૧૮. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૮, જેના વિષે અમે સીધા સંબંધિત છીએ, તે આકારવામાં ન આવેલ અથવા ઓછી આકારવામાં આવેલ અથવા ભૂલથી પરત કરવામાં આવેલ શુલ્કોની વસૂલાતને સંબંધિત છે. તે આકારવામાં ન આવેલ, ઓછી આકારવામાં આવેલ અથવા ભૂલથી પરત કરવામાં આવેલ શુલ્કોની, અથવા કોઈ વ્યાજ ચૂકવવામાં આવેલ ન હોય, આંશિક ચૂકવવામાં આવેલ હોય અથવા ભૂલથી પરત કરવામાં આવેલ હોય, તેવી સ્થિતિમાં સંપૂર્ણ વસૂલાતની પદ્ધતિ પ્રદાન કરે છે; જેમાં યોગ્ય અધિકારીએ શુલ્ક અથવા વ્યાજ માટે જવાબદાર વ્યક્તિને નોટિસ આપવાની રહેશે અને તેને એ બાબતે કારણ દર્શાવવા કહેવાનું રહેશે કે શા માટે તે નોટિસમાં દર્શાવેલ રકમ ચૂકવે નહીં. આવી નોટિસ જારી કરવા

માટે નિર્ધારિત મર્યાદા અવધિ સામાન્ય કેસોમાં એક વર્ષ છે અને સાંઠગાંઠ, ઇચ્છાપૂર્વક ખોટું નિવેદન અથવા હકીકતોના દબાવવાના કેસોમાં વિસ્તૃત અવધિ ૫ વર્ષ છે.

૧૯. તેથી, યોગ્ય અધિકારીનો પ્રશ્ન નોંધપાત્ર મહત્વ ધારણ કરે છે, કારણ કે કલમ ૨૮ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ માત્ર યોગ્ય અધિકારી જ આવી કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરી શકે છે.

૨૦. અમે નોંધ્યું છે કે કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૩૪) હેઠળ "યોગ્ય અધિકારી" ની વ્યાખ્યા એવી વ્યક્તિ તરીકે કરવામાં આવી છે કે જેને અધિનિયમ હેઠળ બજાવવાની કોઈપણ કામગીરીના સંદર્ભમાં બોર્ડ અથવા કસ્ટમ્સના કમિશનર દ્વારા તે કામગીરીઓ સોંપવામાં આવી હોય અને તે કસ્ટમ્સનો અધિકારી હોય. તેથી, યોગ્ય અધિકારી એવી વ્યક્તિ છે જેને અધિનિયમ હેઠળ બજાવવાની તેવી કામગીરીઓના સંદર્ભમાં બોર્ડ અથવા કસ્ટમ્સના કમિશનર દ્વારા કામગીરીઓ સોંપવામાં આવી હોય.

૨૧. આ સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સચદ અલી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર તે જ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ, જેમને મૂલ્યાંકનની ફરજો સોંપવામાં આવી હોય અને જે તે કલેક્ટરેટ/ કમિશનરેટના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ કાર્યરત હોય, જેના અધિકારક્ષેત્રમાં એન્ટ્રીના બીલો

અથવા સામાનની જાહેરાત કરવામાં આવી હોય અને માલખેપ છોડવામાં આવી હોય, તેમને જ અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ નોટિસ જારી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર રહેશે. આ એવો કેસ હતો જેમાં કાર્પેટના ઉત્પાદન અને નિકાસના વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા આસેસી સામે, એક્સપોર્ટ પાસ બુક યોજનાનો દુરુપયોગ કરીને જકાતમુક્ત રીતે છોડવામાં આવેલ માલ ખુદ્દા બજારમાં વેચવાનો અથવા આવી વેચાણ ઉપર લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધોના ઉલ્લંઘન કરીને પ્રીમિયમ પર પાસ બુક વેચવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. કસ્ટમ્સની મરીન અને પ્રિવેન્ટિવ શાખા દ્વારા તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી અને સહાયક કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ), મુંબઈએ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૧૧(ડી) ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનનો આક્ષેપ કરતાં કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરી હતી. અપીલના તબક્કે કલેક્ટર (અપીલ્સ) એ સહાયક કલેક્ટર દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશ રદ કર્યો હતો, જોકે વિભાગને યોગ્ય કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કર્યા બાદ કેસનો પુનર્નિર્ણય કરવાની મુક્તિ આપી હતી. ત્યારબાદ ૧૬-૪-૧૯૯૪ના રોજ નવી નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી કે માલ જમ કેમ ન કરવામાં આવે અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૮(૧) મુજબ રૂ. ૫,૦૭,૨૭૪/- જેટલી કસ્ટમ્સ જકાત વસૂલ કેમ ન કરવામાં આવે. આવી નોટિસને કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ) ના અધિકારક્ષેત્રના આધાર પર પડકારવામાં આવી હતી. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પોતાનો નિર્ણય આપતાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર તેવા

કસ્ટમ્સ અધિકારીને જ, જેને બોર્ડ અથવા કસ્ટમ્સના કમિશનર દ્વારા કલમ ૨(૩૪) અનુસાર તે અધિકારક્ષેત્ર વિસ્તારમાં, જ્યાં સંબંધિત આયાત અમલમાં આવી હોય, જકાતના મૂલ્યાંકન અને પુનર્મૂલ્યાંકનની નિર્દિષ્ટ ફરજો સોંપવામાં આવી હોય, કલમ ૨૮ હેઠળ નોટિસ જારી કરવાની સત્તા છે.

૨૨. કદાચ, સૈયદ અલી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયથી મોટી સંખ્યામાં બાકી રહેલી અથવા તો સમાપ્ત થયેલી કાર્યવાહી પ્રભાવિત થઈ જાય, તેથી વિધાનમંડળે કલમ ૨૮ માં ઉપકલમ (૧૧) નો સમાવેશ કર્યો, જેમાં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે:—

(૧૧) કાયદાની કોઈપણ અદાલત, ટ્રિબ્યુનલ અથવા અન્ય પ્રાધિકરણના કોઈપણ ચુકાદા, હુકમનામા અથવા આદેશમાં તેના વિરુદ્ધ કંઈપણ સમાવાયેલ હોવા છતાં, જુલાઈ, ૨૦૧૧ના છઠ્ઠા દિવસ પહેલાં કલમ ૪ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે નિમણૂક કરાયેલ તમામ વ્યક્તિઓને કલમ ૧૭ હેઠળ મૂલ્યાંકનની સત્તા હતી અને હંમેશાં રહી હતી તેમ માનવામાં આવશે અને આ કલમના હેતુઓ માટે તેઓ યોગ્ય અધિકારીઓ હતા અને હંમેશાં રહ્યા હતા તેમ માનવામાં આવશે.

૨૩. તા. ૨૩-૯-૨૦૧૧ના પરિપત્રમાં, કલમ ૨૮ની નવી ઉમેરાયેલ ઉપકલમ (૧૧)ના સંબંધમાં, બોર્ડે નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હતું:

*** **

૨. વધુમાં, ભાવિ ઉપચારાત્મક ઉપાય તરીકે, અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૨(૩૪) મુજબ, બોર્ડે તારીખ ૬-૭-૨૦૧૧ના નોટિફિકેશન ક્રમાંક ૪૪/૨૦૧૧-કસ્ટમ્સ (એન.ટી.) : માનુ/કસન/૦૦૯૯/૨૦૧૧ બહાર પાડ્યું. આ નોટિફિકેશનના બળે, ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ (ડીઆરઆઈ), કસ્ટમ્સ કમિશનરેટ્સ (પ્રિવેન્ટિવ), ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ ઇન્ટેલિજન્સ (ડીજીસીઈઆઈ) અને સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ કમિશનરેટ્સના અધિકારીઓને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૭ અને ૨૮ ના હેતુઓ માટે 'યોગ્ય અધિકારી'ના કાર્યો સોંપવામાં આવ્યા હતા.

*** **

૪. તદનુસાર, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની સુધારેલ કલમ ૨૮ મુજબ, ૬-૭-૨૦૧૧ પહેલાં કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી કારણદર્શન નોંધણીઓ, જેમાં કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ) ના કમિશનરેટોના અધિકારીઓ, ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ (ડી.આર.આઈ.), ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ ઇન્ટેલિજન્સ તથા સમાન સ્થિતિ ધરાવતા અધિકારીઓનો સમાવેશ થાય છે, તે માન્ય ગણાય છે, કારણ કે આ અધિકારીઓને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૭ અને ૨૮ ના હેતુઓ માટે પૂર્વલક્ષી અસરથી 'યોગ્ય અધિકારીઓ' તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે.

*** **

૫. આ સંદર્ભમાં એ પણ નોંધવું યોગ્ય છે કે સૂચના ક્રમાંક ૪૪/૨૦૧૧ - કસ્ટમ્સ (એન.ટી.) : માનુ/ક્યુએસએન/૦૦૯૯/૨૦૧૧, તા. ૬-૭-૨૦૧૧ અનુસાર,

ડીઆરઆઈ અને ડીજીસીઈઆઈના અધિકારીઓ કલમ ૨૮ના હેતુઓ માટે 'યોગ્ય અધિકારીઓ' છે. જોકે, બોર્ડ દ્વારા અહીં નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૮ના ખંડ (૮) મુજબ આ અધિકારીઓ સત્તાનો ઉપયોગ કરશે નહીં. અન્ય શબ્દોમાં, હાલની પ્રથા માં કોઈ ફેરફાર થશે નહીં અને ડીઆરઆઈ તથા ડીજીસીઈઆઈના અધિકારીઓ ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ જારી કરાયેલ કારણદર્શક નોટિસોનો નિર્ણય કરશે નહીં.

૨૪. બોર્ડની તા. ૨૩-૯-૨૦૧૧ ની સૂચનાની કલમ ૨૮ ની ઉપકલમ (૧૧) પરથી તાત્કાલિક સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉપકલમ (૧૧) કોઈપણ અદાલતના ચુકાદા, હુકમનામા અથવા આદેશમાં તેના વિરુદ્ધ કંઈપણ સમાવાયેલ હોય તેમ છતાં કાર્યરત રહેશે અને કલમ ૪ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે ૬ જુલાઈ, ૨૦૧૧ ના દિવસે પૂર્વે નિયુક્ત કરાયેલા તમામ વ્યક્તિઓને કલમ ૧૭ હેઠળ મૂલ્યાંકનની સત્તા હંમેશા રહેલી હોવાનું માનવામાં આવશે અને તેઓને ઉક્ત કલમના હેતુસર યોગ્ય અધિકારીઓ તરીકે માનવામાં આવશે અને હંમેશા તેમ જ ગણવામાં આવવું જોઈએ.

૨૫. તપાસના સંદર્ભમાં, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ ને યોગ્ય અધિકારી તરીકે ગણાવી શકાય કે નહીં તે બાબતે, અમારી વિચારણા માટે રજૂ કરાયેલ સી.બી.ઈ. એન્ડ સી.ની વિવિધ સૂચનાઓનો અમે ઉદ્દેખ કરી શકીએ.

૨૬. ૭-૭-૧૯૯૭ તારીખની સૂચનામાં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી :-

.....કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (૧૯૬૨ નો ૫૨) ની કલમ ૪ ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અને ભારત સરકારના નાણાં મંત્રાલય (રાજસ્વ વિભાગ) ની તા. ૧લી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૩ની સૂચના ક્રમાંક ૩૮/૬૩-કસ્ટમ્સને અતિક્રમિત કરીને, કેન્દ્રીય સરકાર આથી નીચે દર્શાવેલ વ્યક્તિઓને કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે નિયુક્ત કરે છે, અર્થાત્:-

૧. ભારતના કોઈપણ સ્થળે કસ્ટમ્સ વિભાગમાં મૂલ્યાંકનકારો, પરીક્ષકો, અધીક્ષક કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ), પ્રિવેન્ટિવ અધિકારીઓ, મહિલા શોધકર્તાઓ, મંત્રાલયી અધિકારીઓ અને વર્ગ ૪ના અધિકારીઓ.

૨. કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક વિભાગના સુપરિન્ટેન્ડન્ટો, નિરીક્ષકો, મહિલા તલાશીકારો, મંત્રાલયીન સ્ટાફ અને વર્ગ ૪ નો સ્ટાફ, જેઓ હાલની સમયાવધિ માટે કસ્ટમ્સ બંદર, કસ્ટમ્સ વિમાનમથક, ભૂ-કસ્ટમ્સ સ્ટેશન, તટીય બંદર, કસ્ટમ્સ પ્રતિરોધક મથક, કસ્ટમ્સ ગુમચર મથક અથવા કસ્ટમ્સ ગોડાઉનમાં નિયુક્ત કરાયેલા હોય.

૩. ભારતના કોઈપણ સ્થળે કેન્દ્રીય આબકારી વિભાગના અધિક્ષકો અને નિરીક્ષકો.

૪. મહેસૂલ ગુમચર નિર્દેશાલયના તમામ અધિકારીઓ.

૫. નાર્કોટિક્સ કંટ્રોલ બ્યુરોના તમામ અધિકારીઓ.

૬. કેન્દ્રીય આર્થિક ગુમચર બ્યુરોના તમામ ગુમચર અધિકારીઓ.

૨૭. તા. ૭-૩-૨૦૦૨ની અધિસૂચના હેઠળ, ભારત સરકારે કોષ્ટકના કોલમ ક્રમાંક ૨ માં ઉલ્લેખિત અધિકારીઓની નિમણૂક કરી હતી, તા. ૭-૩-૨૦૦૨ની અધિસૂચનામાં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી:-

એસ.ઓ. (ઈ). - કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (૧૯૬૨ નું ૫૨) ની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૩૪) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતાં, કેન્દ્રીય આબકારી અને કસ્ટમ્સ બોર્ડ આથી નીચેની કોષ્ટકના સ્તંભ (૨) માં ઉલ્લેખિત નીચેના અધિકારીઓને, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૭ અને કલમ ૨૮ ના હેતુઓ માટે, યોગ્ય અધિકારીના કાર્યો સોંપે છે, અર્થાત્:-

ક્રમાંક	અધિકારીઓની હોદ્દાની નિમણૂક.
૧	૨
૧	મહેસૂલ ગુમચર મહાનિર્દેશાલયમાં અતિરિક્ત મહાનિર્દેશકો, અતિરિક્ત નિર્દેશકો અથવા સંયુક્ત નિર્દેશકો, ઉપનિર્દેશકો અથવા સહાયક નિર્દેશકો.
૨	કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ) ના કમિશનરો, વધારાના કમિશનરો અથવા કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ) ના સંયુક્ત કમિશનરો, ઉપ કમિશનરો અથવા કસ્ટમ્સ (પ્રિવેન્ટિવ) ના સહાયક

	કમિશનરો.
૩	કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક ગુમચર મહાનિદેશાલયમાં અતિરિક્ત મહાનિદેશકો, અતિરિક્ત નિદેશકો અથવા સંયુક્ત નિદેશકો, ઉપનિદેશકો અથવા સહાયક નિદેશકો.
૪	કેન્દ્રીય ઉત્પાદનશુલ્કના કમિશનરો, કેન્દ્રીય ઉત્પાદનશુલ્કના અતિરિક્ત કમિશનરો અથવા સંયુક્ત કમિશનરો, કેન્દ્રીય ઉત્પાદનશુલ્કના ઉપ કમિશનરો અથવા સહાયક કમિશનરો.

ક્રમાંક અધિકારીઓનું પદનામ. ૧ ૨ રાજસ્વ ગુમચર મહાનિદેશાલયમાં વધારાના મહાનિદેશકો, વધારાના નિદેશકો અથવા સંયુક્ત નિદેશકો, ઉપનિદેશકો અથવા સહાયક નિદેશકો. કસ્ટમ્સ (પ્રતિરોધક) ના કમિશનરો, કસ્ટમ્સ (પ્રતિરોધક) ના વધારાના કમિશનરો અથવા સંયુક્ત કમિશનરો, ઉપકમિશનરો અથવા સહાયક કમિશનરો. ૩ કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક ગુમચર મહાનિદેશાલયમાં વધારાના મહાનિદેશકો, વધારાના નિદેશકો અથવા સંયુક્ત નિદેશકો, ઉપનિદેશકો અથવા સહાયક નિદેશકો.

૨૮. ૬-૭-૨૦૧૧ તારીખની અધિસૂચના નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે

:-

એસ.ઓ. (ઈ) - કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (૧૯૬૨ ના ૫૨) ની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૩૪) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કેન્દ્રીય એક્સાઈઝ અને કસ્ટમ્સ બોર્ડ આથી નીચે આપેલ કોષ્ટકના સ્તંભ (૨) માં ઉલ્લેખિત નીચેના અધિકારીઓને, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૭ અને કલમ ૨૮ ના હેતુઓ માટે, યોગ્ય અધિકારીના કાર્યો સોંપે છે, એટલે કે:-

૨૯. તારીખ ૨-૫-૨૦૧૨ ની સૂચના હેઠળ, કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અને સીમાશુલ્ક બોર્ડે કોષ્ટકના સ્તંભ ક્રમાંક ૨ માં દર્શાવેલા વિવિધ અધિકારીઓને તેની અનુસંગી સ્તંભ ક્રમાંક ૩ માં દર્શાવેલ કાર્યો સોંપ્યાં હતાં.

ક્રમ ાં ક	અધિકારીઓની હોદ્દાની નિમણૂક.	કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ નંબર હેઠળના કાર્યો
** *	***	
૪	રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સના ડિરેક્ટોરેટ જનરલ અને સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ ઇન્ટેલિજન્સના ડિરેક્ટોરેટ જનરલમાં ઉપનિર્દેશકો અથવા સહાયક નિર્દેશકો.	(૧) કલમ ૨૮બી; (૨) કલમ ૭૨.
**	***	

*		
૬	આવક ગુમચર મહાનિદેશાલય અને કેન્દ્રિય ઉત્પાદન શુલ્ક ગુમચર મહાનિદેશાલયમાં ગુમચર અધિકારી	(૧) કલમ ૩૭; (૨) કલમ ૧૦૦; (૩) કલમ ૧૦૩; (૪) કલમ ૧૦૬; (૫) કલમ ૧૦૬એ; (૬) કલમ ૧૧૦ની ઉપકલમો (૧) અને (૩); (૮) કલમ ૧૪૪; અને (૯) કલમ ૧૪૫.

૩૦. અમે અરજદારોના વકીલની આ દલીલ સાથે સહમત છીએ કે તા. ૨-૫-૨૦૧૨ની અધિસૂચના મુજબ ડીઆરઆઈના અધિકારીઓને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ નિર્ણયાધિકરણનું વિશિષ્ટ કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું નથી. ઉપર પુનઃઉત્પાદિત કરાયેલા અધિસૂચનાના ભાગમાંથી આ બાબત પૂરતી સ્પષ્ટ થાય છે. તેમ છતાં, પ્રશ્ન એ છે કે તા. ૭-૭-૧૯૯૭, ૭-૩-૨૦૦૨ અને ૬-૭-૨૦૧૧ની અધિસૂચનાઓના બળે શું ડીઆરઆઈને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત થતી હતી કે નહીં અને સર્વોચ્ચ અદાલતે સચદ અલી

(ઉપરોક્ત) ના મામલામાં આપેલા ચુકાદાના બળે શું આ સ્થિતિમાં ફેરફાર થતો હોય કે નહીં. અમે અગાઉ જ નોંધ્યું છે કે તા. ૭-૭-૧૯૯૭ની અધિસૂચનામાં રાજસ્વ ગુપ્તચર નિર્દેશાલયના તમામ અધિકારીઓને કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તા. ૭-૩-૨૦૦૨ની અધિસૂચના મુજબ ડીઆરઆઈના અધિકારીઓને સમગ્ર ભારત માટે અધિકારક્ષેત્ર આપવામાં આવ્યું છે. સૌથી મહત્વપૂર્ણ અધિસૂચના તા. ૬-૭-૨૦૧૧ની છે. જેમ નોંધાયું છે તેમ, આ અધિસૂચના કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪)ના હેતુસર યોગ્ય અધિકારીના કાર્યો વિવિધ અધિકારીઓને, જેમાં રાજસ્વ ગુપ્તચર નિર્દેશાલય હેઠળના અધિકારીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેમ કે અધિક વધારાના નિયામક, સંયુક્ત નિયામક, ઉપ નિયામકો અને સહાયક નિયામકોને, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૧૭ અને ૨૮ના હેતુઓ માટે સોંપે છે.

૩૧. હાલના પ્રકરણમાં, કારણ દર્શાવો નોટિસ ૨૪-૧-૨૦૧૩ના રોજ, એટલે કે ૬-૭-૨૦૧૧ની અધિસૂચના પછી, જારી કરવામાં આવી હતી તે બાબત અમે સ્મરણમાં લઈ શકીએ. તેથી, અમારી દૃષ્ટિએ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ને કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવાની અધિકારિતા હતી. કલમ ૨૮ની ઉપકલમ (૧) હેઠળની કારણ દર્શાવો નોટિસ યોગ્ય અધિકારી દ્વારા જારી કરી શકાતી હતી. યોગ્ય અધિકારી એવો હોય છે, જેને કલમ ૨(૩૪)માં એવી રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે કે તે કસ્ટમ્સનો

એવો અધિકારી હોય, જેને બોર્ડ દ્વારા અથવા કસ્ટમ્સ કમિશનર દ્વારા વિશિષ્ટ કાર્યો સોંપવામાં આવ્યા હોય. ૬-૭-૨૦૧૧ની અધિસૂચના હેઠળ, અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪)નો વિશિષ્ટ ઉદ્દેશ કરીને, રેવન્યુ ઈન્ટેલિજન્સના સંયુક્ત નિર્દેશકને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૭ અને ૨૮ના હેતુસર કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે.

૩૨. બાબતને તે દૃષ્ટિકોણથી તથા સ્થિર થયેલ કાનૂની સ્થિતિના આધારે જોતા, અમે એવું ઠરાવી શકતા નથી કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ ને કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવાની અધિકારિતા નહોતી. જો આ અધિસૂચના જારી કરવામાં આવી ન હોત, તો પ્રશ્ન કદાચ એવો ઊભો થાત કે કલમ ૨૮ ની ઉપકલમ (૧૭) હેઠળ, સૈયદ અલી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય છતાં, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ ને કલમ ૨૮ ના હેતુ માટે યોગ્ય અધિકારી તરીકે ગણવામાં આવી શકે કે નહીં. જો કે, એવો પ્રશ્ન તપાસવાની અમને આવશ્યકતા નથી, કારણ કે અમારી માન્યતા મુજબ દિનાંક ૬-૭-૨૦૧૧ ની અધિસૂચના સ્પષ્ટ છે અને તેવા અધિકારીને કલમો ૧૭ અને ૨૮ હેઠળના કાર્યો સોંપે છે. તેથી, તે અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪) ના અર્થમાં યોગ્ય અધિકારી છે. અનુસારી દિનાંક ૨-૫-૨૦૧૨ ની અધિસૂચના આ સ્થિતિમાં ફેરફાર લાવતી નથી. તે માત્ર વધુ એક અધિસૂચના છે, જેના દ્વારા વિવિધ અધિકારીઓને, જેમાં રાજસ્વ ગુપ્તચર નિર્દેશાલય હેઠળના અધિકારીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે,

તેમાંની કૉલમ ક્રમાંક ૩ માં દર્શાવેલ કાર્યો વધુમાં સોંપવામાં આવ્યા છે.
આ અધિસૂચના અગાઉની દિનાંક ૬-૭-૨૦૧૧ ની અધિસૂચનાને
અતિક્રમ કરીને જારી કરવામાં આવી નથી. તેથી, બન્ને અધિસૂચનાઓ
સહઅસ્તિત્વ ધરાવે છે. અન્ય શબ્દોમાં, દિનાંક ૨-૫-૨૦૧૨ ની
અધિસૂચનાએ અગાઉની અધિસૂચનાને રદ કરી નથી. તેથી, બન્ને
અધિસૂચનાઓ હેઠળ કાર્યોનું સોંપણું એકસાથે અમલમાં આવવું જોઈએ.
જ્યારે અમે એવું ઠરાવીએ છીએ કે દિનાંક ૬-૭-૨૦૧૧ ની અધિસૂચના
હેઠળ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ ને અધિનિયમની કલમો ૧૭ અને ૨૮ હેઠળના
કાર્યો સોંપવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે ખાસ કરીને ઉક્ત તારીખ પછી કારણ
દર્શાવો નોટિસ જારી કરવાની તેની કાર્યવાહી અધિકારિતાવિહોણી હતી
એમ માનવામાં આવી શકતી નથી. અમે નોંધ્યું છે કે સી.બી.ઈ. અને સી.
દ્વારા ૨૩-૯-૨૦૧૧ ના રોજ જારી કરાયેલ સ્પષ્ટીકરણમાં એવું નિર્દિષ્ટ
કરવામાં આવ્યું છે કે આ અધિકારીઓ "ડી.આર.આઈ. અને પ્રિવેન્ટિવ
વિંગ" અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ જારી કરાયેલ કારણ દર્શાવો
નોટિસનું નિર્ધારણ ન કરવાની પ્રથાને ચાલુ રાખશે. કદાચ આ કારણસર
જ, કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કર્યા પછી, ઉક્ત સત્તાધિકારીએ
નિર્ધારણની કાર્યવાહી મુંબઈ ખાતેના સક્ષમ કસ્ટમ્સ અધિકારી સમક્ષ
નિર્ધારણ માટે મૂકી હતી.

૩૩. સમાપન પહેલાં, અમે નોંધ લઈ શકીએ કે બોમ્બે વડી અદાલતે કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ (ઇમ્પોર્ટ) વિ. ઇલેક્ટ્રોન ટેક્સટાઈલ એક્સપોર્ટ્સ (પી) લિમિટેડ અને અન્ય, તારીખ ૧૪-૬-૨૦૦૬ના મામલામાં ટ્રિબ્યુનલની વિશેષ ખંડપીઠના અભિપ્રાયની પુષ્ટિ કરી હતી. કોનિયા ટ્રેડિંગ કો. વિ. કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ, જયપુર, માનુ/સીઈ/૦૪૨૩/૨૦૦૪ : ૨૦૦૪ (૧૭૦) ઇ.એલ.ટી. ૫૧માં અહેવાલિત મામલામાં, ટ્રિબ્યુનલએ એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે ધારા ૨૮ હેઠળ કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવા તેમજ કાર્યવાહીનું નિર્ધારણ કરવા ડીઆરઆઈ સત્તાધિકારીઓને અધિકારક્ષેત્ર રહેશે. તેમ છતાં, ત્યારથી પરિસ્થિતિમાં ઘણો ફેરફાર થયો છે; ખાસ કરીને, સૈયદ અલી (ઉપરોક્ત)ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય તથા ત્યારબાદ થયેલા કાયદાકીય સુધારા અને સરકારની સૂચનાઓએ સ્થિતિમાં મૂલભૂત ફેરફાર કર્યો છે. તેથી, અમે અમારી તર્કસંગતતા એવો ચુકાદા પર આધારિત રાખી નથી, પરંતુ સ્વતંત્ર તર્ક અપનાવ્યો છે. બાકીની પ્રાર્થનાઓ બાબતે, અમારા મત મુજબ, તે નિર્ધારણ કાર્યવાહી આગળ વધે અને તેના પરિણામને આધીન રહી અનુસરવાની અનુમતિ આપવી જોઈએ. અરજદારોને માલના કામચલાઉ મુક્તિકરણ માટે કેટલીક શરતોને આધીન રાખવામાં આવ્યા હતા. આ તબક્કે, જ્યારે આ શરતો ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૨ દરમિયાન લાદવામાં આવી હતી અને માલ પણ મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે અમે આવી શરતોમાં ફેરફાર કરીશું નહીં. અમે વિભાગને આગળની

કાર્યવાહી કરવા અને કારણ દર્શાવો નોટિસની કાર્યવાહી પૂર્ણ કરવાની અનુમતિ આપીએ છીએ. તેના પરિણામને આધીન રહી, અરજદારોની જમા રકમ, સુરક્ષા અને બેંક ગેરંટી નિયંત્રિત કરવામાં આવે.

૩૪. અરજદારોએ આજદિન સુધી નોટિસનો જવાબ દાખલ કર્યો નથી. તેમને શો કોઝ નોટિસનો જવાબ દાખલ કરવા માટે ૧૫-૩-૨૦૧૪ સુધીનો સમય રહેશે.

૩૫. અરજદારોની આ દલીલમાં અમને કંઈક તર્કસંગતતા દેખાય છે કે સક્ષમ સત્તાવાળાએ કોઈ વધુ વિલંબ કર્યા વગર આકારણીને અંતિમ સ્વરૂપ આપવું જોઈએ. તે પછી જ શુલ્કની ઓછી વસૂલાત અથવા શુલ્કની અવસૂલાત ન થવાનો પ્રશ્ન ઊભો થશે. સક્ષમ સત્તાવાળો આ સંદર્ભે યથાશીઘ્ર યોગ્ય પગલાં લઈ શકે છે. ઉપરોક્ત અવલોકનોને આધીન રહીને, અરજિ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. નિયમ ૨૬ કરવામાં આવે છે. અંતરિમ રાહત ૨૬ કરવામાં આવે છે.”

૮૫. અમે નોંધ કરી શકીએ છીએ કે ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત આ અદાલતનો નિર્ણય અંતિમતા પામ્યો છે, કારણ કે આવક વિભાગ દ્વારા ઉક્ત ચુકાદાને પડકારતી કોઈ એસ.એલ.પી. દાખલ કરવામાં આવી નહોતી.

૮૬. મંગલી ઇમ્પેક્સ લિ. (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં દિલ્હી વડી અદાલતનો નિર્ણય, જેના ઉપર શ્રી પંડ્યાએ નોંધપાત્ર આધાર મૂક્યો છે, કોઈ પણ રીતે સહાયક નથી. અમે આ હકીકતની નોંધ લઈએ છીએ કે ભારત સંઘ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી એસ.એલ.પી. માં સર્વોચ્ચ અદાલતે તારીખ ૧લી ઓગસ્ટ ૨૦૧૬ ના આદેશ દ્વારા દિલ્હી વડી અદાલતના ઉક્ત નિર્ણયના અમલ પર સ્થગન આપેલું છે. આ આદેશ નીચે મુજબ છે :

આક્ષેપિત ચુકાદાની પ્રમાણિત નકલ રજૂ કરવાથી મુક્તિ અને સંક્ષિપ્ત સાર તથા તારીખોની ચાટી રજૂ કરવાની અનુમતિ મંજૂર કરવામાં આવે છે. નોટિસ બહાર પાડો. તે દરમિયાન, દિલ્હી વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશના અમલ ઉપર સ્થગન રહેશે.

૮૭. બીજો એક મહત્વપૂર્ણ સુધારો, જેના પર આપણે વિચાર કરવો જોઈએ, તે નાણાકીય અધિનિયમ, ૨૦૧૯ દ્વારા લાવવામાં આવેલો સુધારો છે, જેના દ્વારા અધિનિયમની કલમ ૧૧૦ માં ઉપકલમ (પ) અને પરંતુકનો સમાવેશ કરીને સુધારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. સુલભ સંદર્ભ માટે તે જ નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે.

(પ) જ્યાં યોગ્ય અધિકારીને, અધિનિયમ હેઠળની કોઈ પણ કાર્યવાહીની દરમિયાન, એવો મત થાય કે આવકના હિતનું રક્ષણ કરવા અથવા દાણચોરી અટકાવવા માટે તેમ કરવું જરૂરી છે, ત્યાં તે મુખ્ય કસ્ટમ્સ કમિશનર અથવા કસ્ટમ્સ કમિશનરની મંજૂરીથી, લેખિત આદેશ દ્વારા, કોઈ પણ બેંક ખાતાને છ મહિનાથી વધુ ન હોય તેવા સમયગાળા માટે અસ્થાયી રીતે જોડણી હેઠળ મૂકી શકે છે : પરંતુ એ શરતે કે મુખ્ય કસ્ટમ્સ કમિશનર અથવા કસ્ટમ્સ કમિશનર, લેખિતમાં નોંધવાના કારણોસર, આવા સમયગાળાને વધુમાં વધુ છ મહિનાથી વધુ ન હોય તેવા વધુ સમયગાળા માટે લંબાવી શકે છે અને એવો સમયવધારો, જે વ્યક્તિનું બેંક ખાતું અસ્થાયી રીતે જોડણી હેઠળ મૂકવામાં આવ્યું હોય તેને, તે રીતે નિર્દિષ્ટ સમયગાળો પૂર્ણ થાય તે પહેલાં, જાણ કરશે.

૮૮. અમારા પક્ષે મદ્રાસ વડી અદાલતના વિભાગીય ખંડપીઠનો વસંથા (અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિ : કૃષ્ણાન ગોવિંદરાજના મામલે) વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય, જેનું પ્રતિનિધિત્વ સરકારના જાહેર (એસ.સી.) વિભાગના સચિવ, ફોર્ટ સેન્ટ જ્યોર્જ, ચેન્નઈ દ્વારા કરવામાં આવેલ હતું, એ મામલાનો નિર્ણય પણ લાભદાયક છે, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ અધિકૃત અધિકારીઓ છે અને તે અંગેની એક અધિસૂચના આ અદાલત

સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી છે; તેમજ એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે અગાઉની એક રિટ અરજીમાં, આ અદાલતે એસ.પીર મહમ્મદ વિ. તમિલ નાડુ રાજ્ય અને અન્ય, એચ.સી.પી. નં. ૮૦૦/૨૦૦૦, તા. ૨૯.૯.૨૦૦૦ માં સમાન દલીલ નકારી કાઢી હતી.

અમારા વિચારપૂર્વકના મતે, અંતિમ દલીલનો ફક્ત ઉલ્લેખ કરીને તેનો ઈનકાર કરવો જરૂરી છે, કારણ કે ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ પણ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ છે, જેમ કે ગેઝેટમાં પ્રકાશિત તા. ૮ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૩ની સૂચનામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે, અને ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમો ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૬, ૧૦૭ અને ૧૧૦ હેઠળ નિર્ધારિત સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે. આ દલીલ એક મનગમતી દલીલ છે, જેને શ્રી બી. કુમાર, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, દરેક કેસમાં આગળ ધપાવે છે, અને આ અદાલતની અગાઉની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા એસ. પીર મહમ્મદ વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય અને અન્ય, એચ.સી.પી. નં. ૮૦૦/૨૦૦૦, તા. ૨૯.૯.૨૦૦૦માં તેનો વિસ્તૃત વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અમારામાંના એક (ઈ. પડ્મનાભન, ન્યાયમૂર્તિ) પક્ષકાર હતા. ઉક્ત એચ.સી.પી.માં આ મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

૧૬. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૨(૩૪) માં આવેલ 'યોગ્ય અધિકારી' ની વ્યાખ્યા તેમજ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૭૭, ૧૦૭, ૧૨૪ નો ઉલ્લેખ કરીને દલીલ કરી કે જેમણે અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિને રોકી હતી તે ડિરેક્ટોરેટ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સના અધિકારીઓ યોગ્ય અધિકારીઓ નથી અને તેથી કોઈ કાર્યવાહી હાથ ધરાઈ શકતી ન હતી, તેમજ અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિને દાણચોર તરીકે ગણાવી શકાતો નહોતો. અમને ઉક્ત દલીલ સ્વીકારી રાખવા માટે મનાવવામાં આવ્યા નથી.

પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અગાઉની વિભાગીય ખંડપીઠે અપનાવેલ દૃષ્ટિકોણ સ્વીકારતાં, અમે અંતિમ દલીલને અસંગત હોવાથી નામંજૂર કરીએ છીએ.”

૮૯. ઉપરોક્ત ચર્ચા અમને માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ સુધી લઈ જાય છે કે ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ પણ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ છે અને તેમને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળ નિર્ધારિત સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે.

૯૦. ઉપરોક્ત બાબતો અમને હવે છેલ્લાં પ્રશ્ન તરફ લઈ જાય છે, જે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ ના દુરુપયોગ અને વાપી ખાતેના

ડીઆરઆઈ અધિકારીઓના હાથે રિટ-અરજદારે કરવામાં આવેલા સતામણીના આક્ષેપો સંબંધિત છે.

૯૧. હેરાનગતિના આક્ષેપોના સંબંધમાં, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે, એવી સ્થિતિમાં, નોંધ પર એવું કોઈ વિશ્વસનીય સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી, સિવાય કે રિટ-અરજદારના નિર્વસ્ત્ર શબ્દો, જેના આધાર પર અમે એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકીએ કે રિટ-અરજદારને વાપી ખાતે સ્થાયી ડીઆરઆઈના અધિકારીઓ દ્વારા તેને વારંવાર સમન્સ પાઠવી અનાવશ્યક રીતે હેરાન કરવામાં આવી રહ્યો છે. અમે એ હકીકતનો નોંધ લઈએ છીએ કે રિટ-અરજદાર અગાઉ વાપીજિલ્લા ડીઆરઆઈ કચેરીમાં હાજર રહ્યો છે અને તેના નિવેદનો પણ નોંધવામાં આવ્યા છે. અમે માત્ર એટલું જ અવલોકન કરી શકીએ કે જો વધુ કોઈ તપાસ આવશ્યક ન હોય, તો રિટ-અરજદારને તપાસના હેતુસર વાપીજિલ્લા ડીઆરઆઈની કચેરીએ અનાવશ્યક રીતે બોલાવવામાં ન આવે.

અંતિમ નિષ્કર્ષ :

૯૨. અમે અમારા અંતિમ નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ સંક્ષેપમાં દર્શાવીએ છીએ :

- (૧) કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના કોઈપણ ગુના માટે કોઈપણ વ્યક્તિને કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરવામાં આવી શકે છે, જો

તેવા અધિકારીને એવું માનવા માટે કારણો હોય કે તેવી વ્યક્તિએ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૩૨ અથવા કલમ ૧૩૩ અથવા કલમ ૧૩૫ અથવા કલમ ૧૩૫એ અથવા કલમ ૧૩૬ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો છે, અને આવી પરિસ્થિતિમાં કસ્ટમ્સ અધિકારી લલિતા કુમારી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલો નથી.

(૨) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિની કસ્ટમ્સના અધિકારી દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ હેઠળ તેને પ્રાપ્ત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને ધરપકડ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ધરપકડ અમલમાં મૂકનાર અધિકારી કાયદા મુજબ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવા માટે બાધ્ય નથી. કસ્ટમ્સનો અધિકારી, આવી વ્યક્તિની ધરપકડ કર્યા પછી, તે વ્યક્તિને આવી ધરપકડના કારણોની જાણ કરાવવાની રહેશે, અને ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને બિનજરૂરી વિલંબ વિના મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લઈ જવાની રહેશે. તેમ છતાં, તે સમયબિંદુએ સંહિતાની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં.

(૩) કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી અને, તેથી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમો ૧૩૩ થી ૧૩૫ હેઠળના ગુનાના સંદર્ભમાં ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ સામે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે તેઓ કાયદેસર રીતે બાધ્ય નથી.

(૪) ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય હાલના હાથ ધરાયેલા મામલે કોઈ અસર ધરાવતો નથી.

(૫) ડી.આર.આઈ. અધિકારી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ના હેતુઓ માટે 'યોગ્ય અધિકારી' છે. કારણ કે કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી, તેથી તેમને આપવામાં આવેલા નિવેદનો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ અગ્રાહ્ય ગણાતા નથી.

(૬) કોઈ ગુનાની તપાસ કરતા પોલીસ અધિકારી, રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરીને, સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ રજૂ કરે છે, તે ફરિયાદી બને છે, જ્યારે વિશેષ અધિનિયમો હેઠળ ફરિયાદ પક્ષની સંસ્થા ફરિયાદી તરીકે ફરિયાદ નોંધાવે છે, એટલે કે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૭ હેઠળ.

(૭) કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા વૈધાનિક સ્વરૂપની છે અને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ કોઈપણ મેજિસ્ટ્રીયલ હસ્તક્ષેપનું અવલોકન કરતી નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો, સંહિતા હેઠળ તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોથી અલગ અને ભિન્ન છે.

(૮) કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ માં આવેલ 'કોઈપણ વ્યક્તિ' શબ્દપ્રયોગમાં એવી વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે કે જે માલની દાણચોરી સાથે સંકળાયેલી હોવાની શંકા હેઠળ હોય અથવા એવી માન્યતા હોય. જોકે, દાણચોરીના માલના કબજામાં હોવાનું જણાય તેથી અથવા તે

માલની દાણચોરી સાથે સંકળાયેલો હોવાની શંકાના આધારે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરવામાં આવેલ વ્યક્તિ, જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા તેને નિવેદન આપવા અથવા દસ્તાવેજ કે વસ્તુ રજૂ કરવા માટે કહેવામાં આવે, ત્યારે તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના અર્થમાં ગુનાનો આરોપી ગણાતો નથી. જ્યાં કસ્ટમ્સ અધિકારી કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરે છે અને તેની ધરપકડના આધાર તેને જણાવે છે, ત્યાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ભંગ અંગે, જે ભંગ થયો છે એવી માન્યતા રાખવા માટે તેને કારણ હોય, તેની તપાસ હાથ ધરવાના હેતુસર, ગુનાનો કોઈ ઔપચારિક આરોપ હોતો નથી. સક્ષમ અધિકારી દ્વારા તે બાબતે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે આરોપ કરવામાં આવ્યો કહેવાઈ શકે. ધરપકડ અને અટકાયત માત્ર કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૧૦૭ અને ૧૦૮ હેઠળ અસરકારક તપાસ હાથ ધરવા માટે છે, જેથી શુલ્કપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલ જપ્ત કરવાનો નિર્ણય કરી શકાય અને દંડ લાદી શકાય.

(૯) ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ણયનો મુખ્ય ભાર એ નિર્ધારિત કરવા અંગે હતો કે ગુનો જામીનપાત્ર હતો કે બિનજામીનપાત્ર, અને તે મુદ્દા પર હતો કે ગુનો અસંજોય હોવાથી તે જામીનપાત્ર ગણવો આવશ્યક હતો. અન્ય શબ્દોમાં, ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) નો કેસ આ પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે કે, “કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને કેબિન્ય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળના ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે કે નહીં

?” જ્યારે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો સંજોય નહોતો. તેમજ, કલમ ૧૦૪ માં અધિનિયમ ક્રમાંક ૨૩ ના ૨૦૧૨ અને અધિનિયમ ક્રમાંક ૧૭ ના ૨૦૧૩ દ્વારા અનુક્રમે કરવામાં આવેલ સુધારા પહેલાં, કયા કેસો બિનજામીનપાત્ર છે અને કયા કેસો જામીનપાત્ર છે તેવો વર્ગીકરણ અસ્તિત્વમાં નહોતો.

(૧૦) કેન્દ્રીય ઉત્પાદક શુલ્ક બોર્ડ દ્વારા જારી કરાયેલ તારીખ ૭મી જુલાઈ ૧૯૯૭ ની સૂચનાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે રાજસ્વ ગુમચર નિર્દેશાલયના તમામ અધિકારીઓની નિયુક્તિ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે કરવામાં આવી છે. તારીખ ૭મી માર્ચ ૨૦૦૨ ની સૂચના હેઠળ, ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓને સમગ્ર ભારત ઉપર અધિકારક્ષેત્ર આપવામાં આવ્યું છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ વાપી ખાતે આવેલી ડી.આર.આઈ. કચેરીને રિટ-અરજદારને સમન્સ પાઠવવા અંગેના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર બાબતે રિટ-અરજદાર તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું મહત્વ ક્ષીણ થઈ જાય છે.

(૧૧) વાપી ખાતેના ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ તરફે સત્તામણીના આક્ષેપો નોંધ પરના કોઈ વિશ્વસનીય સામગ્રીથી સમર્થિત થતા નથી, તેમ છતાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ પૂછપરછના

હેતુસર સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ વ્યક્તિને કોઈ અનાવશ્યક સતામણી થવી જોઈએ નહીં.

૯૩. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતા, આ રિટ-અરજી તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(વિક્રમ નાથ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ)

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

/એમ.એ. સૈયદ

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.